

Heinrich von Kleist

Kohlhaas Mihály

Fordította: Kardos László

A TIZENHATODIK SZÁZAD dereka táján élt a Havel partján egy Kohlhaas Mihály nevű lócsiszár, egy tanítónak a fia, aki a maga korában a legjóravalóbb s egyúttal a legszörnyűbb emberek közé tartozott. Erre a rendkívüli férfiúra élete harmincadik évéig akár úgy nézhetett volna az ember, mint a jó állampolgár mintaképére. Gazdasága volt egy faluban, amely még most is az ő nevét viseli, s itt nyugton éldegélt mesterségéből; a gyermekeket, akikkel felesége megajándékozta, istenfélelemben nevelte szorgalomra és tisztességre; egy sem akadt szomszédai között, aki ne élvezte volna jótékonyosságát vagy igazságszeretetét; egyszóval, a világnak áldania kellett volna emlékezetét, ha egyik erénye nem hatalmasodik el fölötte. Jogérzete azonban rablóvá és gyilkossá tette.

Egyszer egy falka fiatal lóval - csupa jóltáplált és ragyogó állat volt - külső országba kocogott s éppen azon tűnődött, hogyan gyümölcsöztesse a hasznát, amelyre a vásárokon számított - részint jó gazda módjára majd újabb hasznát hajtó vállalkozásokba fekteti, részint pedig a jelen élvezésére is fordítja, - amikor az Elbához ért és szász területen, egy pompás lovagvár mellett, egy sorompót talált, amelyet soha még ezen az úton nem látott. Minthogy éppen viharosan esett, tüstént megállott a lovakkal s a vámőrért kiáltott, aki bosszús képpel hamarosan ki is pillantott az ablakból. A lócsiszár felszólította, hogy tegye szabaddá az utat.

- Micsoda új módi ez itt? - kérdezte, mikor a vámos jókora idő multán kilépett a házból.

- Földesúri kiváltság, - felelte ez, miközben kinyitotta a sorompót - a tronkai Vencel úrfi kapta.

- Igen? - szólt Kohlhaas. - Vencelnek hívják az úrfit? - És megnézte a kastélyt, mely csillogó ormokkal pillantott a mezőre. - Az öregúr meghalt?

- Megütötte a guta - felelte a vámos, miközben a sorompó rúdját a magasba engedte.

- Hm! Kár érte! - mondta Kohlhaas. - Derék öregúr volt, öröme tellett az emberek jövésében-menésében, ahol csak tehetett, támogatta az árusok csereberéjét, és egyszer töltést rakatott, - mert az egyik kancám kinn, ahol az út a faluba visz, lábát törte. No, mit fizetek? - kérdezte, s a szélben lobogó köpenye alól fáradtságosan előhalászta a garasokat, amelyeket a vámőr kért tőle. „Bizony, öreg”, tette még hozzá, mikor ez morogni kezdett, hogy „gyorsan! gyorsan!”, s a rossz időt szidta: „Ha ez a fa ott maradt volna az erdőben, nekem is jobb lett volna, meg nektek is”; s ezzel odaadta neki a pénzt és el akarta indítani a lovát. De alig ért a sorompó alá, mikor egy újabb hang csendült fel mögötte a toronyból: „Álljon meg az a lókereskedő!” és látta, hogy a várnagy becsap egy ablakot és lesiet hozzá.

- No, mi újság? - kérdezte Kohlhaas csak úgy magában és megállott a lovakkal. A várnagy, miközben összegombolt még egy mellényt terjedelmes pocakján, odajött és rézsút állva a viharos esőnek, a passzus iránt érdeklődött.

- A passzus? - kérdezte Kohlhaas. Kissé meghökkenve azt felelte, hogy passzusa, tudomása szerint, nincs; de írják csak le neki, miféle isten-csudája is az; tán véletlenül mégis csak akad nála. A várnagy, miközben úgy oldalvást ránézett, kijelentette, hogy tartományúri engedély nélkül egyetlen lócsiszárt sem engednek át lovakkal a határon. A lócsiszár bizonygatta, hogy ő, mióta él, már tizenhétszer ment át a határon afféle írás nélkül; ő pontosan ismeri mindazokat a tartományúri rendelkezéseket, amelyek foglalkozására vonatkoznak; itt nyilvánvalóan tévedés lesz, ez okból kéri, gondolják meg a dolgot, s ne tartóztassák itt tovább haszonatlanul, mikor ma még messzire el kell jutnia. De a várnagy azt felelte, hogy tizennyolcadjára bizony itt át nem csúszik, a rendelet épp ezért jelent meg újabban, és hogy vagy kiváltja itt mindjárt a passzust, vagy visszamegy oda, ahonnan jött. A lócsiszár, akit kezdett ez a törvény-

telen zsarolás elkészeríteni, rövid gondolkodás után leszállott a lóról, rábízta egy szolgára és azt mondta, hogy magával a tronkai ifiúrral szeretne szót váltani ebben a dologban. Föl is ment a várba; a várnagy követte s közben zsugori pénz-harácsolókról s ezeknek hasznos megcsapolásáról dörmögött; s egymást méregetve mindketten beléptek a terembe. Történetesen az úrfi éppen poharazott egy pár vidám cimborájával s valami jó tréfán épp akkor véget nem érő hahota harsant fel közöttük, mikor Kohlhaas közelebb lépett, hogy előadja panaszát. Az úrfi megkérdezte, mit akar; a lovagok, amint az idegen férfit megpillantották, elhallgattak; de alighogy Kohlhaas belefogott a lovakra vonatkozó keresetébe, az egész társaság kiáltozni kezdett: „Lovak? Hol vannak?”, s odarohantak az ablakokhoz, hogy szemügyre vegyék őket. Mikor a csillogó falkát megpillantották, az úrfi javaslatára csakúgy röpültek lefelé az udvarba; az eső már elállt; várnagy, tisztartó, szolgák, mind odagyűltek köréjük s az állatokat mustrálták. Az egyik a fakót dicsérte a homlokán a csillaggal, a másoknak a gesztenyepej tetszett, a harmadik a fekete-sárga foltos derest simogatta; s mindnyájan megegyeztek abban, hogy olyanok ezek a lovak, mint a szarvasok, s hogy különbeket nem tenyésztene az országban. Kohlhaas derűsen válaszolta, hogy a lovak nem különbek azoknál a lovagoknál, akik majd megülik őket; és vásárt ajánlott az uraknak. Az úrfi, akit a hatalmas sárga mén módfelett izgatott, megkérdezte az árát; a tisztartó azt javasolta neki, hogy egy pár feketét vegyen, ezeket, minthogy lónak híjával voltak, a gazdaságban szeretne volna használni; de mikor a lócsiszár nyilatkozott az ár felől, a lovagok fölöttébb drágállották, és az úrfi azt mondta, hogy üljön lóra és keresse meg Artúr király asztaltársaságát, ha a lovak árát ilyen magasra tartja.

Kohlhaas, aki látta, hogy a várnagy és a tisztartó beszédes pillantásokat vetnek a feketékre s közben összesúgnak, valami homályos előérzettől hajtva, mindenképpen rajta volt, hogy szabaduljon a lovaktól. Az úrfihoz fordult:

- Uram, hat hónappal ezelőtt vettem a feketéket huszonöt aranyért; adj értük harmincat, s tied a két állat.

Két lovag, aki az úrfi mellett állott, világosan úgy nyilatkozott, hogy a lovak megérnek annyit; de az úrfi csak a fakóért volt hajlandó pénzt adni, a feketékért nem s már indulni készült; Kohlhaas erre azt mondta, talán majd legközelebb csinál véle vásárt, ha megint erre jár a lovaival; ajánlotta magát s megragadta lova kengyelét, hogy nyeregbe szálljon és útnak induljon. Ebben a pillanatban kilépett a csoportból a várnagy.

- Hallottad, - szólt - hogy passzus nélkül nem mehetsz tovább?

Kohlhaas megfordult és megkérdezte az úrfit, rendjén való-e igazában ez az akadémikuskodás, amely tönkreteszi egész foglalkozását? Az úrfi már csak távozóban válaszolt, s arcán látszott a zavar:

- Úgy bizony, Kohlhaas, a passzust meg kell váltanod. Beszélj a várnaggal s menj utadra.

Kohlhaas biztosította róla, hogy esze ágában sincs megkerülni a rendelkezéseket, amelyek a lovak kiszállításával kapcsolatosan netán fennállanak; megígérte, hogy Drezdán átvonultában a jegyzőségen megváltja a passzust, s kérte, hogy most az egyszer még, minthogy erről a követelményről sejtelve sem volt, engedjék útjára.

- Nos, - szólt az úrfi - minthogy a vihar nekizúdult és átsziszegett aszott tagjain - hadd fusson az éhenkórásza. Gyertek! - szólt oda a lovagoknak, aztán megfordult és megindult a vár felé.

A várnagy most az úrfihoz fordult és azt mondta, hogy a lócsiszárnak legalább is valami zálogot kéne otthagynia, annak biztosítékaul, hogy valóban megváltja a passzust. Az úrfi újra megállott a várkapuban. Kohlhaas megkérdezte, hogy pénzben vagy valami egyébben milyen

értéket hagyjon itt a passzus miatt zálogban? A sáfár szakállába dörögve azt felelte, hogy otthagyná a feketéket.

- Mindenesetre, - mondta a várnagy - ez a legcélrányosabb; ha megváltotta a passzust, viheti őket akármikor.

Kohlhaas, aki megütődött ezen az orcátlan követelésen, azt mondta az úrfinak, aki ujjasa lebernyegeit dideregve tartotta maga elé, hogy hiszen ő a feketéket el akarja adni; az úrfi azonban, minthogy éppen ebben a pillanatban egy szélroham jókora jeges esőt vert át a kapun, véget akart vetni a dolognak és odakiáltott:

- Ha nem akarja itthagyni a lovakat, hajítsátok vissza a sorompón! - s azzal elment.

A lócsiszár világosan látta, hogy itt engednie kell az erőszaknak, s úgy határozott, hogy teljesíti a követelést, hisz egyebet nem is tehetett; kifogta a feketéket s egy istállóba vezette őket, amelyet a várnagy mutatott neki. Egy szolgát ott hagyott az állatok mellett, pénzt adott neki és figyelmeztette, hogy visszatértéig jól ügyeljen rájuk; azután a falka maradékával folytatta útját Lipcse felé, ahová a vásárra iparkodott; de közben el-elfogta a bizonytalanság, hogy nem jelent-e meg valami ilyes parancs Szászországban a nekilendülő lótenyésztés érdekében.

Drezdában, ahol az egyik külvárosban háza volt néhány istállóval, mert innen szokta intézni üzleteit az ország kisebb piacain, tüstént, ahogy megérkezett, felment a jegyzői hivatalba, s ott a tanácsosoktól, akiknek egyikével-másikával ismerős volt, megtudta, amit egyébként már első elgondolása is sugott neki, hogy tudniillik, az egész passzus-história - mese. Kohlhaas, akinek kívánságára a lehangolt tanácsosok írást adtak a történetek aplotalanságáról, mosolygott a vánnyadt várúrfi tréfás ötletén, noha nem igen értette, mi az ördögöt akarhatott vele; aztán a magával hozott lófalkát néhány hét alatt megelégedésére eladta és visszatért Tronkenburgba, a nélkül, hogy más, keserű érzés is nyomta volna, mint az, amelyet a világ nehéz sora általános-ságban keltett benne. A várnagy, akinek fölmutatta az írást, ezúttal semmit sem szólt a dologról, s a lócsiszárnak arra a kérdésére, hogy most aztán visszakaphatja-e a lovakat, annyit mondott: lemehet és elviheti őket. Kohlhaasnak azonban, mikor keresztül ment az udvaron, azt a kellemetlen hírt kellett tudomásul vennie, hogy szolgáját, mint mondták, illetlen magaviselete miatt, néhány napra rá, hogy otthagya Tronkenburgban, elagyabugyálták és elkergették. Megkérdezte azt a fiút, aki a hírt hozta, hogy mit csinált voltaképpen a szolga, s ki viselt ezalatt gondot a lovakra, de erre a fiú azt felelte, hogy nem tudja, s aztán a lócsiszárnak, akinek a szívét már rossz sejtelmek szorongatták, kinyitotta az istállót, amelyben a lovak álltak.

Mekkora volt azonban Kohlhaas elképedése, mikor két jóltáplált feketéje helyett egy pár kiaszott, elgyötört gebét pillantott meg; a két ló csupa csont volt, s akár holmi fogasokra, mindenfélét rájuk lehetett volna aggatni; sörényük és szőrük ápolatlanul és gondozatlanul gubancosodott össze; a nyomorúság mezítelensége volt ez az állatok világában! Kohlhaas, akire a lovak gyöngé mozdulással odavihogtak, módfelett felháborodott, s megkérdezte, mi történt a lovaival. A fiú, aki mellette állott, azt válaszolta, hogy nem esett azoknak semmi bajuk, az abrakot is rendesen megkapták, de minthogy éppen aratás volt, és igásállatban nem álltak valami bőven, egy kicsit a feketéket is használták a földeken. Kohlhaas elátkozta ezt a gyalázatos és alattomban kifőzött erőszakosságot, mindazáltal, tehetetlensége érzetében, elharapta dühét, s minthogy egyebet nem is tehetett, azon iparkodott, hogy a lovakkal együtt mielőbb otthagya ezt a rablófészket, amikor a várnagy, akit a szóváltás csalt oda, előtte termett és megkérdezte, mi történik itt.

- Hogy mi történik? - válaszolta Kohlhaas. - Ki adott engedélyt a tronkai várúrfinak és az embereinek, hogy nála hagyott feketéimet mezei munkára fogták? Megkérdezte azt is, ember-séges eljárás-e ez, majd vesszősuhintással próbálta mozdulásra bírni a kimerült gebéket s mutatta a várnagynak, hogy meg se moccannak.

A várnagy, miután egy darabig dacosan nézte Kohlhaast, megszólalt:

- Nézd csak a goromba disznót! Nemhogy hálát adna a pimasz az istennek, hogy a gebéi még egyáltalán élnek! Megkérdezte: ugyan kinek kellett volna gondoznia az állatokat, mikor a szolga megugrott. S nem volt-e helyes, ha a lovak a földeken leszolgálták az abrakot, amit kaptak? Azzal fejezte be hogy itt ne sokat teketóriázzon, mert különben odafütyenti a kutyákat, s azok majd rendet teremtenek az udvarban.

A lócsiszárnak nagyot dobbant a szíve. Már-már azon volt, hogy odacsapja a sárba a potrohos mihasznát és megtapossa rezes pofáját. De aranymérleghez hasonló jogérzete még ingadozott; keblének ítélőszéke előtt még nem volt bizonyos benne, vajjon ellenfele valóban bűnös-e; lenyelte a gyalázkodást, a lovakhoz lépett s miközben a körülményeket csöndben mérlegelve, rendbe szedte a sörényüket, lefogott hangon megkérdezte: voltaképpen milyen vétségért is távolították el szolgáját a várból? A várnagy válaszolt:

- Mert a fickó dacoskodott az udvarban! Mert berzenkedett egy szükséges istálló-csere ellen s azt kívánta, hogy két nemes úrfi, aki idejött Tronkenburgba, az ő gebéi miatt - az országúton éjszakáztassa a lovait.

Kohlhaas odaadta volna a lovak árát, ha most a kezeügyében lett volna az a szolga, és vallo-mását egybevetette volna ennek a szájas várnagynak a vádjaival. Még mindig ott állott s a feketék gubancait szálazgatta és azon töprengett, mi is a teendő ebben a helyzetben, mikor a szín hirtelen megváltozott, és a tronkai Vencel úrfi egy csapat lovaggal, szolgával és kutyával a várudvarra ugratott; éppen nyúlhajszából jött. Arra a kérdésére, hogy mi történt, a várnagy rögtön beszélni kezdett, s mialatt a kutyák, megpillantva az idegent, egyfelől pokoli csaholás-ba kezdtek ellene, másfelől a lovagok hallgatást parancsoltak nekik, a leghitványabb torzítás-sal előadta, hogy micsoda ribilliót csap itt ez a lókereskedő, csak azért, mert a lovait egy kicsit használták. Gúnyos kacagással mondotta, hogy a lócsiszár nem hajlandó a lovakat a magáéi-nak elismerni. Kohlhaas felkiáltott:

- Ezek nem az én lovaim, nemzetes uram! Ezek nem azok a lovak, amelyek harminc aranyforintot értek! Adják vissza az én jóltáplált és egészséges lovaimat!

A várurfi, miközben egy pillanatra elsápadt, leszállott a lováról és így szólt:

- Ha nem akarja visszavenni a lovait, hagyja itt őket! Gyere, Günther! - kiáltott föl. - János! Gyertek! - s közben leverte a port a nadrágjáról. - Hozzatok bort! - kiáltotta még, mikor a lovagokkal már ott állott az ajtóban, s azzal bement a házba.

Kohlhaas kijelentette, hogy inkább hívja a sintért s a lovakat kihordatja a sintértelepre, mintsemhogy úgy ahogy vannak, elvigye őket kohlhaasenbrücki istállójába. Rájuk se hede-rítve, otthagya a gebéket a poros álláson, felpattant pejkőjára s bizonykodva, hogy tudni fogja a módját, mikép érvényesítse jogait, ellovagolt.

Már a drezdai úton vágatott, mikor rágondolt a szolgájára. A szolgára gondolt és a vádra, amelyet a várban emeltek ellene. Lépésben ment csak tovább, de még ezer lépést tett, meg-fordította lovát és elkanyarodott Kohlhaasenbrück felé, hogy előzetesen meghallgassa a szolgát, amint az így okos és igazságos eljárásnak tetszett. Mert egy helyes, a világ esendő mivoltával már ismerős érzés az elszenvedett sérelem mellett is hajlamossá tette arra, hogy ha a szolga, mint azt a várnagy állította, egyben-másban valóban hibázott, elviselje a lovak

elvesztését, mint igazságos következményt. Ezzel szemben egy éppily jeles érzése azt mondja neki, - s ez az érzés egyre mélyebb és mélyebb gyökereket eresztett benne, abban a mértékben, ahogy tovább lovagolt s mindenütt, ahol csak megszállott, azokról a jogtalankodásokról hallott, amelyeket a tronkai várban napról-napra elkövetnek az utasokkal szemben: - ha az egész ügy, aminthogy minden jel arra mutat, csak kitervelt merénylet, akkor neki kötelessége minden erejével elégtételt szerezni az elszenvedett sérelemért s kötelessége megteremtteni a biztonságot a jövőre nézve polgártársainak.

Mihelyt megérkezett Kohlhaasenbrückbe és megölelte hűséges hitvesét, Erzsit, és megcsókolt a gyermekeit, akik boldogan sűrögtek a térde körül, tüstént Herse számadó után kérdezősködött: hallottak-e valamit felőle? Erzszi így felelt:

- Jaj, drága Mihályom, ez a Herse! Képzeld csak, vagy két hete betámít ide ez a szerencsétlen, agyba-főbe verve; de úgy, hogy lélekzeni is alig lélekzett. Ágyba fektetjük, ott csak úgy hánnya a vért, s mikor újra meg újra faggatjuk, olyan históriát hallunk tőle, amely egyikünknek se megy a fejébe. Hogy te ott hagyta Tronkenburgban a lovakkal, amelyeket nem engedtek át a határon, azután a leggyalázatosabb bánásmóddal rászorították, hogy hagyja el a várat, s hogy teljességgel lehetetlen volt magával hoznia a lovakat.

- Úgy? - mondta Kohlhaas, miközben letette a köpenyét. - Aztán talpra állt megint?

- Hát úgy félig-meddig - felelte az asszony - még mindig köpi a vért. Én rögtön el akartam küldeni egy szolgát Tronkenburgba, s addig is, míg oda megérkezel, gondoztatni a lovakat. Ez a Herse mindig tisztességes embernek mutatkozott s olyan hűséges volt hozzánk, mint senki más, hát nem igen volt okom kételkedni az előadásában, amelyet annyi jel is támogatott, s olyasmire gondolni, hogy valami más módon hágott a lovak nyakára. De ő erősködött, hogy senkit fel ne biztassak, hogy abban a rablófészekben mutatkozzék, s mondjak le az állatokról, ha csak embert nem akarok áldozni értük.

- Még mindig az ágyat nyomja? - kérdezte Kohlhaas, kibontva a nyakbavalóját.

- Pár nap óta - felelte az asszony - már megint császkál az udvaron. Szóval, látni fogod, - folytatta - hogy nem légből kapott dolog az egész, s hogy ez is azok közül a gázságok közül való, amelyeket a tronkenburgiak mostanság nem áttallanak elkövetni az idegenekkel szemben.

- Előbb meg kell vizsgálnom a dolgot - válaszolta Kohlhaas. - Erzsime, hídd csak ide Hersét, ha fenn van! - Ezekkel a szavakkal leült a karosszékre; s a háziasszony, aki nagyon örült az ura higgadtságának, kiment és hozta a szolgát.

- Mit csináltál Tronkenburgban? - kérdezte Kohlhaas, mikor Erzszi a szolgával a szobába lépett. - Nem vagyok veled valami túlságosan meglepődve.

A szolga, akinek sápadt arcán e szavakra vörös folt gyulladt ki, egy darabig hallgatott.

- Igazad van, uram, - válaszolta aztán - mert azt a kénesfonalat, amelyet Isten rendeléséből magammal hordtam, hogy lángba borítsam azt a rablófészket, amelyből kivertek, bevettem az Elba vizébe, mikor gyereknyöszörgést hallottam a várból, s azt gondoltam: hamvassza el a mennykő; én nem teszem!

Kohlhaas megütődve szólt:

- Dehát mivel adtál rá okot, hogy kikergessenek a tronkai várból?

Herse így felelt:

- Egy rossz tréfával, uram - és fölszárogatta a verítéket a homlokáról. - Dehát ami megtörtént, azon már nem lehet változtatni. Nem akartam engedni, hogy a lovakat tönkre tegyék a mezei munkában, s azt mondtam, még fiatalok, s még nem voltak hámban.

Kohlhaas, rejteni próbálván zavarát, azt válaszolta, hogy Herse ebben nem mondott egészen igazat, mert kora tavasszal egy keveset volt már szerszám a lovakon.

- Hát ha éppen szükségben voltak s gyorsan be kellett hordani a termést, itt-ott készségesebbnek mutatkozhattál volna a várban, ahol valamiképpen mégis csak vendég voltál.

- Meg is tettem én azt - szólta Herse. - Sötéten pislogtak ott rám, hát gondoltam, bele csak nem pusztulnak a feketék. Harmadnap délelőtt befogtam őket és behordtam három fuvar életet.

Kohlhaasnak egyet dobbant a szíve. Földre sütött szemmel felelt:

- Ezt nekem nem mondták, Herse!

Herse bizonykodott, hogy már pedig így van.

- Csak abban voltam barátságtalan, - mondta - hogy a lovakat rögtön a déli abrakolás után nem engedtem újra igába fogni, s a várnagynak meg a sáfárnak, mikor azt javallották, hogy cserébe fogadjak el ingyen abrakot, a pénzt meg, amit gazdám abrakra hagyott ott, vágjam zsebre, azt feleltem: majd megkapnák tőlem a magukét, csak... azzal megfordultam s eljöttem.

- Ezért az udvariatlanságért - mondta Kohlhaas - csak nem kergettek el a tronkai várból?

- Isten ments! - kiáltott fel a szolga. - Egy pokoli gaztett volt az oka! Este két lovag érkezett a tronkai várba, azoknak a lovát bevitték az istállóba, az én lovaimat meg odakötötték az istálló ajtajához. S mikor a feketéket kivettem a várnagy kezéből, aki odakvártélyozta őket, s megkérdeztem, most aztán hol maradjanak az állatok, hát egy disznóólat mutatott nekem, amelyet lécből-deszkából eszkábáltak össze a várfal mellett.

- Azt akarod mondani, - szakította félbe Kohlhaas - hogy olyan rossz alkalmatosság volt az lovak számára, hogy jobban hasonlított disznóólhoz, mint istállóhoz?

- Disznóól volt az, uram, - felelte Herse - valósággal és tisztára disznóól, amelyben ki-beszaladgáltak a disznók, s fel se tudtam benne egyenesedni.

- Talán nem volt egyéb hely a feketék számára, - felelte Kohlhaas - a lovagok paripái mégis csak fontosabbak voltak.

- A hely, - válaszolta a szolga, miközben a hangja kissé elhalkult - a hely szűkös volt. Összesen hét lovag tartózkodott a várban. Kegyelmed egy kicsit összébb szorította volna a lovakat. Azt mondtam, megpróbálok istállót bérelni a faluban; de a várnagy azt felelte, szem előtt kell tartania a lovakat, s valahogy eszembe ne jusson kivinni őket az udvarról.

- Hm! - mondta Kohlhaas. - Erre mit feleltél?

- Minthogy a sáfár azt mondta, hogy a két vendég éppen csak meghál s másnap reggel tovább lovagol, bevittem a lovakat a disznóólba. De másnap nem történt semmi; harmadnap reggel meg az hallatszott, hogy az urak még néhány hétig ott tanyáznak a várban.

- Végül is, Herse, nem volt olyan keserves az a disznóól, mint amilyennek láttad, amikor először bekukkantottál - mondta Kohlhaas.

- Ez igaz - válaszolt amaz. - Mikor egy kicsit kisöpörtem, túrhető lett. A szolgálnak adtam egy garast, hogy dugja be valahová máshová a disznókat. S napközben azt is kimódoltam, hogy a lovak egyenesen állhattak, tudniillik a tetőn pitymallatkor leszedtem a lécekről a deszkát, s este megint visszaraktam. Úgy kukucskáltak ki a tetőn a lovak, mint a libák és Kohlhaasenbrück felé nézdegéltek, vagy oda valahova, ahol jobb világ van.

- Dehát akkor, - kérdezte Kohlhaas - mi a csudáért kergettek el?

- Megmondom én, - felelt a szolga - azért, mert szabadulni akartak tőlem. Amíg én ott voltam, nem nyúzhatták el a lovakat. Mindenütt ádázkodó pofákat vágtak rám, az udvarban is, a cselédházban is; s minthogy én amondó voltam, hogy csak fintorogjanak, míg meg nem gebednek, hát kilesték az alkalmat s levetettek a várudvarból.

- De az ok! - kiáltott föl Kohlhaas. - Csak volt rá valami okuk!

- Persze, hogy volt, - felelte a szolga - még pedig a legigazságosabb! Már a második napot töltöttem a disznóólban, mikor este az úszatóhoz akartam vinni a lovakat, hisz mégis csak bemaszatozódtak ott az ólban. S mikor éppen fordulóban vagyok a várkapunál, hallom a várnagyot és a sáfárt, ahogy szolgálakkal, kutyákkal meg fűtykösökkel rohannak utánam a cselédlakásból, s kiáltoznak: fogjátok meg a csirkefogót! fogjátok meg az akasztófáravalót! Mintha csak megzavarodtak volna.

A kapus elállja az utamat; s mikor megkérdem tőle és az őrzőgő bandától, amely rámrohan, hogy mi leli őket? - Hogy mi lel? - felel a várnagy, s mindkét feketémnek megmarkolja a kantárszárát. Hová készül ez a lovakkal? - kérdezi, mellen ragadva engem. Mondom: hová készülök? A mindenségit is, hát az úszatóhoz! Azt hiszi, hogy én...? - Az úszatóhoz? - ordít a várnagy. - Majd megtanítlak én, te gazember, Kohlhaasenbrück felé úszni az országúton! - s egy fortélyos rántással, a sáfárral közösen, aki a lábamnál ragadott meg, leránt a lóról, úgy hogy egész hosszúságomban elterülök a sárban. Az isten erre meg arra! - kiáltok - a heveder és a takarók meg egy csomó fehérneműm ott fekszenek az istállóban; de a várnagy és a szolgál, miközben a sáfár elvezeti a lovakat, nekem esnek lábbal, ostorral, fűtykösökkel, úgy, hogy félholtan rogyok le a kapu mögött. S amikor kinyitom a szám: Rabló kutyák! Hova viszik ezek a lovaimat? és feltápáskodom, felordít a várnagy: Ki a várudvarból! És: fogd meg, Császár! fogd meg, Vadász! csípd el, Fogas! és nekem ront egy falka eb, több, mint tizenkettő. Erre kitörök egy karófélét a kerítésből, és három kutya máris dögölten nyúlik el mellettem; de mikor, keserves zúzódásoktól gyötörve, hátrálnom kell: sípszó hangzik fel, az ebek vissza az udvarba, a kapuszárnyak össze, a tolózár előre: én meg ájultan rogyok le az országúton.

Kohlhaas, akinek az arcát sápadtság lepte el, kényszeredetten tréfálkozott:

- Te, Herse, aztán csakugyan nem akartál megszökni? - S minthogy a szolga sötétpiros arccal nézett maga elé, hozzátette - Valld be, nem nagyon ízlett ott a disznóólban; arra gondoltál, hogy a kohlhaasenbrücki istállóban mégis csak jobb.

- Mennydörgős mennykőt! - kiáltotta Herse - hisz ott hagytam a disznóólban a hevedert meg a takarókat meg egy csomó fehérneműt. És nem vettem volna magamhoz a három birodalmi forintot, amelyet piros selyem keszkenőben dugtam el a jászol mögött? Ördög és pokol! Ha a gazdám így beszél, újra kedvem volna tüstént meggyújtani azt a kénes fonalat, amit elhajítottam!

- Nono! - mondta a lócsiszár - nem gondoltam én semmi rosszat! Amit mondtál, Herse, szószertint elhiszem neked; s ha kell, magam is mérget veszek rá. Sajnálom, hogy ilyen balul jártál az én szolgálatomban. Eredj, Herse, feküdj le, adass magadnak egy flaska bort és

vigasztalódjál; igazságot fognak neked szolgáltatni. - Azzal felállott, lajstromba szedette azokat a holmikat, amelyeket a számadó otthagyt a disznóólban; részletezte ezeknek az értékét, megkérdezte a szolgáltótól azt is, mennyire teszi gyógyíttatása költségeit; s miután még egyszer kezet fogott vele, elbocsátotta.

Aztán elbeszélte Erzsinek, a feleségének, a történet egész lefolyását és belső összefüggését, s közölte vele abbeli eltökéltségét, hogy a hivatalos igazságszolgáltatáshoz fordul, s megvolt az az öröme, hogy felesége szívvel-lélekkel mellé állott ebben az elhatározásában. Mert, monddta az asszony, más utasok is kerülhetnek még a vár felé, s talán kevésbé türelmesek, mint Kohlhaas; s hogy az Úristen előtt kedves cselekedet volna az ilyesféle rakoncátlanságoknak gátat vetni; és hogy a per viteléhez szükséges költségeket ő majd előteremti. Kohlhaas derék felségének nevezte az asszonyt, vidáman töltötte vele és gyermekeivel ezt és a következő napot, s mihelyt üzleti ügyei némiképp engedték, elindult Drezda felé, hogy a bíróság elé terjessze panaszát.

Ott egy ismerős jogtudós segítségével megfogalmazta panasziratát, amelyben, körülményesen ismertetve a gáztettet, amelyet a tronkai Vencel úrfi rajta és Herse nevű szolgáján elkövetett, a bűnösnek törvényes megbüntetését, a lovaknak előző állapotukba való visszaállítását és ama kárnak a megtérítését kérte, amelyet mind ő, mind pedig szolgája az előadottak által szenvedett. A jogeset igazán világos volt. Az a körülmény, hogy a lovakat törvényellenesen ott fogták, döntő fényt vetett minden egyébre; s a lócsiszárnak az a követelése, hogy lovait egészségesen adják vissza, még abban az esetben is jogosnak tetszett volna, ha valaki föltételezi, hogy a lovak csak véletlenül betegedtek meg. Akadt is bőven barátja Kohlhaasnak míg a székvárosban körülnézett, aki ígérte, hogy ügyét támogatja: a kereskedelem, amelyet lovakkal űzött, s a tisztesség, amellyel dolgait intézte, megszerezte neki az ország legjelentősebb embe-reinek a jóakarátát. Többször is vidáman ebédelt az ügyvédjével, aki maga is tekintélyes férfiú volt, s ott hagyott nála egy summa pénzt a perköltségekre: néhány hét eltelte után pöre kime-netele felől az ügyvéd által tökéletesen megnyugtatta, visszatért feleségéhez. Mindazonáltal hónapok múltak el és már az esztendő vége közeledett, s még mindig nem kapott Szász-orzágból értesítést a panaszáról, amelyet ott benyújtott, nem is szólva a végzésről. Miután újólag is többször fordult a törvényszékhez, bizalmas levélben kérdezte meg az ügyvédjét, mi az oka ennek a rendkívüli huzavonának; és megtudta, hogy a panaszt felsőbb utasításra a drezdai törvényszéken teljesen elsüllyesztették. A lócsiszár megütközött válaszára, hogy mi hát ennek az oka, az ügyvéd azt jelentette, hogy a tronkai Vencel úrfi atyafiságban áll két nemesúrral, a tronkai Hinzcel és Kunzcal, akik közül az egyik az uralkodó személye mellett pohárnok, a másik meg éppenséggel kamarás. Még azt a tanácsot is adta, ne fárassza magát tovább a bíróságoknál, hanem iparkodjék mielőbb birtokába jutni a tronkai várban lévő lovak-nak, s értésére adta, hogy a várúrfi, aki most a fővárosban tartózkodik, úgy látszik, utasította az embereit, hogy a lovakat szolgáltatassák ki neki; az ügyvéd azzal a kéréssel zárta levelét, hogy amennyiben Kohlhaas mindebbe nem nyugodnék bele, további megbízásoktól ebben az ügyben kímélje meg őt.

Kohlhaas ezidőtájt Brandenburgban tartózkodott, ahol a városkapitány, Geusau Henrik, akinek körzetébe Kohlhaasenbrück is tartozott, éppen azon igyekezett, hogy egy jókora alapít-ványból, amely a városra szállott, több jótékony intézményt rendezzen be szegények és bete-gek számára. Különösképen azon fáradozott, hogy egy ásványforrást, amely egy környékbeli faluban buggyant fel, s amelynek gyógyító erejétől többet reméltek, mint amennyit a jövő később igazolt, a betegek használatára berendezzen; s minthogy Kohlhaast, akivel abban az időben, amikor az udvarnál tartózkodott, érintkezésben állott, jól ismerte, megengedte Herse számadónak, akinek ama keserves tronkenburgi nap óta lélekzés közben fájásai voltak a mellében, hogy kipróbálja a fedett és körülkerített kis gyógyforrás hatását. A városkapitány,

hogy némely intézkedéseket foganatosítson, történetesen éppen ott volt a medence szélén, amelyben Kohlhaas elhelyezte Hersét, mikor a lócsiszar egy hírvivő útján, akit a felesége küldött utána, megkapta Drezdából ügyvédje lesújtó levelét. A városkapitány, aki mialatt az orvossal beszélt, észrevette, hogy Kohlhaas egy könnycseppet hullajtott a levélre, nyájasan és barátiilag odalépett hozzá és megkérdezte, milyen szerencsétlenség érte; és mikor Kohlhaas, a nélkül, hogy válaszolt volna, átnyújtotta neki a levelet: ez a derék férfiú, aki előtt ismeretes volt az az undorító jogtalanság, amelyet Tronkenburgban követtek el a lócsiszáron, s amelynek következtében Herse éppen ott feküdt betegen, - s talán halála napjáig is nyomni fogja az ágyat - megveregette a lócsiszar vállát és azt mondta neki: ne engedje el magát; ő majd elégtételhez segíti!

Este, mikor a lócsiszar, parancsa értelmében, fölment hozzá a várba, a várkapitány azt mondta neki, hogy az eset rövid vázlatával intézzon egy kérvényt a brandenburgi választófejedelemhez, csatolja hozzá az ügyvédnek a levelét, és az erőszakosság miatt, amelyre szász területen vetemedtek ellene, folyamodjék tartományúri oltalomért. Megígérte a lócsiszárnak, hogy a kérvényt egy másik csomaggal, amely már el van készítve, a választófejedelem kezéhez juttatja, aki az ő kedvéért föltétlenül szót emel érte a szász választófejedelemnél, ha a körülmények engedik; és ezen a lépésen túl nem is kell semmit sem tennie, hogy a drezdai törvényszék igazságot szolgáltatson neki a várúrfinak és barátainak minden mesterkedése mellett is. Kohlhaas egészen felfrissült az örömtől és a legmélyebb hálával mondott köszönetet a városkapitánynak jóindulata ezen újabb bizonyítékáért; csak azt fájlalja, mondta, hogy ügyét nem mindjárt Berlinben indította meg anélkül, hogy akár csak egy lépést is tett volna Drezdában; s miután a városbíróság hivatalában panaszát annak rendje és módja szerint megfogalmazta és átadta a városkapitánynak, a történet kimenetele felől nyugodtabban, mint valaha, visszatért Kohlhaasenbrückbe.

De fájdalom, már néhány hét múlva arról értesült egy esküdtől, aki a városkapitány ügyeiben Potsdamba ment, hogy a választófejedelem a kérvényt kancellárjának, Kallheim grófnak adta át, s hogy az nem a drezdai udvarnál kérte, amint az célirányosnak látszott, az erőszak kivizsgálását és megtorlását, hanem a tronkai várúrfihoz fordult előzetes tüzetesebb felvilágosításért. Az esküdt, aki kocsival állt meg Kohlhaas lakása előtt, s aki úgy látszik, azt a megbízást kapta, hogy mindezt tárja fel a lócsiszárnak, a meghökkent kérdésre, miért jártak el így? nem tudott megnyugtató magyarázatot adni. Csak annyit tett még hozzá: azt izeni a városkapitány, türtőztesse magát; látszott az esküdtön hogy szeretné már folytatni útját; s csak a rövid beszélgetésnek a végén, néhány odavetett szóból jött rá Kohlhaas, hogy Kallheim gróf a tronkai családdal rokonságban áll.

Kohlhaas, akinek immár se a lótenyésztésben, se házastelkében, de még feleségében és gyermekeiben is alig telt öröme, a jövőendő borús sejtelmei közt várta végig a következő hónapot is; s pontosan úgy, ahogy várta, ennek az időnek az elteltével Herse, akinek a fürdő enyhülést hozott, visszatért Brandenburgból, még pedig a városkapitánynak egy nagyobb leirathoz csatolt írásával, amely a következőket tartalmazta: sajnálja, hogy ügyében semmit sem tehet; itt küldi neki az állami kancelláriának egy hozzá intézett végzését, s azt a tanácsot adja, hogy lovait vegye vissza s az ügyet ne bolygassa tovább.

A végzés úgy hangzott, hogy ő „a drezdai törvényszék jelentése szerint haszontalan pörökös; a várúrfi, akinél ott hagyta a lovakat, semmiképpen sem tartja azokat vissza; küldjön el csak értük a várba, vagy legalább tudassa a várúrfival, hogy az hová küldje néki az állatokat; az állami kancelláriát azonban mindenesetre kímélje meg az ilyen vesződéses izgágaságtól.” Kohlhaast, akinek nem a lovak fájtak - éppúgy bántotta volna, ha egy pár kutyáról van szó - Kohlhaas tájékozott a dühtől, amikor ezt a levelet megkapta. Ahányszor valami megzörrent az

udvarban, a legkellemetlenebb érzéssel, amely valaha is izgatta keblét, a kapu felé nézett, nem jelennek-e meg a nemes úrfi emberei, s nem hozzák-e vissza, esetleg bocsánatkérések között, lesóványodott és elnyúzott lovait; az egyetlen eset, amikor a világtól jól megnevelt lelke semmi olyat nem várt, ami érzésének teljesen megfelelt volna. De egy ismerőstől, aki azon a nevezetes országúton utazott, hamarosan azt hallotta, hogy a tronkai várban még most is használják a lovait a mezőn, akárcsak az úrfi többi lovát; és fájdalomra ellenére, hogy a világot ilyen iszonyatos rendetlenségben kell látnia, fellobbant benne a belső elégedettség, hogy önnön kebelét immár rendben láthatja.

Áthívatta a szomszédját, egy tisztartót, aki már régóta tervezgette, hogy birtokait a határos földdarabok megvásárlásával gyarapítja, s miután a tisztartó letelepedett nála, megkérdezte tőle, mennyit adna brandenburgi és szászországi birtokaiért: házért-földért, ingóért-ingatlanért, mindenestül? Erzsi, a felesége, elsápadt ezekre a szavakra. Megfordult és fölemelte legkisebb gyermekét, aki mögötte játszadozott a földön, s a nyaklancán babráló fiúcska piros orcái mellől olyan pillantásokat vetett a lócsiszárra és a papirosra, amelyet az a kezében tartott, hogy a halál tükröződött bennük. A tisztartó megütközve tekintett Kohlhaasra és megkérdezte, mi keltett benne hirtelen ilyen furcsa gondolatokat; mire ő annyi vidámsággal, amennyit csak ki tudott préselni magából, így válaszolt: az a gondolat, hogy eladja havelparti majorságát, nem valami új; ők ketten is többször beszélgettek már erről a tárgyról; a Drezda külvárosában álló háza a birtokhoz képest pusztá toldalék, amely nem sokat nyom a latban; egyszerűen, ha kedvét akarja tölteni és hajlandó mind a két telket átvenni, akkor a kontraktust akár mindjárt alá is írhatják. Kissé erőltetett tréfálkozással tette hozzá: hogy hisz Kohlhaasenbrück végre is nem az egész világ; lehetnek célok, amelyekhez képest alárendelt és semmis dolog tisztes atyaként állani a háztartás élén; egyszerűen, meg kell vallania, lelkében nagy dolgokra készül, amelyekről a szomszéd talán hamarosan hallani fog.

A tisztartó, akit ezek a szavak megnyugtattak, derűsen odaszólt az asszonynak, aki egyre-másra csókolgatta a gyereket: csak nem kívánja ez az ember mindjárt a fizetséget is? S az asztalra tette botját, kalapját, amelyet térde közt tartott, s a lócsiszár kezéből átvette a papírlapot, hogy elolvassa. Kohlhaas, közelebb húzódva hozzá, közölte vele, hogy ez egy általa szerkesztett s esetleg négy hét alatt esedékessé váló adásvételi szerződés; megmutatta neki, hogy már csak az aláírások hiányzanak róla, s az összegeket kell rávezetni, még pedig mind a vételárat, mind pedig a bánatpénzt, illetve biztosítékot, amelyre kötelezi magát, ha négy héten belül az alkuától visszalépne; s újból derűsen felszólította, hogy tegyen ajánlatot. Egyszersmind biztosította róla, hogy nem kér sokat s nem kerít nagy feneket az ügynek. Az asszony föl és alá járkált a szobában; keble úgy hullámozott, hogy a kendő, amelyet a gyerek rángatott, már-már lehullott a válláról. A tisztartó azt mondta, fogalma sincs a drezdai ingatlan értékéről; Kohlhaas erre, elébe tolva a birtok vétele alkalmából váltott leveleket, azt felelte, hogy száz aranyforintra becsüli; ámbátor már a levelekből kitűnt, hogy a birtok majdnem a felével többbe került neki. A tisztartó, aki még egyszer átolvasta a kontraktust és abban, furcsa módon, azt a jogát is ott találta, hogy visszaléphet a vételtől, félig már eltökélve magát, azt mondta, hogy hiszen a Kohlhaas istállóiban levő méneslovakat nem is tudja használni. Mikor azonban a lócsiszár azt válaszolja, hogy nincs is szándékában a lovaktól szabadulni, s néhány fegyvert is meg akar tartani, amely a fegyvertárban lóg, ötölt-hatolt, s végül megismételte egy ajánlatát, amelyet nemrégén séta közben tett a lócsiszárnak, s amikor, a birtok értékéhez képest, félig komolyan, félig tréfából, valami jelentéktelen összeget ajánlott fel, Kohlhaas elébe tolta a tintát, tollat, hogy írja; s minthogy a tisztartó, aki nem akart hinni az érzékeinek, még egyszer megkérdezte, hogy komolyan gondolja-e, s a lócsiszár kissé érzékenyen azt válaszolta, hogy azt hiszi, tán pusztá tréfát űz belőle? a tisztartó aggodalmas képpel megragadta ugyan a tollat és írni kezdett, de áthúzta azt a pontot, amelyben a kártérítésről volt szó abban az esetben, ha

az eladó megbánná a vásárt; kötelezte magát, hogy száz aranyforint jelzálogkölcseont ad a drezdai birtokra, amelyet semmikép se akart véglegesen megvásárolni; s két hónapon belül teljes szabadságot biztosított Kohlhaasnak az ügylettől való visszalépésre.

A lócsiszár, akit ez az eljárás megindított, szeretettel kezet szorított vele; s miután a főfeltételben is megegyeztek, abban tudniillik, hogy a vételár negyedét azonnal föltétlenül ki kell fizetni, a többi három hónap múlva a hamburgi banknál letenni, a lócsiszár borért kiáltott, hogy a szerencsésen nyélbeütött vásárt megünnepeljék. A szolgálónak, aki a palackokkal belépett, azt mondta, hogy szolgálja, Sternbald, nyergelje föl neki a sárgát; azzal okolta meg, hogy a fővárosba kell lovagolnia, ahol tennivalói vannak; s értésükre adta, hogy ha visszatér, hamarosan nyíltabban beszél majd arról, amit most még magában kell tartania. Aztán megtöltve a poharakat, Lengyelország és Törökország iránt érdeklődött, amelyek épp akkor összerúgták a patkót; erről politizálni kezdett a tisztartóval; végül megegyeszer ivott vele az üzlet sikerére, aztán eleresztette.

Mikor a tisztartó elhagyta a szobát, Erzsí térdre esett az ura előtt:

- Ha szeretsz még - kiáltotta - engem és a gyermekeket, akiket én szültem neked; ha - nem tudom, mi okból - nem taszítottál el bennünket már előre: mondd meg nekem, mit akarsz ezekkel a szörnyű intézkedésekkel!?

Kohlhaas ezt válaszolta:

- Kedves feleségem, semmi olyat, ami téged a dolgok mai állapotában nyugtalaníthatna. Végzést kaptam, amelyben az az állítás foglaltatik, hogy a tronkai Vencel úrfi ellen emelt panaszom haszontalan izgágaság. S minthogy itt csak félreértésről lehet szó, eltökéltem, hogy panaszomat megegyeszer s most már személyesen nyújtom be a tartományúrhoz.

- Miért akarod eladni a házad? - kiáltotta az asszony, miközben feldúltan fölállott.

A lócsiszár szelíden mellére vonta s így felelt:

- Mert olyan országban, édes Erzsí, ahol nem védik meg a jogaimat, én nem maradhatok. Ha már taposnak, inkább legyenek kutya, mint ember! Biztos vagyok felőle, hogy a feleségem ebben ugyanúgy gondolkodik, mint én.

- Honnan tudod, - kérdezte szilaján az asszony - hogy nem védik meg a jogaidat? Ha szerényen, úgy, ahogy hozzád illik, a fejedelem elé járulsz kérelmeddel: honnan tudod, hogy félredobják, vagy úgy válaszolnak rá, hogy vonakodnak meghallgatni?

- Nohát, - válaszolta Kohlhaas - ha ebbéli félelmem alaptalan, hát a házam nincs is még eladva. Tudom, hogy maga a fejedelem igazságos; s ha sikerül azokon keresztül, akik körülveszik, személyéhez eljutnom, semmi kétségem benne, hogy elégtételt szerzek s egy hét leforgása előtt vidáman térek vissza hozzád és régi foglalkozásomhoz.

Megcsókolta az asszonyt és hozzátette:

- Bárcsak aztán napjaim fogytáig melletted maradhatnék! De tanácsos - folytatta - fölkészülnöm minden eshetőségre; ezért azt szeretném, hogy ha lehet, egy időre távozz el innét s menj el a gyerekekkel Schwerinbe, a nagynénédhez, akit úgyis régóta meg akartál látogatni.

- Mit? - kiáltott a háziasszony. - Schwerinbe menjek? A határon keresztül, a gyerekekkel, a nénémhez, Schwerinbe? - és az iszonyat elfojtotta a hangját.

- Mindenesetre - válaszolta Kohlhaas - éspedig, ha lehetséges, azonnal, hogy lépéseimben, amelyeket ügyemért tenni akarok, semmilyen tekintet ne zavarjon.

- Ó, értelek, - kiáltott fel az asszony - semmi se kell már neked, csak lovak és fegyverek; minden egyebet az vehet el tőled, aki akar! - Ezzel elfordult, lerogyott egy székre és sírni kezdett.

Kohlhaas meghökkenve szólt:

- Édes Erzsime, mit csinálsz? Isten megáldott engem asszonnyal, gyermekekkel és javakkal; kívánjam, ma először, hogy bár másképp volna? - Barátságosan letelepedett az asszony mellé, aki ezekre a szavakra elpirulva borult a nyakába.

- Hát mondd csak, - szólt az ember, miközben az asszony homlokából kisimította a fürtöket - mitévő legyek? Hagyjam veszni a dolgot? Menjek el Tronkenburgba és kérjem meg a lovagot, hogy adja vissza a lovaimat, aztán pattanjak rájuk és nyargaljak velük ide hozzád?

Erzsinek nem volt bátorsága rámondani, hogy: igen, igen, igen! - sírva rázta a fejét, hevesen magához szorította a férfit és mellét forró csókokkal borította.

- Nohát! - kiáltott fel Kohlhaas. - Ha érzed, hogy hozzá kell jutnom a jogomhoz, ha foglalkozásomat folytatni akarom, akkor add meg a szabadságot is, amelyre szükségem van, hogy jogaimba jussak! - Ezzel föl is állt s a szolgának, aki jelentette, hogy a sárga nyergelve várakozik, odaszólt: holnapra a pejkókat is be kell fogni, hogy Schwerinbe vigyék a feleségét.

Erzsinek most egy ötlete támadt. Fölemelkedett, letörölte könnyeit s azt kérdezte Kohlhaastól, aki egy írótlárhoz ült, nem adná-e oda neki a kérvényt és nem egyeznék-e bele, hogy helyette ő menjen Berlinbe s ő nyújtsa át a fejedelemnek?

Kohlhaas, akit ez a fordulat több okból is megindított, ölébe vonta feleségét:

- Kedvesem, ez képtelenség! A fejedelmet rengetegen veszik körül, s aki hozzá közeledik, annak mindenféle zaklatással kell számolnia.

Erzsi azt felelte, hogy egy nőnek ezer esetben könnyebb a fejedelemhez férközni, mint egy férfinak.

- Add ide nekem a kérvényt, - ismételte - s ha csak arról van szó, hogy a kérvény a fejedelem kezébe jusson, jótállok érte, hogy odajut!

Kohlhaas, aki tapasztalatból jól ismerte már az asszonynak bátorságát is, eszét is, azt kérdezte, mit gondol, hogy fog bele a vállalkozásba? Az asszony szégyenlősen lesütötte a szemét, úgy válaszolta, hogy a fejedelmi kastély várnagya valamikor Schwerinben szolgált, s megkérte a kezét; a várnagy ugyan azóta megházasodott, s már gyermekei is vannak, őt azonban még mindig nem felejtette el egészen; egyszóval, bízta csak rá, hogy ezt és némely más körülményt is hasznosítson, amit most hosszadalmas volna kifejteni. Kohlhaas nagy örömmel csókolta meg az asszonyt, és azt mondta hogy elfogadja a javaslatát, s egyben ki is tanította, hogy csak az volna a fontos, hogy bent a várkastélyban a várnagy feleségénél kapjon szállást, s akkor biztosan a fejedelem színe elé jut; azzal átadta neki a folyamodványt, befogatta a két pejt, s miután az asszonyt jól betakargatta, Sternbalddal, hű szolgájával együtt útjára engedte.

Ám ez az utazás a legszerencsétlenebb volt mindama sikertelen lépések között, melyeket a lócsiszár tett ügyében. Mert alig pár nap múlva, Sternbald újra bevonult az udvarba, lépésben vezetve a kocsit, amelyben elnyúlva feküdt asszonya, veszélyes zúzódással a mellén. Kohlhaas, aki sápadtan lépett a kocsihoz, nem volt képes semmiféle összefüggő magyarázatot kapni a szerencsétlenség okáról. A várnagy, mint a szolga mondta, nem volt otthon; kénytelenségből egy fogadóban szálltak hát meg, amely a kastély közelében állott; Erzsi másnap reggel elhagyta ezt a fogadót, s megparancsolta a szolgának, hogy maradjon a lovak mellett; nem is jött vissza esténél előbb, akkor is ilyen állapotban. Úgy látszik, nagyon is vakmerően hatolt előre a fejedelem személye felé, s a nélkül, hogy ez hibás lett volna a dologban, pusztán a fejedelmet

körülvevő őrség nyers buzgalma folytán mellbe vágta egy lándzsanyéllal. Legalább is így adták elő azok az emberek, akik az asszonyt estefelé eszméletlen állapotban beszállították a fogadó udvarára, - maga az asszony alig tudott beszélni, minthogy a száján csak úgy patakzott a vér. A kérvényt azután egy lovak vette el tőle. Sternbald azt is mondta, hogy ő tüstént lóra akart ülni, hogy megjelentse gazdájának a szerencsétlenséget; de Erzsi asszony, noha ez ellen az előhívott seborvos erősen tiltakozott, kitartott a mellett, hogy minden előzetes értesítés nélkül vigyék haza Kohlhaasenbrückbe az urához.

Kohlhaas a feleségét, aki az utazástól tökéletesen tönkrement, ágyba fektette, s ott az asszony, kínos erőlködéssel szedve a lélekzetet, néhány napig még élt. Hasztalan próbálták eszméletre téríteni s a történekről némi tájékoztatást kapni tőle; merev, megtört szemmel feküdt ott és nem válaszolt. Csak közvetlenül halála előtt tért mégegyszer magához. Mert mikor egy luteránus pap (Erzsi asszony, férje példájára, ezt az akkortájt sarjadjó hitet vallotta) az ágya mellett állva, érzékeny ünnepélyességgel olvasta föl a biblia egyik fejezetét, az asszony egyszer csak sötét tekintettel ránézett, s mintha számára abban semmi felolvasni való nem lett volna, kivette a kezéből a bibliát, itt is, ott is belelapozott, s úgy látszott, keres valamit benne; s az ágya mellett ülő Kohlhaasnak ezt a verset mutatta meg a mutatóujjával: „Bocsáss meg a te ellenségeidnek; tégy jót azokkal is, akik gyűlölnék”, - s közben roppant mélyérzésű pillantással megszorította a kezét; aztán meghalt. Kohlhaas ezt gondolta: „Úgy ne bocsásson meg nekem soha az Úr, mint ahogy én megbocsátok Vencel úrfinak!” Sűrű könnyhullatások között megcsókolta a feleségét, lefogta szemét és kiment a szobából.

Vette a száz aranyforintot, amelyet a tiszttartó már kifizetett neki a drezdai istállókért, és olyan temetést rendelt, amely inkább illett volna egy hercegnőhöz, mint az ő feleségéhez: érccel gazdagon kivert tölgyfakoporsót, arany- és ezüstrojtos selyempárnákat, nyolc könyök mély, terméskövel és mésszel bélelt sírgödröt. Legkisebb gyermekével a karján maga állt oda a sír mellé és végignézte a munkát. Mikor elérkezett a temetés napja, a tetemet, amely olyan fehér volt, mint a hó, fekete posztóval bevont teremben ravataloztatta föl. A pap éppen befejezte megható szónoklatát a ravatalnál, mikor Kohlhaasnak kézbesítették a tartományúri végzést arra a folyamodványra, amelyet a megboldogult adott volt át. A végzésben az állt, hogy lovait hordja el a tronkai várból, és börtönbüntetés terhe mellett, ne zavarogjon tovább ebben az ügyben. Kohlhaas zsebrevágta a levelet és a kocsira emeltette a koporsót. Mihelyt a sírt fölhantolták s fölibe szúrták a keresztet, és a vendégek, akik eltemették a halottat, elszéledtek, Kohlhaas még egyszer odarogyott feleségének immár elárvult ágya elé, s azután hozzáfogott a megtorláshoz. Leült és végzést fogalmazott, amelyben a tronkai Vencel úrfit, vele született hatalmánál fogva, arra ítélte, hogy a feketéket, amelyeket elvett tőle, s amelyeket a földeken tönkre tett, a végzés kézhezvételétől számított három napon belül vigye vissza Kohlhaasenbrückbe és a Kohlhaas istállóiban személyesen hizlalja fel őket. Ezt a határozatot egy lovassal elküldte a várúrfihoz, s a hírvivőt kitanította, hogy amint a levelet átadta, röpjön vissza hozzá Kohlhaasenbrückbe. Minthogy a három nap eltelt és a lovakat nem hozták vissza, hivatta Hersét; feltárta előtte, mit szabott ki a várúrfira, a feketék fölhizlalásával; kettős kérdést adott fel neki: hajlandó-e véle Tronkenburgba elnyargalni és a várúrfit elhozni, s hajlandó-e a várúrfira, ha már elhozták, s a kohlhaasenbrücki istállóban lustán végezné a dolgát, korbácsot emelni? S mikor Herse, alighogy felfogta szavai értelmét, följongott: „Uram, még ma!” és sipkáját a magasba dobva, biztosította róla, hogy tízcsomós ostort fonat, úgy tanítja ki Vencel úrfit a lóvakarásra, - Kohlhaas eladta a házat, a gyerekeit kocsira rakta és átküldte a határon; az éj beálltakor többi szolgáját is összehívta, számszerint hetet, fölfegyverezte és lóhátra ültette őket, aztán megindult velük Tronkenburg felé.

Ezzel a kis csapattal már a harmadik éjszaka beálltakor letaposta a vámőrt és a kapust, akik a bejáratnál diskuráltak, és be is rontott a várba, s miközben a tűzcsóvákkal teledobált várbeli barakkok hirtelen fősustorogtak, Herse a csigalépcsőn a várnagy tornyába sietett, a várnagyot és a sáfárt, akik félpucéran éppen kártyáztak, lekasabolta és megszurkálta. Kohlhaas meg Vencel úrfihoz rohant a kastélyba.

Az ítélet angyala ront így alá a mennyekből; s az úrfi, aki hangos kacagás közben éppen a lócsiszár végzését olvasta fel nála lévő ifjú barátai csapatának, nem mindjárt vette ki a Kohlhaas hangját a várudvarban, de most hirtelen halálsápadtan kiáltotta oda az uraknak: „Cimborák, meneküljetek!” s maga is eltűnt. Kohlhaas, aki a terembe léptekor egy János nevű tronkai úrfit, aki szembeszállt vele, mellenragadott és úgy a terem sarkába vágott, hogy az agyveleje szétloccsant a kövezeten, megkérdezte, miközben a szolgák a többi lovagot, akik fegyverhez kaptak, legyűrték és szétszórták: hol a tronkai Vencel úrfi? S minthogy az elkábult férfiak nem tudják megmondani, két teremnek az ajtaját, mely a várkastély oldalszárnyaiba vezetett, egyetlen rúgással betörte és minthogy akármerre vágott át a nagykiterjedésű épületen, sehol senkit sem talált, átkozódva rohant le a várudvarba, hogy megszállassa a kijáratokat. Közben a barakkok tüze átragadt a várkastélyra és melléképületeire és erős füst gomolygott az ég felé, s mialatt Sternbald három ürge szolgával minden mozdíthatót összehordott s a lovak közt mint jó prédát egymásra hányatta, a várnagyi lakás kitárt ablakaiból Herse ujjongása közben röpült alá a várnagynak, a sáfárnak s feleségüknek és gyermekeiknek a holtteste. Kohlhaas, akinek a vár lépcsőjén lejövet lábához vetette magát a vén, köszvényes gazdasszony, aki a várúrfi háztartását vezette, megállt a lépcsőn és megkérdezte tőle: hol van a tronkai Vencel úrfi, s minthogy a vénasszony gyöngé, remegő hangon azt válaszolta, hogy azt hiszi, a kápolnába menekült, Kohlhaas odakiáltott két fáklyás szolgát, s kulcsok hiányában feszítővasakkal és szekercékkel felnyitatta a bejáratot, felforgatta az oltárokat és padokat, de a várúrfit, bosszús fájdalomra, megint csak nem találta. Történt pedig, hogy egy fiatal szolga, aki a tronkenburgi cselédséghez tartozott, abban a szempillantásban, amikor Kohlhaas visszajött a kápolnából, elősietett, hogy egy tágas köistállóból, amelyet már a lángok fenyegettek, kimentse a várúrfi csatalovait. Kohlhaas, aki ugyanekkor egy kis szalmával fődött pajtában megpillantotta két feketéjét, megkérdezte a szolgát: mért nem menti meg a feketéket? S mikor ez, a kulcsot az istállóba dugva, azt felelte, hogy a pajta már úgylis lángokban áll, Kohlhaas hevesen kirántotta az ajtóból a kulcsot, áthajította a falon, a szolgát meg jégesőszerű kardlapozással belekergette az égő pajtába és arra kényszerítette, hogy a feketéket a körülállók szörnyű hahotája közben kimentse. Mikor a szolga a kézen vezetett lovakkal falfehéren kilépett a pajtából, amely néhány pillanattal később összedőlt mögötte, Kohlhaast már nem találta ott; s mikor a vártéren ögyelgő szolgák közé vegyült s a lócsiszártól, aki több ízben hátat fordított neki, megkérdezte: mitévő legyen a lovakkal? - Kohlhaas hirtelen szörnyű mozdulattal fölemelte a lábát, úgy hogy ezt a rúgást, ha éri, a szolga túl nem élte volna: aztán válasz nélkül főszállott pejlovára, odaállt a várkapuba, s miközben a szolgák folytatták munkájukat, hallgatagon várta, hogy megpitymallik.

Mire hajnalodott, leégett az egész vár a csupasz falakig, és senki se volt már benne, csak Kohlhaas és hét szolgája. A lócsiszár leszállt a lóról s a napvilágnál mégegyszer megvizsgálta az egész, összes zugaiban átvilágított teret, s minthogy, bármily nehezére esett, meg kellett győződnie róla, hogy tronkenburgi vállalkozása kudarcot vallott, szívében fájdalommal és keserőséggel, elküldte Hersét néhány szolgával, hogy hozzon hírt, merre menekült el az úrfi. Kiváltképpen egy Erlabrunn nevű gazdag apácakolostor nyugtalanította, amely a Mulde partján épült, s amelynek főnöknőjét, tronkai Antóniát, jámbor, jótékony és szent asszonyságnak ismerték az egész vidéken; a boldogtalan Kohlhaas nagyon is valószínűnek látta, hogy az úrfi, mindenéből kifosztva, ebbe a kolostorba menekült, minthogy a főnök-

asszony vérszerinti nagynénje és kora gyermekségében nevelője volt. Kohlhaas, miután erről a körülményről értesült, felment a várnagyi toronyba, amelynek belsejében akadt még egy lakható szoba, és megszövegezett egy úgynevezett „kohlhaasi parancs”-ot, amelyben felszólította az országot, hogy Vencel tronkai várúrfinak, akivel ő jogos háborúságban áll, semmiféle támogatást ne nyújtson, sőt még arra is kötelezte az összes lakosokat, beleértve az úrfi rokonnait és barátait is, hogy Vencelt fővesztésnek és minden birtokuk föltétlen elhamvasztásának a terhe alatt szolgáltassák ki néki. Ezt a nyilatkozatot utasok és idegenek útján szétszóratta a környéken; sőt Waldmann nevű szolgájának másolatot is adott róla azzal a határozott megbízással, hogy juttassa el Erlabrunnba, Antónia asszony kezébe. Aztán felfogadott néhány tronkenburgi szolgát, aki elégedetlen volt a várúrfival és zsákmány reményében szolgálatába kívánt állani; gyalogosok módjára kézíjjal és törrel fegyverezte fel és kitanította őket, hogy a lovas-szolgák hátában kapjanak fel a lóra; s miután mindent pénzzé tett, amit a csapat összehordott, s a pénzt a szolgák közt elosztotta, pár óra hosszat pihent keserves munkája után a várkapu tövében.

Déltájban megjött Herse és megerősítette, amit szíve, amelyet mindig a legborúsabb sejtelmek töltöttek el, már megszűgött neki: hogy tudniillik a várúrfi az erlabrunni kolostorban tartózkodik, nagynénjénél, tronkai Antónia úrnőnél. Úgy látszik, egy ajtón át menekült el, amely a várkastély hátsó falán a szabadba nyílt egy keskeny kőlépcsőre, amely egy kis tető alatt néhány sajkához vitt az Elbára. Herse legalább is arról tudósította, hogy az úrfi éjfél tájban egy Elba-menti faluba érkezett, mégpedig sajkán, kormányrúd és evező nélkül, megrökönyödésére az embereknek, akik a tronkenburgi tűzvész miatt csődültek össze, - s aztán egy parasztszekéren tovább ment Erlabrunnba. Mikor ezt meghallotta, Kohlhaas nagyot sóhajtott; megkérdezte, kaptak-e már abrakot a lovak, s mikor erre igen-nel feleltek, a csapatot lóra parancsolta és három óra múlva már Erlabrunn előtt állott. A látóhatáron távoli zivatar morajlott, s Kohlhaas a fáklyákkal, amelyeket a falak alatt gyújtatott meg, éppen bevonult embereivel a kolostor udvarára, és Waldmann, a szolga, elébe lépve, jelentette neki, hogy a parancsot annak rendje és módja szerint átadta, mikor megpillantotta a fejedelemasszonyt és a kolostor várnagyát, amint zavart vita közben a kolostor kapujába léptek; s miközben amaz, a várnagy, egy aprótermetű, galambősz öregember, dühös tekinteteket vetve Kohlhaasra, magára adatta vértjét, és a szolgákra, akik körötte sűrögtek, nyersen rákiáltott, hogy húzzák meg a vészharangot, - emez, a fejedelemasszony, kezében a Megfeszített ezüst képmásával, sápadtan, mint a golyos, lelépett a párkányról és összes szüzeivel együtt Kohlhaas lóva elé vetette magát.

Kohlhaas, mialatt Herse és Sternbald a kolostori várnagyot, akinél kard sem volt, legyűrték, s fogolyként vezették a lovak közé, megkérdezte a fejedelemasszonytól: hol van a tronkai Vencel úrfi? s midőn az, övéről egy nagykulcsos karikát leoldva, azt felelte:

- Wittenbergában, Kohlhaas, érdemes férfiú - és remegő hangon hozzátette: - Féld az istent és ne kövess el jogtalanságot! - akkor Kohlhaas, visszahullva a kielégítetlen bosszúvágy poklába, megfordította lovát és éppen el akarta magát kiáltani: Gyujtsátok fel! mikor közvetlenül mellette iszonyú villám csapott a földbe. Kohlhaas, visszafordítva lovát a fejedelemasszony felé, megkérdezte tőle: megkapta-e parancsát? S mikor a hölgy gyöngé, alig hallható hangon azt felelte, hogy: - Éppen most! - Mikor? - Isten engem úgy segítsen, két órával azután, hogy unokaöcsém, a várúrfi továbbutazott! - és Waldmann, a szolga, akihez Kohlhaas sötét pillantással odafordult, ezt a körülményt dadogva megerősítette, miközben azt is elmondta, hogy a Mulde vizei, az esőtől megduzzadva, akadályozták őt, hogy korábban, mint éppen most, megérkezzék, Kohlhaas összeszedte magát; egy hirtelen támadt szörnyű felhőszakadás, amely a fáklyákat kioltva a tér kövezetére zuhogott, megoldotta a fájdalmat boldogtalan kebelében: futólag kalapot emelt a hölgy előtt, megfordította lovát s megsarkantyúzta, ezekkel a szavakkal: - Kövessetek, testvéreim; az úrfi Wittenbergában van! - és elhagyta a kolostort. Az éj be-

álltával betért egy országúti fogadóba, ahol, mivel lovai nagyon kimerültek, egy napot pihennie kellett, s minthogy belátta, hogy egy tíz főből álló csapattal (ennyi volt most mellette) olyan hellyel, mint Wittenberga, nem húzhat ujjat, egy második parancsot szövegezett, amelyben, röviden elmondta a történeteket és „minden jó keresztényt”, mint magát kifejezte, „foglaló és más hadi előnyök ígérete mellett” felszólított, „tegye magáévá ügyét a tronkai várúrfi ellen, aki minden keresztények közös ellensége”. Egy másik parancsban, amely rögtön ez után jelent meg, „birodalomtól és világtól független, egyes-egyedül az istennek alávetett úrnak” nevezte magát; ez a beteges és idétlen képzelődés azonban mégis csapatosan csalta hozzá, pénze csengésével és a zsákmány reményében, a csőcseléket, amelyet a Lengyelországgal kötött béke kenyértelessé tett: annyira, hogy csapata már harminc egynéhány főre rúgott, mikor visszahúzódott az Elba jobbpartjára, hogy elhamvassza Wittenbergát.

Lovaival és szolgáljaival ott tanyázott egy ócska, omladozó téglacsűr födele alatt, egy sötét erdő magányában, amely akkor még körülfogta ezt a helyet, s mihelyt Sternbaldtól, akit álruhásan a városba küldött a parancsal, megtudta, hogy a parancs ott már ismeretes, pünkösdi szentestéjén csapatával együtt nekilátott s a helységet, míg annak lakói legmélyebb álmukat aludták, egyszerre több sarkán is felgyújtotta. Miközben szolgálai a külvárosban fosztogattak, az egyik templomkapu oszlopára papírlapot ragasztott ki, amelyen az állott, hogy „ő, Kohlhaas gyújtotta fel a várost, s ha nem szolgáltatják ki neki a várúrfit, úgy elhamvasztja, hogy - így fejezte ki magát - még a falak mögé sem kell néznie, hogy megtalálja tronkai Vencelt”. A példátlan merénylet miatt a lakosság elszörnyedése leírhatatlan volt; s a tüzet, amely a szerencsére eléggé szélcsöndes nyári éjszakán csak tizenkilenc házat - köztük egy templomot - emésztett meg, napkeltére valamennyire elfojtották, mikor az öreg tartományi kormányzó, Gorgas Ottó, azonnal kiküldött egy ötvenfőnyi csapatot, hogy a borzalmas őrjöngőt megfékezze. De a vezető kapitány, egy Gerstenberg nevű, olyan tökéletesen viselkedett, hogy az egész vállalkozás, a helyett, hogy letörte volna Kohlhaast, inkább nagyon is veszélyes hadi dicsőséghez segítette; minthogy tudniillik ez a hadfi részre bontotta haderejét, hogy Kohlhaast, mint elképzelte, bekerítse és lebírja, Kohlhaas, aki csapatát együtt tartotta, különböző pontokon megtámadta és úgy megverte, hogy a rákövetkező nap estéjén abból az egész csapatból, amelyben az ország reménykedett, egyetlen ember sem állott fegyverben Kohlhaas ellen. Kohlhaas, aki ezekben a harcokban elvesztette néhány emberét, másnap reggel újra lángba borította a várost, és pusztító rendelkezései olyan hatékonyak voltak, hogy megint elhamvadt egy csomó ház s a külvárosnak csaknem minden pajtája. Egy-szersmind újra kiragasztatta az ismert parancsot, és pedig magának a városházának a sarkaira, s egy jelentést fűzött hozzá a tartományi kormányzótól ellene küldött s ő általa tönkre vert Gerstenberg kapitány sorsáról.

A tartományi kormányzó, akit ez a dac módfelett felháborított, több lovaggal maga állt egy százötven főnyi csapat élére. A tronkai Vencel úrfi mellé, ennek írásos kérelmére, őrséget adott, megvédeni az úrfit az erőszakos nép ellen, amely mindenképpen kívül akarta őt tudni a városon; s miután a környékbeli falvakban mindenütt őrségeket helyezett el s a várost övező falat is megrakta őrszemekkel, hogy megrohanás ellen biztosítsa, Szent Gervasius napján maga vonult ki, hogy elfogja az országpusztító sárkányt. A lócsiszárnak elég esze volt hozzá, hogy ezt a csapatot elkerülje; s miután a tartományi kormányzót ügyes menetelésekkel öt mérföldnyire elcsalta a várostól, és különféle intézkedéseivel abba a balhiedelembe ejtette, hogy a túlerőtől szorítva brandenburgi területre csap át: a harmadik éj beálltakor hirtelen megfordult, erőltetett nyargalással visszatért Wittenbergába és harmadszor is felgyújtotta a várost. A borzalmas műveletet Herse hajtotta végre, aki álruhában lopózkodott be a városba. A tűzvész a heves északi szélben olyan pusztító és emésztő volt, hogy három óra sem telt bele, s negyven-

két házat, két templomot, több kolostort és iskolát, s magának a választófejedelmi tartományi kormányzónak a házat is rommá hamvasztotta.

A tartományi kormányzó, aki hajnalban abban a hiszemben volt, hogy ellenfele brandenburgi területen tartózkodik, mikor a történelekről értesülve lóhalálában visszatért, általános zendülésben találta a várost; a nép ezrével tanyázott a várúrfinak gerendákkal és karókkal elsáncolt háza előtt és őrijöngő ordítózással követelte, hogy távolítsák el a városból. Két polgármester, névszerint Jenkens és Ottó, akik hivatalos öltözékben voltak jelen a városi tanács élén, hasztalan bizonygatta, hogy feltétlenül meg kell várniok egy gyorsfutár visszatértét, akit az állami kancellária elnökéhez küldöttek, engedélyt kérve, hogy a várúrfit Drezdába vihessék, ahová az különböző okokból maga is menni kívánt; a nyársakkal és dorongokkal fölfegyverkezett oktalan tömeg, semmibe vette ezeket a szavakat, s miközben néhány, erősebb rendszabályokat követelő tanácsost bántalmaztak is, éppen meg akarták rohamozni és a földdel egyenlővé tenni azt a házat, amelyben a várúrfi tartózkodott, mikor Gorgas Ottó, a tartományi kormányzó, lovascsapata élén megjelent a városban. Ennek az érdekes úrnak, aki megszokta volt, hogy pusztá megjelenésével is tiszteletre és engedelmességre bírja a népet, mintegy kárpótlásul balsikerű vállalkozásáért, amelyről éppen visszatért, közvetlen a város kapui előtt sikerült a gyujtogató bandájából három megugrasztott fickót nyakoncsípni; s minthogy - a legényeket a nép szemeláttára láncra verve - a városi tanácsot okos beszédben biztosította, hogy Kohlhaast, akinek nyomában van, reménye szerint hamarosan vásra verve hozza majd ide: mind e csillapító körülményeknél fogva sikerült neki az egybegyűlt nép félelmét eloszlatni, s a várúrfi jelenléte felől a drezdai gyorsfutár visszatértéig némiképpen megnyugtatót. Néhány lovag kíséretében leszállt a lóról és a cölöpök és karók eltávolítása után bement a házba, ahol a várúrfit, aki egyik ájulásból a másikba esett, két orvos keze közt találta, akik tömény oldatokkal és izgatószerekkel próbálták életre kelteni; s minthogy Gorgas Ottó úr érezte, hogy ez a pillanat nem alkalmas arra, hogy a várúrfinak szemére hánnya bűnös magatartását, csöndes megvetéssel rápillantva, csak annyit mondott, hogy öltözzék fel és saját biztonsága érdekében kövesse őt a lovagok börtönébe. Mikor a várúrfira felhúztak egy ujjast, és fejébe nyomtak egy sisakot, és Vencel még félig nyitott mellel, mert nem kapott elég levegőt, a tartományi kormányzónak és sógorának, Gerschau grófnak a karján megjelent az utcán, istenkáromló és szörnyű átkok röppentek ellene az ég felé. A nép, amelyet a gyalogos katonák alig tudtak visszatartani, vérszopónak, nyomorult országpusztítónak és emberkínzőnek, Wittenberga város átkának és Szászország megrontójának nevezte; s miután nagykeservesen átvergődött a romokban heverő városon, miközben többször is elvesztette a sisakját, a nélkül, hogy észrevette volna, s egy lovag hátulról mindig újra a fejébe nyomta, végre elérték a börtönt, ahol a várúrfi erős őrség fedezete alatt eltűnt egy toronyban.

Közben visszaérkezett a gyorsfutár a választófejedelem határozatával, s ez a határozat újabb gondokba borította a várost. Mert a tartományi kormány, amelyhez a drezdai polgárság közvetlenül nyújtott be sürgős folyamodványt, a gyujtogató megfékezése előtt még csak hallani sem akart arról, hogy a várúrfi a székvárosban tartózkodjék; sőt kötelességévé tette a tartományi kormányzónak, hogy a tronkai Vencelt, ott, ahol van, mert hisz valahol csak lennie kell, minden rendelkezésre álló erővel megoltalmazza; viszont a jó wittenbergiek megnyugtatóására azt jelentette, hogy egy ötszáz főből álló csapattest Frigyes meissenai herceg vezetésével már elindult, hogy a várost megvédelmezze a lócsiszar további zaklatásaitól.

A tartományi kormányzó, aki átlátta, hogy egy ilyenfajta határozat semmiképp sem alkalmas arra, hogy megnyugtassa a népet, mert nemcsak hogy azok az apró előnyök, amelyeket Kohlhaas a város előtt különböző pontokon kivívott, rendkívül kellemetlen híreket terjesztettek harci ereje meggyarapodásáról, hanem a harc is, amelyet a lócsiszar az éjszaka sötétjében álruhás csőcselékkel, szurokkal, szalmával és kénnel vívott, a maga hallatlan és példátlan

módján, még nagyobb védelmet is hatástalanná tehetett volna, mint amilyennel a meissen herceg közeledett: a tartományi kormányzó rövid meggondolás után elhatározta, hogy a kapott határozatot, úgy ahogy van, elsüllyeszti. A város sarkaira mindössze egy levelet ragasztott ki, amelyben a meissen herceg közölte vele érkezését; a nemesi börtön udvaráról napkelte előtt négy nehéz fegyverzetű lovas kíséretében egy fődött szekér kocogott ki a lipcsei országútra, s ezek a lovasok, némi bizonytalansággal, azt terjesztették, hogy Pleissenburgba tartanak; s minthogy a nép ilyenformán megnyugodott az istentelen várúrfi felől, akinek jelenléte tűzzel és vassal járt, a tartományi kormányzó maga is megindult egy háromszáz emberből álló csapattal, hogy Frigyes meissen herceggel egyesüljön. Közben Kohlhaas ereje, sajátságos helyzeténél fogva, valóban felszaporodott százkilenc főre; s minthogy Jassenben is fölhajtott egy fegyverraktárt s ebből csapatát tökéletesen felszerelte, a rázúduló kettős zivatarról értesülve, úgy döntött, hogy viharos gyorsasággal szembeszáll vele, mielőtt még összeecsapna fölötte az ár. Ennek értelmében Mühlberg mellett már másnap éjjel meg is rohanta a meissen herceget; ebben az ütközetben, mélységes fájdalomra, elveszítette ugyan Hersét, akit oldala mellett már az első lövések leterítettek, de ezen a veszteségen elkeseredve háromórás harcban úgy tönkrevverte a herceget, aki képtelen volt összeszedni magát a kis helységben, hogy az virradatkor, minthogy több súlyos sebből vérzett, és csapata teljességgel felbomlott, kénytelen volt Drezda irányában visszahúzódní.

Ettől a sikertől elkapatva, Kohlhaas a tartományi kormányzónak fordult, mielőtt még az értesülhetett volna az éjszakai csatáról. Damerow falu mellett, fényes nappal, szabad téren rohanta meg és gyilkos veszteségek árán, de azonos esélyekkel, mindaddig viaskodott vele, míg csak az éj alá nem szállt. S a tartományi kormányzót, aki a damerowi temetőbe vette be magát, másnap reggel minden biztonnyal megtámadta volna csapata maradékával, ha eme hírvivők útján nem értesült volna a herceg mühlbergi vereségéről s nem tartotta volna tanácsosabbnak szintén visszatérni Wittenbergába, míg az alkalmasabb időpont el nem érkezik. Őt nappal a két csapat szétugrasztása után a lócsiszár Lipcse előtt állott, és a várost három oldalról felgyújtotta. A parancsba, amelyet ez alkalomból bocsátott ki, „Mihály arkangyal helytartójának” nevezte magát, aki eljött, hogy a hamisságot, amelyben az egész világ leledzik, tűzzel-vassal megtorolja azokon, akik ebben a pörös ügyben az úrfi mellé állottak. E mellett a lützeni várból, amelyet megrohant és amelyben tanyát ütött, felszólította a népet, hogy a dolgok jobb rendjének megvalósítása érdekében, csatlakozzék hozzá; s a parancsot, szinte már eszelősen, így írta alá: „Kiadatott ideiglenes viláгурalmunk székhelyén, Lützen székvárában.”

Lipcse lakosainak szerencséje úgy akarta, hogy a tűz az égből alázuhogó tartós eső miatt ne harapódzzék el: úgyannyira, hogy a rendelkezésre álló tűzoltókészségek gyors felhasználása mellett csak néhány szatócsbolt gyulladt ki Pleissenburg körül. Mindazonáltal leírhatatlan volt a városban a megdöbbenés a tébolyult gyujtogató megjelenése miatt, s hogy ez az ember abban a hiszemben van, hogy a várúrfi Lipcsében tartózkodik; s minthogy a Kohlhaas ellen küldött száznyolcvan főnyi vértescsapat szétszórtan jött vissza a városba, a tanács, amely a város kincseit nem akarta kockára tenni, nem látott más kivezető utat, minthogy a kapukat teljesen lezáratja, s a polgárság a falakon kívül éjjel-nappal örködni fog. A tanács a környező falvakban hasztalan függesztetett ki nyilatkozatokat, amelyekben határozott hangon bizonygatta, hogy a várúrfi nincs Pleissenburgban; a lócsiszár hasonló papírlapokon kitarthatott a mellett, hogy igenis, ott van Pleissenburgban, és kijelentette, hogy ha az úrfi ott fel nem található, ő a maga részéről úgy fog eljárni, mintha ott volna, egészen addig, míg a lipcseiek név szerint el nem árulják a helységet, ahol Vencel valóban tartózkodik. A választófejedelem, gyorsfutár útján értesülve a veszélyről, amelyben Lipcse városa forog, kijelentette, hogy kétezer embert tüstént összevon, s ő maga áll e haderő élére, hogy Kohlhaast foglyul ejtse.

Gorgas Ottó urat keményen megróttá azért a kétértelmű és meggondolatlan fortélyért, amellyel el akarta távolítani a gyujtogatót Wittenberga környékéről; s egész Szászországot s kiváltképpen a székvárost, leírhatatlan zavar fogta el, mikor rájöttek, hogy a Lipcse-környéki falvakban, nem tudni, kicsoda, egy Kohlhaashoz intézett nyilatkozatot függesztett ki, amelyben ez állott: „Vencel úrfi Drezdában van a rokonainál, Hinznél és Kunznál.”

Ilyen körülmények között vállalkozott rá Luther Márton doktor, hogy Kohlhaast csillapító szavak erejével s attól a tekintélytől támogatva, amelyet állása biztosított neki a világ szemében, visszatérli az emberi rend útjára, és valami tisztességes érzésre építve a gyujtogató keblében, a következő tartalmú hirdetményt bocsátotta ki hozzá, s ezt a választófejedelemség összes városaiban és jelentősebb falvaiban kiragasztattatta:

„Kohlhaas, te, aki úgy tüneted föl, mintha elküldettél volna, hogy az igazság pallosát a kezedbe vedd, mire vetemedel, vakmerő, az elvakult szenvedély tébolyában, te, aki tetőtől talpig tele vagy igazságtalansággal? Minthogy a tartományúr, aki alá tartozol, megvonta tőled jussodat ebben a haszontalan semmiségért indított pörben, tüzzel-vassal támadsz, te istentelen, s mint a puszták farkasa, úgy törsz a békés közösségre, amelyet ő oltalmaz. Te, aki az embereket hazug és álnok híreszteléssel félrevezeted, te azt hiszed, bűnös, hogy majdan Isten előtt, azon a napon, amely minden szívek redőit megvilágosítja, ezzel majd boldogulsz? Hogy mondhatod, hogy kisemmiztek, te, akinek dühös kebele, az ádáz bosszúvágy csiklandozásaira, az első felszínes kísérletek után, amelyek meddők maradtak, teljességgel lemondott a fáradtságról, hogy jussodat visszaszerezze? Hát néhány törvényszolga és poroszló, aki egy érkező levelet elsikkaszt, vagy egy ítéletet, amelyet továbbítania kellene, visszatart, vajjon ezek a te felsőbbséged? S mondjam-e néked, te istentől elrugaszkodott, hogy a te felsőbbséged a te ügyedről semmit se tud - de mit beszélek? hogy a tartományúr, aki ellen fölkelsz, még nevedet sem ismeri, úgyannyira, hogy ha egykor Isten trónusa elé lépsz, abban a hiszemben, hogy bevádolhatod, ő derült ábrázattal mondhatja majd: ezt az embert, uram, én nem bántottam, mert még létezése is idegen az én lelkemtől? Tudd meg, hogy a kard, amellyel hadakozol, a rablás és a vérszomjúság kardja; lázadó vagy és nem az igazságos Isten harcosa, és e földi célod kerék és bitófa s a túlvilágon a kárhozat, amely a gonosztettre és istentelenségre vár.

Wittenberga, stb.

Luther Márton.”

Kohlhaas éppen új tervet forgatott megszaggatott lelkében a lützeni várban Lipcse elhamvasztására, - mert a falvakban kifüggesztett híradásra, hogy Vencel várúrfi Drezdában van, semmit sem adott, hisz a hírt senki sem írta alá, nem szólva a tanácsról, amelytől ezt követelte - mikor Sternbald és Waldmann nagy meghökkenésükre észrevették a hirdetményt, amelyet éjnek évadján ragasztottak ki a várkapu aljára. Hasztalan reménykedtek, napokon át, hogy Kohlhaas, akihez éppen ezért nem akaródzott bemenniök, megpillantja a hirdetményt; estefelé, sötéten és magábamélyedve, megjelent ugyan, de csak azért, hogy kiossza kurta parancsait, s nem is látott semmit; úgyannyira, hogy egy reggel, mikor Kohlhaas néhány szolgát, akik a környéken parancsa ellenére fosztogattak, fel akart húzatni, végre elhatározták, hogy felhívják figyelmét a hirdetményre. Kohlhaas éppen visszafelé jött a vesztőhelyről, abban az öltözékben, amelyre legutolsó parancsa óta kapott rá, s a nép kétoldalt félénken kitért előle: aranyrojtos vörös bőrpárnán nagy lángpallóval vittek előtte, és égő fáklyákkal tizenkét szolga követte; ekkor a két férfi, kardjukkal hónuk alatt, odalépett hozzá az oszlop mögül, amelyre a hirdetmény ki volt akasztva, úgy, hogy ezen Kohlhaasnak meg kellett ütköznie. A lócsiszár, mikor hátán összefont kezekkel, gondolatokba merülve, a főkapu alá ért, felpillan-

tott és meghökkent; s minthogy a két szolga, rápillantva, tisztelettudóan kitért előle; néhány gyors lépéssel, miközben szórakozottan rájuk tekintett, odament az oszlophoz. De ki írhatja le, ami lelkében végbement, midőn az írást, melynek tartalma igazságtalanságban marasztalta el őt, ott megpillantotta; s az írás alatt a legdrágább és legtisztéletreméltóbb név állott, amelyet csak ismert, a Luther Márton neve! Sötét pír szállott föl arcába; kétszer is elolvasta az írást, elejétől végig, miközben sisakját levette; majd tétova tekintettel fordult vissza a szolgák közé, mintha mondani akarna valamit, de nem szólt semmit; leakasztotta a falról az írást, még egyszer átolvasta, aztán felkiáltott:

- Waldmann! Nyergeltesd fel a lovamat! Majd: Sternbald! Gyere utánam a várba! - s ezzel eltűnt.

Nem volt szükség többre, mint arra a néhány szóra, hogy teljes kártékonyságában egykettőre lefegyverezze őt. Tüstént átöltözött thüringiai földbérlónek; azt mondta Sternbaldnak, hogy nagyfontosságú ügyben Wittenbergába kell utaznia; legderekabb szolgái jelenlétében átadta neki a Lützenben maradó csapat vezetését; s biztosítva őket arról, hogy három napon belül, amely idő alatt támadástól nem kell tartaniok, újra itt lesz, elindult Wittenbergába.

Álnéven szállt meg egy ottani fogadóban, s az éj beálltával köpenyben, egy pár pisztollyal, amelyet még a tronkai várban zsákmányolt, belépett Luther szobájába. Luther, aki irományok és könyvek közt ült íróasztalánál, s látta, hogy az idegen, különös férfi kinyitja, majd maga mögött elreteszezi az ajtót, megkérdezte tőle, kicsoda és mit akar? - s a férfi, aki kalapját tisztességtudóan a kezében tartotta, az általa okozható rémületet előre sejtve, alig adta meg félénken a választ, hogy ő Kohlhaas Mihály, a lókereskedő, midőn Luther máris felkiáltott:

- Távozz innen! - s miközben asztalától felállva egy csengőhöz sietett, hozzátette: - A lehelleted dögvész s a közelléted pusztulás!

Kohlhaas, a nélkül, hogy helyéről elmozdult volna, elővette pisztolyát és így szólt:

- Főtisztelendő uram, ez a pisztoly, ha megérinted a csengőt, élettelenül terít engem a lábad elé! Ül le és hallgass meg; az angyalok között, akiknek a zsoltárait följegyzed, nem vagy nagyobb biztonságban, mint mellettem.

Luther leült és megkérdezte:

- Mit akarsz?

Kohlhaas felelte:

- Meg akarom cáfolni azt a vélekedésedet, hogy én igazságtalan ember vagyok! Hirdetményedben azt mondtad nekem, hogy az én felsőbbségem mit sem tud az én ügyeimről: nos, biztosíts nekem szabad utat s én elmegyek Drezdába, s előterjesztem ügyemet.

- Istentelen és szörnyű ember! - kiáltott föl Luther, akit ezek a szavak megzavartak, de egyszersmind meg is nyugtattak. - Ki adta neked a jogot, hogy a tronkai várúrfi önhatalmú jogvégzések alapján megrohand, s mikor nem találtad várában, tüzzel-vassal törj az egész közösségre, amely védelmezi őt?

Kohlhaas felelte:

- Főtisztelendő uram, senki, e szerint! Egy hír, amelyet Drezdából kaptam, félrevezetett engem! A háború, amelyet én az emberi közösséggel vívok, egyszerűen gonoszított, ha - mint bizonyítod - nem voltam kitaszítva ebből a közösségből!

- Kitaszítva! - kiáltotta Luther és rátekintett. - Micsoda őrző gondolatok szálltak meg téged? Ki taszított volna ki annak az államnak a közösségéből, amelyben éltél? Igen, igen, az államok fennállása óta hol van rá példa, hogy valaki, bárki is legyen az, az államból kitaszított volna?

- Kitaszítottnak, - válaszolta Kohlhaas kezét összeszorítva - kitaszítottnak nevezem azt, akitől megtagadják a törvényes védelmet! Mert szükségem van erre a védelemre, hogy békés foglalkozásom fejlődhessen, sőt éppen e védelemért menekülök e közösségbe minden szerzeménnyel; s aki ezt megvonja tőlem, az kitaszít engem a sivatag vadjai közé; s tagadhatod-e, hogy ez az ember a husángot adja a kezembe, amely majd megvédelmez engem.

- Ki vonta meg tőled a törvényes védelmet? - kiáltotta Luther. - Nem megírtam neked, hogy a panasz, amelyet benyújtottál, ismeretlen a tartományúr előtt, akinek benyújtottad? Ha háta mögött az állam szolgálai pörök sikkasztanak el, vagy megszentelt nevét, tudtán kívül, másképp teszik csúffá: az istenen kívül kinek másnak van joga őt felelősségre vonni, hogy ilyen szolgálkat választott, s neked van jogod, te istentől elrugaskodott ember, ezért ítéletet mondani fölötte?

- Nos, - felelte Kohlhaas - ha a tartományúr nem taszít ki, akkor én újra visszatérek a közösségbe, amelyet ő védelmez. Megint csak azt mondom, biztosíts nekem szabad utat Drezdába: ez esetben szélnek eresztsem a csapatot, amelyet Lützen várába gyűjtöttem, s a panaszt, amellyel elutasítottak, még egyszer beterjesztem az ország bírósága elé.

Luther bosszús arccal dobálta egymásra a papírokat, amelyek az asztalán feküdtek, s nem felelt. A dacos helyzet, amelyet ez a különös ember foglalt el az államban, bosszantotta; s mérlegelve a végzést, amelyet a lócsiszár Kohlhaasenbrückből intézett a várúrfihoz, megkérdezte: mi is hát, amit a drezdai törvényszéktől kíván?

Kohlhaas felelte:

- A várúrfi törvényes megbüntetését kívánom; a lovak helyreállítását korábbi állapotukba; és pótlást a kárért, amelyet én magam, meg Mühlbergnél elesett Herse nevű szolgám szenvedett amaz erőszakosság által, melyet rajtunk embertelenül, gazul elkövettek.

Luther felkiáltott:

- Kárpótlást! Ezrekre rúgó összegeket vettél föl zsidóktól és keresztényektől, váltóra és zálogra, vad bosszúvágyad költségeire. Ezt az értéket is kimutatod a számlán, ha arra kerül a sor?

- Isten ments! - válaszolt Kohlhaas. - Házamat és telkemet meg a jólétet, amelyben éltem, nem követelem vissza; a feleségem temetési költségeit sem! Herse öreg édesanyja csatolja majd a gyógykezelés számláját és annak részletezését, amit fia a tronkai várban elvesztett, azt a kárt pedig, amelyet azáltal szenvedtem, hogy nem adtam el a feketéket, szakértővel becsültetheti föl a kormányzat.

Luther így szólt:

- Őrző, érthetetlen és iszonyú ember! - és ránézett. - Miután kardod már bosszút állt a várúrfin, a legádázabb bosszút, amely csak elképzelhető: mi hajt téged, hogy ragaszkodjál egy ítélethez, amelynek éle, ha végül is lesújt rá, ily jelentéktelen súllyal találja csak el?

Kohlhaas válaszolt, miközben egy könnycsepp pergett végig az arcán:

- Főtisztelendő uram! Nekem erre ráment a feleségem; Kohlhaas meg akarja mutatni a világnak, hogy a felesége nem igaztalan ügybe pusztult bele. Igazodjál ebben az én akaratomhoz és tedd, hogy a törvényszék nyilatkozzék; minden másban, ami még vitás lehet, én fogok engedni.

Luther szólt:

- Nézd csak, amit te követelsz, ha egyébként úgy állnak a dolgok, ahogy általában hallani, igazságos követelés; s ha te ezt a vitát, mielőtt önhatalmúlag a bosszú útjára léptél volna, a tartományúr elé viszed döntésre, nem kételkedem, hogy követelésedet pontról-pontra teljesítették volna. De jól megfontolva mindent, nem tetted volna-e jobban, ha Megváltód kedvéért megbocsátasz a várúrfinak, a feketéket, aszottan és lenyúzva, úgy ahogy voltak, veszed és felülsz rájuk, és hazakocogsz velük Kohlhaasenbrückbe, hogy ott a magad istállójában felhizlald őket?

Kohlhaas felelte:

- Lehetséges is, nem is! Ha tudtam volna, hogy drága feleségem szíve vérével kell őket talpra állítanom: lehet, azt tettem volna, amit mondtál, főtisztelendő uram, és nem sajnáltam volna egy véka zabot! De mivelhogy most már olyan sokba vannak nekem, gondolom, csak menjen minden a maga útján: halljuk az ítéletet, amely megillet engem, s hízlaltasd fel az úrfival a feketéimet.

Luther, miközben eltűnődve nyúlt ismét papírai után, azt mondta, ügyében tárgyalásokat akar kezdeni a választófejedelemmel. Addig maradjon Kohlhaas békén a lützeni várban; ha a fejedelem szabad utat enged számára, ezt nyilvános hirdetmény útján adják neki tudtul. - Ámbátor - folytatta, mikor Kohlhaas lehajolt, hogy kezet csókoljon neki - azt nem tudom, hogy a választófejedelem kegyelmet ad-e jog helyett; mert úgy hallom, hadcsapatot vont össze és azt tervezi, hogy téged megsemmisít a lützeni várban; közben, mint már mondtam neked, az én igyekezetemen nem fog múlni a dolog. - S ezzel fölállott, hogy vendégét elbocsássa. Kohlhaas kijelentette, hogy e tekintetben őt teljesen megnyugtatja, ha Luther emel szót érte; erre Luther egy intéssel elköszönt tőle, de ő hirtelen féltérdre ereszkedett és azt mondta, még egy kérés nyomja a lelkét. Pünkösdkor ugyanis, amikor az Úr asztalához szokott járulni, hadi vállalatok miatt elmulasztotta a templomot; kegyes volna-e, további előkészület nélkül, elfogadni gyónását és viszonzásul a szentség jótéteményében részesíteni őt? Luther rövid gondolkodás után, miközben éles szemmel vizsgálta, ezt mondta:

- Igen, Kohlhaas, megteszem! Az Úr azonban, akinek testét óhajtod, megbocsátott az ellene vétkezőknek. És te, - folytatta, mikor amaz meghökkenve nézett rá - kész vagy hasonlóképpen megbocsátani a várúrfinak, aki megsértett téged? Kész vagy elmenni a tronkai várba, felülni feketéidre, s elügetni velük Kohlhaasenbrückbe s ott felhizlalni őket?

- Főtisztelendő uram - mondta Kohlhaas elvörösödve, miközben megragadta Luther kezét.

- Nos?

- Az Úr sem bocsátott meg minden ellenségének. Hadd bocsássak én meg csak a választófejedelemnek, az én két uramnak, a várnagynak és a sáfárnak, Hinz és Kunz uraknak, s aki csak engem ebben az ügyben megbántott: de szorítsd rá a várúrfit, ha csak lehetséges, hogy hizlalja fel újra a feketéimet.

Ezekre a szavakra Luther bosszús tekintettel fordított neki hátat és meghúzta a csengőt. Kohlhaas, miközben az előhívott szolga gyertyával jelentkezett az előszobában, meghökkenve emelkedett fel a földről és fölszárogatta könnyeit; s minthogy a szolga hasztalan nyomogatta az elreteszelt ajtót, Luther pedig ismét papíraihoz telepedett, Kohlhaas nyitott ajtót a szolgának. Luther rövid oldalpillantást vetve az idegenre, utasította a szolgát: - Világíts! - Mire az kissé meglepetve a látogatástól, levette a falról a kapukulcsot s a vendég távozására várva, visszahúzódott a félig nyitott szobaajtóba. Kohlhaas, aki megindultan fogta két keze közé a kalapját, így szólt:

- Így hát, főtisztelendő uram, nem lehet részem az engesztelődés jótéteményében, amelyet kértem tőled?

Luther kurtán felelt:

- A Megváltóddal nem! A tartományúrral - amint ígértem, ezt megpróbálom!

Ezzel intett a szolgának, hogy haladék nélkül tegye, amit rábízott. Kohlhaas fájdalmas arccal emelte két kezét a mellére; követte a szolgát, aki világított neki a lépcsőn lefelé, aztán eltűnt.

Másnap reggel Luther levelet intézett a szász választófejedelemhez, amelyben, miután mellékesen, de keserűn megemlítette a fejedelem személyét körülvevő urakat, Hinzet és Kunzot, a tronkai kamarást és pohárnokot, akik a panaszt köztudomás szerint elsikkasztották, az őt jellemző nyíltsággal tudtára adta a fejedelemnek, hogy ilyen kínos körülmények között nincs más hátra, mint elfogadni a lócsiszár ajánlatát s a történekeért kegyelmet adni néki, hogy pörét megújíthassa. A közvélemény, jegyezte meg, fölöttébb veszedelmes módon állott e férfiú oldalára, olyannyira, hogy még Wittenbergában is, amelyet pedig háromszor perzselt föl, szót emelnek mellette; s minthogy a lócsiszár, ha ajánlatát elutasítanák, azt gyűlölködő megjegyzések kíséretében föltétlenül tudomására adná a népnek s azt könnyen s oly mértékben félrevezetné, hogy az állam ereje végül is semmire sem menne Kohlhaassal. Azzal végezte, hogy ebben a rendkívüli esetben mellőzni kell azt a megfontolást, vajjon helyes-e tárgyalásokba bocsátkozni egy állampolgárral, aki fegyvert ragadott; s hogy ez az ember, az ellene folytatott eljárás révén, bizonyos mértékig szemmelláthatólag valóban kívül helyeztetett az állami köteléken; egyszóval, hogy kijussanak a kátyúból, bánjanak Kohlhaassal inkább úgy mint idegen hatalommal, amely betört az országba, aminthogy külföldi lévén, némiképp inkább annak számít, semmint lázadónak, aki a trón ellen támad.

A választófejedelem éppen akkor kapta meg ezt a levelet, mikor ott voltak kastélyában Keresztély meissen herceg, a birodalom fővezére, a Mühlbergnél levert és sebeiben még mindig kornyadozó Frigyes meissen herceg nagybátyja, Wrede gróf, a törvényszék fő-kancellárja, Kallheim gróf, az állami kancellária elnöke, a két tronkai úr, Hinz és Kunz, emez kamarás, amaz pohárnok, a fejedelem ifjúkori barátai és bizalmasai. Kunz úr, a kamarás, aki titkos tanácsosi minőségében a választófejedelem titkos levelezését a fejedelmi név és címer használatának jogosultságával gondoztta, elsőül szólalt fel s újból szélteben-hosszában kifejtve, hogy a maga részéről a panaszt, amelyet a lócsiszár az ő unokaöccse, a várúrfi ellen nyújtott be a törvényszéknél, soha önhatalmú rendelkezéssel el nem akasztotta volna, ha hamis adatoktól félrevezetve, nem tartotta volna a panaszt teljességgel alaptalan és haszontalan okvetetlenkedésnek, rátért a dolgok jelenlegi állására. Megjegyezte, hogy a lócsiszárnak sem isteni, sem emberi törvények szerint nem volt joga ezért a balfogásért olyan iszonyú bosszút állani, mint amilyenre vetemedett; érezte, milyen fény övezné Kohlhaas átkozott fejét, ha úgy tárgyalnának vele, mint törvényes háborús hatalommal; s a megszegyenülés, amely ezáltal a választófejedelem fölszentelt személyére hullana vissza, oly elviselhetetlennek tűnt föl előtte, hogy az ékesszólás hevében inkább akarta, hogy az őrzöngő lázadó végzése teljesüljön, és unokaöccsét, a várúrfit vigyék Kohlhaasenbrückbe a feketéket hízlalni, mintsem hogy Luther doktor javaslatát elfogadják.

Wrede gróf, a törvényszék főkancellárja, félig Kunz úrhoz fordulva, sajnálatát nyilvánította, hogy az a gyöngéd gondoskodás, amelyet Kunz úr ennek a mindenképen kínos ügynek a megoldásánál a fejedelem hírnevével szemben tanúsít, nem töltötte el őt már az első alkalommal is. A választófejedelem elé tárta aggályait a tekintetben, fel szabad-e használni az állam-hatalmat egy nyilvánvalóan jogtalan intézkedés keresztülvitelére; nyomatékosan célozva arra, hogy az országban szüntelenül mennyien tódulnak a lócsiszár táborába, megjegyezte, hogy ily

módon attól kell tartani, hogy a gonosztettek fonala a végtelenbe szövődik, s kijelentette, hogy ez a fonál csak úgy metszhető el, ha az elkövetett ballépést közvetlenül és minden tekintet nélkül jóvá teszik, s a kormányzatot szerencsésen kihúzzák a csávából.

Keresztély, meissen herceg a fejedelemnek arra a kérdésére, hogy mi a véleménye a dologról, úgy nyilatkozott, tisztelettel fordulva a főkancellár felé, hogy a gondolkodásmód, amelyről a főkancellár tanúságot tesz, őt ugyan a legnagyobb tisztelettel tölti el, de a főkancellár, miközben Kohlhaast jussához akarja segíteni, nem gondolja meg, hogy így Wittenbergát és Lipszét s az egész, Kohlhaas által megcsúfolt országot jogos kár- vagy legalább is büntetési igényében megrövidítené. Ezzel az emberrel kapcsolatban az államrend annyira felzavarodott, hogy valamely, a jogtudományból kölcsönzött alaptétel útján aligha igazítható helyre. Ezért ő a kamarás véleményéhez csatlakozva, arra szavaz, éljenek az alkalomszerű eszközzel: vonjanak össze megfelelő erejű hadcsapatot és fogják el vagy fékezzék meg a Lützenben tanyázó lókereskedőt. A kamarás, miközben Keresztély herceg és a választófejedelem számára széket kerített a fal mellől s lekötelezően elhelyezte a szobában, azt mondta, hogy öröme szolgál, hogy ily igazságos és belátó férfiú egyetért vele az eszközben, amellyel e kétes ügy elintézhető. A herceg, aki csak kezében tartotta a széket, anélkül, hogy leült volna rá, a kamarásra nézett és biztosította őt, hogy éppenséggel nincs oka az örömezésre, amennyiben a kapcsolatos intézkedés szükségkép az volna, hogy először is a kamarás ellen bocsássanak ki elfogató parancsot, és indítsanak ellene pört a tartományúr nevével való visszaélés okán. Mert ha a szükség úgy kívánná is, hogy az igazság trónusa előtt fátyolt borítsanak egy sor gonosztetre, amelyek végükláthatatlanul szülik egymást, s már teret sem találnak a trón korlátai előtt, semmikép se érvényes ez az első bűnre, amely a többit okozta; s csak a kamarás ellen emelt főbenjáró vád jogosítaná fel az államot a lócsiszár megsemmisítésére, akinek az ügye köztudomás szerint nagyon is igazságos, s akinek maguk adták kezébe a kardot, amelyet forgat.

A választófejedelem, akire a várurfi e szavaknál meghökkenve ránézett, egész arcában elvörösödött, megfordult és az ablakhoz lépett. Kallheim gróf, általános zavart szünet után, azt mondotta, hogy ilyen módon nem lehet kijutni a varázskörből, amelyben fogva vannak. Ugyanezen a jogon pörbe lehetne fogni unokaöccsét, Frigyes herceget is; mert azon a különös portyán, amelyre Kohlhaas ellen vállalkozott, helyenkint ő is megszegte utasításait: olyannyira, hogy ha azoknak népes csoportja iránt érdeklődnének, akik ezt a mostani zavaros helyzetet okozták, ő is közéjük számítana, s azért, ami Mühlbergnél történt, a tartományúrnak felelősségre kellene őt vonnia.

A pohárnok, tronkai Hinz úr, mialatt a választófejedelem bizonytalan pillantásokkal asztalához lépett, átvette a szót és azt mondotta, hogy fölfoghatatlan számára, mi módon kerülheti el az itt összejött bölcs férfiak figyelmét az az állami határozat, amelyet meg kell hozni. Tudtával a lócsiszár arra az esetre, ha szabad utat biztosítanak neki Drezdába és ügyében új vizsgálatot indítanak, megígérte, hogy a csapatot, amellyel betört az országba, szélnek ereszti. Ebből azonban nem következik, hogy bűnös bosszújával kapcsolatban kegyelemben kell részesülnie: két jogi fogalomról van itt szó, amit úgy látszik, nemcsak Luther doktor, hanem az államtanács is elcserél. - Ha - folytatta, miközben orrára illesztette az ujját - ha a drezdai törvényszék ítéletet hozott a feketék ügyében, - hogy milyen lesz az ítélet, az ezúttal közömbös - semmi akadályja sincs, hogy Kohlhaas gyújtogatásai és rablásai miatt lecsukják: ez politikai bölcseségről tanuskodó fordulat, amely egyesíti mindkét államférfi véleményének előnyeit, s méltán számíthat a világ és az utókor tetszésére.

A választófejedelem, minthogy a herceg és a főkancellár is pusztá pillantással válaszolt Hinz úrnak, a pohárnoknak erre a felszólalására, s úgy tetszett, hogy ezzel a tárgyalás be is fejeződött, kijelentette, hogy az elhangzott különböző véleményeket az államtanács legközelebbi

üléséig megfontolja. Úgy tetszett, az előzetes intézkedések, amelyekre a herceg gondolt, a barátság iránt fölöttébb fogékony szívének kedvét szegte ahhoz, hogy hadat indítson Kohlhaas ellen, amire pedig már minden előkészület megtörtént. Legalább is Wrede grófot, a fő-kancellárt, akinek véleménye a legcélszerűbbnek tűnt föl előtte, magánál tartotta; s mikor ez leveleket mutatott neki, amelyekből kiderült, hogy a lócsiszar csapata valóságosan négyszáz emberre növekedett, s hogy az általános elégedetlenség közepette, amely a kamarás fonák dolgai miatt uralkodott az országban, rövidesen azzal is számolni lehet, hogy a lócsiszar hadereje a kétszeresére s háromszorosára emelkedik: elhatározta a választófejedelem, hogy Luther doktor tanácsát minden további nélkül elfogadja. Ennek megfelelően Wrede grófnak átadta a Kohlhaas-ügy egész vezetését; s már néhány nap múlva megjelent egy rendelet, amelynek lényeges tartalmát az alábbiakban közöljük:

„Mi, Szászország választófejedelme stb., stb. különösen kegyes tekintettel arra, hogy Luther Márton Előttünk szót emelt érte, Kohlhaas Mihály brandenburgi lókereskedőnek, azzal a feltétellel, hogy jelen rendelkezés vételétől számított három napon belül leteszi a fegyvert, amelyet fölragadott, ügyének újabb kivizsgálása céljából szabad utat biztosítunk Drezdába; még pedig oly értelemben, hogy ha nevezettet a drezdai törvényszék, várakozásunk ellenére, a feketék ügyében panaszával elutasítaná, ellene amaz önhatalmú vállalkozása miatt, hogy a maga dolgában ő maga bíraskodjék, a törvény teljes szigorával kell eljárni; ellenkező esetben azonban neki és egész csapatának kegyelmet adunk és Szászországban elkövetett erőszakosságait megbocsátjuk.”

Alighogy Kohlhaas, Luther doktor révén, megkapta ezt a hirdetményt, amelyet különben az ország minden pontján kifüggesztettek, bár a szöveg erősen feltételes volt, egész csapatát elbocsátotta, ajándékok, köszönetek és célszerű intelmek kíséretében. Ami pénzt, fegyvert és szerszámot zsákmányolt, a lützeni bíróságnál mint a választófejedelem tulajdonát, letette; s miután Waldmannt levelekkel elküldte a kohlhaasenbrücki tisztartóhoz, hogy ha lehetséges, vásárolja vissza tőle a majorságát, Sternbaldot pedig útnak indította Schwerinbe a gyermekeiért, akiket újra magánál akart tudni, elhagyta a lützeni várat, és kis vagyona maradékával, amelyet papírpénzben hordott magánál, ismeretlenül elment Drezdába.

Éppen pitymallott, s még az egész város aludt, mikor bekopogott a pirnai külvárosban fekvő kis birtoka ajtaján, amely a tisztartó becsületessége révén még az övé maradt; és Tamást, a gazdaság öreg vezetőjét, aki csodálkozva és megütődve pillantott rá, arra utasította, jelentse a kormányzóságon a meissen hercegnek, hogy ő, Kohlhaas, a lócsiszar itt van.

A meissen herceg, aki erre az üzenetre célszerűnek tartotta tüstént tájékozódni arról a viszonyról, amelyben ezzel az emberrel állnak, midőn lovagok és szolgák kíséretében nem-sokára ezután megjelent az utcán, azt tapasztalta, hogy a Kohlhaas lakásához vivő utakon már mérhetetlen embertömeg gyűlt össze.

A hír, hogy itt az öldöklő angyal, aki tűzzel-vassal üldözi a nép elnyomóit, talpra állította egész Drezdát, a várost is, a külvárost is; az odatóduló kíváncsi tömeg elől el kellett reteszelni a ház ajtaját, s a fiatalabbak az ablakokra másztak, hogy szemügyre vegyék a gyujtogatót, aki ott benn reggelizett. A herceg a számára helyet csináló őrseg segítségével végül bejutván a házba, belépett Kohlhaas szobájába, aki félig felöltözötten állott egy asztalnál, s megkérdezte: ő-e Kohlhaas, a lócsiszar? mire Kohlhaas, övéből egy tájékoztató írásokat tartalmazó tárcát vonva elő és azt tisztelettudóan átnyújtva, azt felelte, hogy „Igen!” és hozzátette, hogy: had-csapatának feloszlata után, a tartományúrtól kapott szabadság alapján azért van Drezdában, hogy a feketék dolgában a tronkai Vencel várúrfi ellen panaszt emeljen a törvényszéknél.

A herceg futó pillantással tetőtől talpig végignézte a lócsiszárt, aztán átfutotta a tárcában található írásokat; megmagyaráztatta vele magának, mi az a letét a választófejedelmi kincstár javára, amiről a tárcában ott találta a lützeni törvényszék igazolójegyét; s miután a szembenálló férfiú természetét különböző, a gyermekeire, vagyonára és jövődöbéli életmódjára s terveire vonatkozó kérdésekkel kipuhította és mindent megnyugtatónak talált, visszaadta irományait s azt mondta: pörének semmi sem áll útjában, s a pör megindítása céljából személyesen forduljon Wrede grófhhoz, a törvényszék főkancellárjához. - Közben - mondta egy kis szünet után a herceg az ablakhoz lépve és csodálkozó szemmel pillantva végig a ház elé gyűlt népen - az első napokra őrséget kell magad mellé vened, amely megvéd a házában is és akkor is, ha kimegy! - Kohlhaas meglepetve nézett maga elé és hallgatott. A herceg így szólt: - Egyre megy! - s otthagya az ablakot. - A következményeket magadnak kell fölmérned - ezzel ismét az ajtónak fordult, azzal a szándékkal, hogy elhagyja a házat.

Kohlhaas meggondolta magát és megszólalt: - Kegyelmes uram! Tégy, ahogy akarsz! Add rá szavadat, hogy az őrséget tüstént megszünteted, mihelyt úgy kívánom: ez esetben nincs kifogásom az intézkedés ellen! - A herceg azt válaszolta, hogy ez magától értetődik; s miután három gyalogosnak, akit e célból elébe állítottak, megmagyarázta, hogy az az ember, akinek a házában maradnak, szabad ember, s csak az ő védelmére követik őt, ha kimegy a házból, leereszkedő kézmozdulattal üdvözölte a lócsiszárt és eltávozott.

Déltájban Kohlhaas, három gyalogos kíséretében, végeláthatatlan tömegtől követve, amely azonban - a rendőrség figyelmeztetésének megfelelően - semmikép se lépett föl ellene, elment Wrede grófhhoz, a törvényszék főkancellárjához.

A főkancellár, aki nyájas barátsággal fogadta előszobájában, két teljes óra hosszat foglalkozott vele, s miután az ügy egész történetét, elejétől végig, elmondatta magának, a panasz közvetlen megfogalmazása és benyújtása végett a város egyik híres ügyvédjéhez utasította, aki a törvényszék alkalmazásában állott.

Kohlhaas késedelem nélkül elment az ügyvéd lakására; s miután a panaszt, pontosan az elsikkasztott első példány értelmében, a várúrfi törvényes megbüntetése, a lovaknak korábbi állapotukba való helyreállítása, saját kárának, továbbá a Mühlbergnél elesett Herse szolga kárának a szolga öreg édesanyja javára történő megtérítése tárgyában megszövegezték, a még mindig bámészkodó nép kíséretében hazatért, s keményen eltökélte, hogy a házat csak akkor hagyja el, ha ügyei kényszerítik rá.

Közben a várúrfit is elbocsátották wittenbergai fogságából s miután kigyógyult egy veszedelmes orbáncból, amely lobosodást okozott a lábán, az országos törvényszék perdöntő feltételek mellett fölszólította, hogy a Kohlhaas lócsiszár által ellene emelt panasz tárgyában, a jogtalanul elkobzott és tönkretett feketék miatt jelentkezék Drezdában. A tronkai fivérek, a kamarás és a pohárnok, a várúrfi hűbér-rokonai, akiknek házában Vencel úrfi megszállt, a legnagyobb elkeseredéssel és megvetéssel fogadták; nyomorultnak és semmiházinak nevezték, aki szégyent és gyalázatot hoz az egész családra, közölték vele, hogy most aztán minden bizonnyal elveszti a pört, s felszólították, hogy azonnal intézkedjék a feketék előkerítéséről, mert az egész világ gúnykacajára az lesz az ítélet, hogy hizlalja fel őket.

A várúrfi gyöngé, remegő hangon válaszolta, hogy ő a világ legszánandóbb embere. Esküdzött, hogy az egész átkozott üggyről, amely romlásba dönti, alig tudott valamit, s hogy mindennek a várnagy és a sáfár az oka, hisz azok használták a lovakat az aratásnál, a nélkül, hogy neki a legtávolabbi tudomása vagy szándéka lett volna a dolog felől, s azok tették tönkre a lovakat a túlzott erőltetéssel, részben a sajátmaguk földjein. Mialatt ezeket elmondta, az úrfi

leült és kérte, hogy bántásaikkal és sértéseikkel ne taszítsák vissza gonoszul a bajba, amelyből éppenhogyan kilábolt.

Másnap Hinz és Kunz úr, akiknek a fölperzselt Tronkenburg környékén birtokaik voltak, unokaöccsük, a várúrfi kérésére, minthogy egyebet már úgysem lehetett tenni, írtak ott-tartózkodó sáfáraiknak és bérlőiknek, hogy adjanak hírt a feketékről, amelyek azon a szerencsétlen napon eltűntek, s amelyeknek azóta teljességgel nyomuk veszett. A helység azonban teljesen elpusztult és csaknem valamennyi lakosát lemészárolták, így hát mindössze annyit tudhattak meg, hogy egy szolga, akit a gyujtogatató kardlappal hajsolt, kimentette a feketét az égő félszerből, amelyben állottak, de aztán arra a kérdésre, hova vigye őket és mihez fogjon velük, a dühöngő zsarnoktól csak egy rúgást kapott válaszul. A várúrfi köszvény-gyötörte vén házvezetőnője, aki Meissenbe menekült, írásos felhívásra bizonyította a várúrfinak, hogy az a szolga ama borzalmas éjszaka reggelén a brandenburgi határ felé fordult a lovakkal; de minden egyéb kérdezősködés a helyszínen eredménytelen maradt, s úgy látszik, ez a hír tévedésen alapult, amennyiben a várúrfinak nem volt olyan szolgája, aki brandenburgi lett volna, vagy akár csak az odavivő úton lakott volna.

Drezdaiak, akik néhány nappal a tronkai vár égése után Wilsdrufban voltak, azt a kijelentést tették, hogy a mondott időben egy szolga érkezett oda, aki két lovat vezetett kötőféken s az állatokat, minthogy igen nyomorúságos állapotban voltak, és nem bírták volna tovább az utat, egy juhásznak a tehénistállójában hagyta, aki megpróbálta a lovakat megint talpraállítani. Némely okból nagyon valószínűnek látszott, hogy ezek a lovak kérdéses feketék voltak; a wilsdrufi juhász, amint azt arra járt emberek bizonyították, újfent továbbadta őket, nem tudni kinek; s egy harmadik híradás, amelynek forrása ismeretlen maradt, éppenséggel arról beszélt, hogy a lovak már kimúltak, s a wilsdrufi csontbányában kaparták el őket.

Hinz és Kunz úr, akinek a dolgok ilyen fordulata, mint könnyen érthető, a legkívánatosabb volt, amennyiben ilyen körülmények között megmenekültek attól a kényszerűségtől, hogy unokaöccsük, a várúrfi, akinek saját istállója már nem voltak, az ő istállóikban hizlalja fel a feketét, a teljes biztonság okából szerették volna ezt a ténykörményt hitelesíteni. Ezért tronkai Vencel úr mint örökhagyó hűbérúr és ítéletmondó átírt a wilsdrufi bíróságokhoz, s az átiratban tisztelettel megkérte őket, hogy a feketéknek, amelyeknek tüzetes leírását adta, s amelyek, mint mondotta, kezére voltak bízva s egy baleset folytán eltűntek, nyomozzák ki akkori tartózkodási helyét, és bárki legyen is a tulajdonosuk, hívják föl és vegyék rá, hogy minden költségének busás megtérítése mellett szállítsa be a lovakat Kunz úrnak, a kamarásnak drezdai istállóiba.

Ennek megfelelően néhány nap múlva csakugyan megjelent egy ember, akinek a wilsdrufi juhász továbbadta az állatokat, s a kiaszott és rogyadozó lovakat kordéja löcséhez kötve a város piacára vezette; de Vencel úrnak és még inkább a becsületes Kohlhaasnak a balvégzete úgy akarta, hogy ez az ember a döbbelni sintér legyen.

Mihelyt Vencel úr, unokafivérének, a kamarásnak a jelenlétében egy bizonytalan hír révén tudomást szerzett róla, hogy a városba érkezett egy ember két fekete, a tronkenburgi tűzvész-ből szabadult lóval, néhány, a házból összeszalajtott szolga kíséretében, mind a ketten a vártérre mentek, ahol az az ember állott, hogy ha Kohlhaas lovairól van szó, a költségek megtérítése mellett átvegyék tőle az állatokat, és hazavigyék őket. De mennyire meghökkentek a lovagok, mikor a kétkerekű kordé körül, amelyhez az állatok oda voltak kötözve, egy percről percre növekedő embertömeget pillantottak meg, amelyet a látványosság csalt oda; kifogyhatatlanul hahotázva kiáltozták egymásnak az emberek, hogy sintérekre kerültek a lovak, amelyek miatt az állam megingott! A várúrfi, aki körüljárta a kordét, s szemügyre vette a nyomorúságos párakat, amelyek minden pillanatban kimúlhattak, zavartan azt mondta, hogy ő

nem ezeket a lovakat vette el Kohlhaastól; de Kunz úr, a kamarás, néma dühvel teli pillantást vetve rá, amely ha vasból lett volna, kettéhasítja az úrfít, köpenyegét hátravetve, hogy lássák rendjelét és láncát, odalépett a sintérhez és megkérdezte: ezek-e azok a feketék, amelyeket a wilsdrufi juhász vett magához s amelyeket a tronkai Vencel úrfi, a tulajdonosuk, az ottani bíróságoknál nyomoztatott?

A sintér, aki egy vödör vízzel a kezében éppen meg akarta itatni a kordéját húzó vastag, testes lovat, így szólt: - A feketék? - Letette a vödröt és kiszedte a ló szájából a zablát, aztán azt mondta, hogy a feketéket, amelyek a löcshöz vannak kötve, a hainicheni kondás adta el neki. Hogy az honnan szedte s hogy vajjon a wilsdrufi juhásztól kerültek-e hozzá, azt nem tudja. A wilsdrufi poroszló, mondta, miközben újra felkapta a vödröt s odaszorította a rúd és a térde közé, a wilsdrufi poroszló azt mondta neki, hozza a lovakat haza a tronkai várba; a várúrfit pedig, akihez utasították, Kunznak hívják. Ezeket mondva, megfordult és a vizet, amit a ló ott hagyott a vödörben, kiöntötte az utca kövezetére.

A kamarás, aki a gúnyosan hahotázó tömeg pillantásai között arra sem tudta rávenni a dolgaival érzéketlenül bajlódó fickót, hogy egy pillantást vessen rá, azt mondta, ő az a kamarás, a tronkai Kunz; ő azonban csak unokafivérének, a várúrfinak a feketéit akarja megszerezni, amelyeket egy szolga, aki a tronkenburgi tűzvész alkalmából megmenekült, a wilsdrufi juhásznak adott tovább s amelyek eredetileg Kohlhaas löcsiszár tulajdonában voltak. Megkérdezte a fickót, aki szétvetett lábbal állott ott, és fölhúzta a nadrágját: nem tud erről semmit? s vajjon a hainicheni kondás - mert minden ezen fordul meg - nem a wilsdrufi juhásztól, vagy valaki harmadiktól szerezte meg az állatokat, aki korábban vásárolta őket a juhásztól? - A sintér, aki a kordéja mellé állott vizelni, azt mondta, őt a feketékkel iderendelték Drezdába, hogy a tronkai urak házában megkapja értük a pénzét. Amit a kamarás összehord neki, azt ő nem érti; s hogy vajjon az állatok a hainicheni kondás előtt Péternél vagy Pálnál voltak-e avagy a wilsdrufi juhásznál, neki aztán egyre megy, mivelhogy nem lopta őket. Azzal széles hátára kanyarítva ostorát, elindult egy kocsma felé, amely ott állott a téren, mert megéhezett és reggelizni akart.

A kamarás, akinek ez égvilágon sejtelve sem volt, mit csináljon a lovakkal, amelyeket a hainicheni kondás adott el a döbbelni sintérnek, ha az állatok nem azonosak azokkal, amelyek a sátán nyargalászott Szászországban, felszólította a várúrfit, hogy nyilatkozzék; mint-hogy azonban ez halvány, remegő ajakkal azt válaszolta, hogy leghelyesebb volna megvásárolni a lovakat, akár a Kohlhaaséi, akár nem, a kamarás, apját-anyját elátkozva az úrfinak, hátravetette köpenyét és kihátrált a népsokadalomból, teljességgel nem tudva, mit tegyen s mit ne tegyen. Odahívta Wenk bárót, egy ismerőst, aki éppen arra lovagolt az utcán, és dacosan kitarva a mellett, hogy nem hagyja el a teret, éppen mert a csöcselék gúnyosan meresztette rá a szemét s a szája elé zsebkendőt nyomkodva, szemmeláthatólag csak távozására várt, hogy gúnyos jókedve harsányan kipukkadjon, - arra kérte a bárót, hogy nézzen be Wrede gróf főkancellárhoz és általa kerítse elő Kohlhaast a feketék megtekintésére.

Történetesen Kohlhaas egy poroszló hívására éppen ott tartózkodott a főkancellár szobájában, bizonyos, a lützeni letétre vonatkozó magyarázatok miatt, amelyekkel csak ő szolgálhatott, midőn a báró az imént említett szándékkal a szobába lépett; s mialatt a főkancellár bosszús képpel emelkedett föl a székről, s a löcsiszárt, akinek személye a báró előtt ismeretlen volt, kezében tartott írásaival ott hagyta, a báró elébetárta a félszeg helyzetet.

A döbbelni sintér a wilsdrufi bíróságok hézagos nyomozása alapján, mondta, megjelent a lovakkal, amelyek olyan reménytelen állapotban vannak, hogy Vencel úrfi nem igen tudja őket a Kohlhaaséinak elismerni; olyannyira, hogy ha mégis átvennék őket a sintértől, hogy a lovak istállóiban kísérletet tegyenek helyreállításukra, ezt megelőzőleg a mondott körülmény

kétségtelen bizonyítása végett szükség volna, hogy Kohlhaas helyszíni szemlét tartson. - Kegyeskedjél tehát - fejezte be a báró - a lócsiszárt őrséggel elhozatni a házából és a piacra vitetni, ahol a lovak állanak.

A főkancellár, miközben szemüvegét levette az orráról, azt mondta, hogy a báró kettős tévedésben leledzik; téved először, ha azt hiszi, hogy a szóbanforgó körülmény másképp, mint Kohlhaas helyszíni szemléjével nem oldható meg; másodszor, ha elhiti magával, hogy ő, a kancellár jogosult arra, hogy Kohlhaast az őrséggel odavitesse, ahová a várúrfinak tetszik. Egyszersmind bemutatta Wenk bárónak a lócsiszárt, aki mögötte állott, s miközben leült és szemüvegét újra fölvette, megkérte őt, hogy ez ügyben forduljon közvetlenül Kohlhaashoz.

A lócsiszár, akinek egyetlen vonása sem árulta el, mi ment végbe lelkében, azt felelte, hogy kész őt követni a piactérre, hogy megtekintse a feketéket, amelyeket a sintér hozott a városba. Miközben a báró meglepetten fordult hozzá, a lócsiszár a főkancellár asztalához lépett, s miután még több írást átadott neki tárcájából, amelyek a lützeni letétről felvilágosításokkal szolgálhattak, búcsút vett tőle; a báró, aki egész arcában elvörösödve az ablakhoz lépett volt, hasonlóképpen ajánlotta magát, és három, a meisseneni herceg által szolgálatba állított gyalogos kíséretében s tolongó emberáradatban mindketten megindultak a vártér felé.

Kunz úr, a kamarás, aki ezenközben több barátjának javallata ellenére, akik köréje gyűltek, makacsul ott maradt a helyén a nép között, szemben a döbbelni sintérrel, mihelyt a báró a lócsiszárral megjelent, odalépett ez utóbbihoz, s miközben kardját büszkén és méltósággal hóna alá fogta, megkérdezte tőle: övéi-e azok a lovak, amelyek a szekér mögött állanak?

A lócsiszár, miután szerényen odafordulva a kérdést föltevő és számára ismeretlen úrhoz, megemelte kalapját, a nélkül, hogy válaszolt volna neki, az összes lovakok kíséretében odalépett a sintér-kordéhoz; s az állatokat, amelyek rogyadozó lábakon, fejüket a földnek csüggesztve álltak ott s a szénához, amelyet a sintér eléjük rakott, hozzá se nyúltak, tizenkét lépés távolságból, onnan, ahol megállott, futólagosan megszemlélve, újra visszafordult a kamaráshoz: - Kegyelmes uram, a sintérnek teljesen igaza van; a lovak, amelyek kordéjához vannak kötve, az enyéim! - S azzal végigpillantva az urak egész körén, mégegyszer megemelte a kalapját és őrsége kíséretében ismét távozott a térről.

Ezekre a szavakra a kamarás egy gyors, a sisaktaróját is megrengető lépéssel a sintér előtt termett, s egy zacskó pénzt vetett oda neki; s mialatt ez, a zacskóval a kezében, egy ólomfésűvel kisimította a haját a homlokából és a pénzt kezdte nézegetni, a kamarás megparancsolta egy szolgának, hogy oldja el a lovakat s vigye őket haza.

A szolga, aki ura parancsára ott hagyta barátainak és rokonainak egy csoportját, amely a nép közt álldogált, kissé nekivörösödött arccal, egy nagy pocsolyán keresztül, amely a gebék lábainál képződött, csakugyan odalépett a lovakhoz; de alig ragadta meg kötőféküket, hogy eloldja őket, mikor Himboldt mester, az unokafivére már karon is fogta s e szavakkal: - Csak nem nyúlsz ezekhez a dögökhöz! - ellódította a kordétól. És miközben bizonytalan léptekkel a pocsolyán keresztül újra a kamaráshoz fordult, aki szóttalan tanúja volt az esetnek, még hozzátette: sintérlegényt kerítsen magának az ilyen szolgálatra!

A kamarás, aki dühtől tájékozva egy pillanatra szemügyre vette a mestert, megfordult és a körülötte álló lovakok feje fölött az őrségért kiáltott; s mihelyt Wenk báró rendelkezésére megjelent a várból egy tiszt a választófejedelem néhány darabontjával, felszólította a tiszte, röviden vázolva a gyalázatos bujtogatást, amelyre a város polgárai vetemedtek, hogy Himboldtot tartóztassa le. Mellen ragadta és azzal vádolta meg a mestert, hogy szolgáját, aki parancsára eloldozta a feketéket, a kordétól ellódította és bántalmazta. A mester ügyes mozdulattal, amellyel szabaddá tette magát, elhárította a kamarást és így szólt: - Kegyelmes uram!

Egy húszesztendős kölyökkel megértetni, hogy mi a tennivalója, ez még nem uszítás! Kérdezd meg tőle, hogy akar-e szokás és illem ellenére bajlódni a kordéhoz kötött lovakkal? Ha ezek után is akar, üsse kő! Felőlem akár megzabálhatja és megnyúzhatja őket!

E szavakra a kamarás a szolgálhoz fordult s megkérdezte tőle, vonakodik-e parancsát teljesíteni s a Kohlhaas lovait eloldani és hazavinni? Mikor ez félénken, a polgárok soraiba elegyülve azt mondta, hogy elébb fel kéne kapatni az állatokat, a kamarás utánament, lerántotta a kalapját, amelyet háza jelvénye ékesített, s miután azt összetaposta, kardot rántott és dühöngő csapásokkal egy pillanat alatt elkergette a szolgát a térről és szolgálatából. Himboldt mester felkiáltott: - Üssétek le a gyilkos zsarnokot! - s míg a polgárok, a jeleneten fölháborodva, összezárkóztak és félrenyomták az őrséget, Himboldt mester hátulról letaszította a kamarást, letépte köpenyét, gallérját és sisakját, kicsavarta a kezéből a kardot és dühös lendülettel messze elhajította a tér fölé.

Hasztalan kiabált Vencel úrfi a lovagoknak, kimenekedve a tolongásból, hogy segítsenek a bátyján; mielőtt csak egy lépést is tettek volna, a tóduló nép már szét is szórta őket, úgyannyira, hogy a kamarás, aki az esésnél megsérült a fején, ki volt szolgáltatva a tömeg teljes dühének.

Semmi sem menthette meg Kunz urat, csak egy csapat lovaskatonának a megjelenése, akik véletlenül a téren vonultak át s akiket a fejedelmi darabontok tisztje odaszólított, hogy segítsenek neki. A tiszt, miután a tömeget elkergette, megragadta a dühöngő mestert, s míg néhány lovassal börtönbe vitette, két barátja fölemelte a földről a vérrel borított, boldogtalan kamarást és hazavitte. Ilyen szerencsétlenül végződött az a jószándékú és tisztességes kísérlet, hogy a lócsiszár elégtételt kapjon a rajta elkövetett sérelemért.

A döbbenetű, akinek a dolga el volt intézve s aki nem akart tovább ott maradni, mikor a tömeg széledni kezdett, egy lámpás póznájához kötötte a lovakat, s azok egész nap ott is maradtak, a nélkül, hogy valaki törődött volna velük, az utcakölykök és naplopók csúfjára; úgyhogy végül is, minden ápolás és gondozás híján, a rendőrségnek kellett gondjaiba venni őket: az esti órákban odahívták a drezdai sintért, hogy további rendelkezésig gondoskodják róluk a külsővárosi sintértelepen.

Ez az eset, bármilyen kevés szerepe volt is a lócsiszárnak valójában az előidézésében, mégis - még a mérsékeltbekenél és derekabbaknál is - pörének kimenetelét illetőleg föltöbb veszedelmes hangulatot keltett az országban. Az államhoz való viszonyát teljességgel elviselhetetlennek találták, és magánházaiknál és köztereken az a vélemény alakult ki, hogy helyesebb nyilvánvaló jogtalanságot elkövetni rajta, s az egész ügyet újból félretenni, mint igazságot szolgáltatni neki, amelyet egy ilyen semmi ügyben erőszakosan csikart ki, igazságot csak azért, hogy őrzőngő konokságát lecsillapítsák.

A boldogtalan Kohlhaas teljes romlására, túlzott tisztességből s ebből eredőleg a tronkai család iránt érzett gyűlölete miatt, maga a főkancellár is kénytelen volt ezt a hangulatot erősíteni és terjeszteni. Föltöbb valószínűtlen volt, hogy a lovakat, amelyeket most a drezdai sintér gondozott, valaha is arra az állapotra lehetne feljavítani, amelyben a kohlhaasenbrücki istállóból kikerültek; de föltéve, hogy ez ügyesség és tartós táplálás révén lehetséges lett volna: a gyalázat, amely a fennálló körülmények folytán ezáltal a várúrfi familiáját érné, oly nagy volt, hogy arra az állampolgári súlyra tekintettel, amellyel a család, az ország legelső és legelőkelőbb családjainak egyike, rendelkezett, semmi sem látszott helyesebbnek és célszerűbbnek, mint a lovak árának pénzben való megtérítését kezdeményezni. Mindazáltal egy levélre, amelyben az elnök, Kallheim gróf, a kamarás nevében, akit betegsége akadályozott, a főkancellárnak néhány nap múlva megtette ezt a javaslatot, a főkancellár írt ugyan Kohlhaas-

nak és levelében figyelmeztette, hogy ha ilyen javaslat érkezne hozzá, ne utasítsa el, magát az elnököt azonban rövid és nem valami lekötő válaszban arra kérte, hogy ez ügyben kímélje meg magánjavaslataitól, a kamarást pedig arra szólította föl, hogy forduljon egyenest a lócsiszárhoz, akit igen szerény és méltányosan gondolkodó férfiúnak rajzolt előtte.

A lócsiszár, akinek akaratát a piactéri eset valójában megtörte, a főkancellár tanácsához igazodva, maga is csak egy nyilatkozatra várt a várúrfi vagy a hozzája tartozók részéről, hogy teljes készséggel s a történetek megbocsátásával eleget tegyen ajánlatuknak; de éppen ez a kezdeményezés fájt nagyon a gögös lovagoknak; és súlyosan elkeseredve a válaszon, amelyet a főkancellártól kaptak, megmutatták ezt a választófejedelemnek, aki másnap reggel fölkereste szobájában a sebeivel betegen fekvő kamarást.

Kunz úr, betegsége miatt gyöngé és megindító hangon, azt kérdezte tőle, hogy miután az életét is kockára tette, hogy ezt az ügyet a fejedelem óhaja szerint intézze el, most még a becsületét is a világ szájára adja-e, s egyességet és engedékenységet kérve jelenjen meg egy olyan ember előtt, aki minden elképzelhető szégyent rázúdított őrá is, családjára is? A fejedelem, miután elolvasta a levelet, zavartan kérdezte meg Kallheim gróftól, hogy nincs-e joga a törvényszéknek a Kohlhaasszal való minden további tárgyalás nélkül arra a körülményre támaszkodni, hogy a lovakat már nem lehet helyreállítani, s ennek megfelelően, olybá tekintve őket, mintha már megdöglöttek volna, az ítéletet a lovak értékének pénzbeli megtérítésére meghozni?

A gróf így felelt: - Kegyelmes uram, a lovak valóban megdöglöttek: államjogi értelemben nem élnek, mert semminémű értékük nincs, s mielőtt a sintértelepről átvinnék őket a lovagok istállóiba, fizikailag is megdöglenek; - mire a választófejedelem zsebbedugva a levelet, azt mondotta, hogy beszélni kíván erről a főkancellárral, - a kamarást, aki félig fölemelkedett és kezét hálásan megragadta, megnyugtatta, s miután még figyelmeztette rá, hogy iparkodjék meggyógyulni, nagy kegyesen fölemelkedett a székről és elhagyta a szobát.

Így álltak a dolgok Drezdában, mikor a szegény Kohlhaas feje fölött egy másik, súlyosabb vihar gyülekezett Lützen felől, s a fortélyos lovagok elég ügyesek voltak hozzá, hogy ennek a villámait a boldogtalan lócsiszár fejére irányítsák. Ugyanis Johann Nagelschmidt, ama szolgák egyike, akiket a lócsiszár toborzott s akiket a választófejedelmi amnesztia megjelenése után ismét elbocsátott, úgy találta jónak, hogy pár hétre rá a cseh határon ennek a mindenféle gazságra kapható csöcseléknek egy részét újra összeverbuválja, és folytassa a mesterséget, amelynek Kohlhaas vezette nyomára, - de most már a saját szakállára.

Ez a semmiházi fickó, részint, hogy a sarkában járó poroszlókra rájesszen, részint, hogy a népet, a szokott módon, rávegye a gáztetteiben való részvételre, Kohlhaas helytartójának adta ki magát; urától tanult okossággal világgá kürtölte, hogy az amnesztiát az otthonukba békén visszatérő szolgák közül többekkel szemben nem tartották meg, sőt magát Kohlhaast is, amikor megérkezett Drezdába, égbekiáltó szószegéssel börtönbe zárták és őrség kezére adták; úgyannyira, hogy a hirdetményeken, amelyek a Kohlhaas-féle hirdetményekhez tökéletesen hasonlóak voltak, ez a gyujtogató banda úgy tűnt föl, mint egy Isten pusztá dicsőségére talpraállott hadicsapat, amely arra van hivatva, hogy vigyázzon a választófejedelem által juttatott amnesztia megtartására; de az egésznek, mint mondtuk, semmi köze sem volt Isten dicsőségéhez, s a Kohlhaashoz való ragaszkodás sem játszott benne szerepet, akinek a sorsa teljesen közömbös volt számukra, hanem ilyen szélhámosságok védelme alatt akartak mentől büntetlenebbül és kényelmesebben gyujtogatni és fosztogatni.

Mihelyt ennek híre jött Drezdába, a lovagok nem bírták palástolni az eseten érzett örömeiket, amely az egész ügynek új formát adott. Bölcs és elégtelen célzásokkal emlékeztettek arra a balfogásra, amelyet azzal követtek el, hogy amnesztiát adtak Kohlhaasnak, még pedig az ő

sürgető és ismételt figyelmeztetések dacára, mintha csak egyenesen az lett volna a cél, hogy mindenfajta gonosztevőnek megadják a jelt a lócsiszár útjának követésére; s nem érték be azzal, hogy nem adtak hitelt Nagelschmidt amaz állításának, hogy csak elnyomott urának megsegítésére és biztonságára fogott fegyvert, hanem határozottan úgy nyilatkoztak, hogy az új vezér egész megjelenése nem egyéb, mint egy Kohlhaas által indított vállalkozás, amely rá akar ijeszteni a kormányzatra, hogy az ítélet végrehajtását pontról pontra, a lócsiszár őrző konokságához illően, kicsikarja és siettesse. Sőt Hinz pohárnok úr addig ment, hogy néhány vadászúrfi és udvari ember előtt, akik étkezés után köréje gyűltek a választófejedelem előszobájában, a rablócsapat lützeni felosztatását átkozott szemfényvesztésnek mondotta; s miközben jót mulatott a főkancellár igazságszereteten, több, ötletesen összeállított ténykörülmenyből kimutatta, hogy a csapat változatlanul ott tanyázik a választófejedelemség erdeiben, és csak a lócsiszár intésére vár, hogy onnan tűzzel-vassal újból előretörjön.

Keresztély meissen herceg a dolgok ilyen fordulatára, amely urának dicsőségét a legérzékenyebben bemocskolással fenyegette, módfelett felbosszankodva, tüstént a fejedelemhez sietett a várba; s jól átlátván a lovagoknak azt az érdekét, hogy Kohlhaast, ha csak lehetséges, új bűnök alapján döntsék romlásba, engedélyt kért urától, hogy a lócsiszárt haladék nélkül kihallgathassa. A lócsiszár, akit nem valami kellemesen érintett, hogy egy poroszló a kormányzóságra vitte, megjelent előtte, karján két kis fiával, Henrikkel és Lipóttal; ugyanis Sternbald, a szolga, az előző napon megérkezett gazdája öt gyermekével Mecklenburgból, ahol a gyermekek tartózkodtak, s bizonyos gondolatok, melyeket hosszadalmas volna kifejteni, az apát arra indították, hogy a fiúkat, akik távoztakor gyermeki könnyeket ontottak és kérték is erre, fölvegye és magával vigye a kihallgatásra. A herceg, miután a gyermekekben, akiket Kohlhaas maga mellé ültetett, elgyönyörködött, és barátságosan kérdezősködött koruk és nevük felől, feltárta Kohlhaasnak, mi mindenre vetemedik egykori szolgája, Nagelschmidt, az Érchegeység völgyeiben; s miközben átnyújtotta neki Nagelschmidt úgynevezett parancsait, felszólította, hogy ezzel szemben adja elő, amit igazolására fel tud hozni.

A lócsiszárnak, bármennyire elrémült is valójában e szégyenletes és áruló írásokon, mégis, egy olyan tisztességes emberrel szemben, amilyen a herceg volt, nem nagy fáradtságába került megnyugtatóan kifejteni az ellene felhozott vádak alaptalanságát. Nemcsak azért, mert, mint megjegyezte, a dolgok jelenlegi állása mellett, mikor pöre a legjobb úton van, a döntéshez semmikép se szorul rá egy harmadik segítségére: néhány iratból, amelyet magánál hordott és most a hercegnek bemutatott, kitetszett egészen sajátos valószínűtlensége annak, hogy Nagelschmidt hajlamos volna neki ilyenféle segítséget nyújtani, amennyiben a fickót a síkságon elkövetett erőszakosságok és egyéb garázdaságok miatt, nem sokkal a csapat lützeni felosztása előtt, ő fel akarta akasztatni; ugyanynyira, hogy Nagelschmidtet csak a fejedelmi amnesztia megjelenése mentette meg, amennyiben ez feloldotta egész kapcsolatukat, és másnap már mint halálos ellenségek váltak el. Kohlhaas, akinek ebbeli javaslatát a herceg elfogadta, újra helyet foglalt, és nyílt levelet intézett Nagelschmidthez, melyben utóbbinak azt az állítását, hogy a Kohlhaasszal és csapatával szemben megszegett kegyelmi rendelet megtartására fogott fegyvert gyalázatos és elvetemült koholmánynak nyilvánította; közölte vele, hogy őt Drezdába érkeztek se be nem csukták, se őrségnek át nem adták, és hogy pöre is folyamatban van, úgy, ahogy kívánja; s a Nagelschmidt körül összegyülekezett csöcseléket figyelmeztető, az amnesztia közzététele után az Érchegeységben elkövetett gyújtogatások miatt kiszolgáltatta a fickót a törvény teljes megtorló szigorának.

Ezzel együtt közzétették néhány töredékét annak a bűnügyi tárgyalásnak is, amelyet a lócsiszár a lützeni várban a főntemlített gyalázatosságokkal kapcsolatban rendelt el Nagelschmidt ellen, - lássa a nép, micsoda semmiházi, már akkor akasztófára megérett fickóról van szó, akit, mint már említettük, csak a választófejedelem pátense mentett meg.

A herceg ezek után megnyugtatta Kohlhaast a gyanú felől, amelyet a körülmények kényszerítő hatása alatt a kihallgatás folyamán kifejezésre kellett juttatnia; biztosította a lócsiszárt, hogy ameddig ő Drezdában van, a neki adott kegyelmet semmikép se fogják megszegni; a fiúknak mégegyszer kezet nyújtott, az asztalán álló gyümölcsből megajándékozta őket, majd üdvözölte Kohlhaast és elbocsátotta.

A főkancellár, aki mindazáltal felismerte a veszélyt amely a lócsiszar fölött lebegett, minden lehetőt megtett, hogy ügyét befejeztesse, mielőtt azt újabb események fölkavarnák és elrontanák; az államügyekben járatos, ravasz lovagok viszont éppen ezt akarták és erre törekedtek, s a helyett, hogy, mint korábban, bűnüket hallgatólag elismerve, ellenzésük mindössze egy mérsékelt ítéletre szorítkozott volna, most fortélyos és rabulisztikus fordulatokkal kezdték magát a bűnt is letagadni. Majd azzal állottak elő, hogy Kohlhaas feketéit csupán a várnagy és a sáfár önhatalmú eljárása folytán tartották vissza a tronkai várban, s erről a várúrfi semmit vagy csak igen keveset tudott; majd pedig azt bizonygatták, hogy az állatokat, már mikor oda-jöttek, akkor is heves és veszedelmes kehecske kínozza, s tanukra is hivatkoztak, sőt arra is kötelezték magukat, hogy ezeket a tanúkat előteremtik: s midőn ezekkel a bizonyítékokkal terjedős vizsgálatok és fejtegetések után sem mentek semmire, becsatoltak egy választófejedelmi ediktumot is, amely valami tizenkét esztendővel azelőtt dögvész miatt valóban eltiltotta lovak behozatalát Brandenburgból Szászországba. Napnál fényesebb bizonyítéknak szánták ezt, nemcsak arra nézve, hogy a várúrfinak joga volt elakasztani Kohlhaasnak a határon áthozott lovait, hanem arra nézve is, hogy ez éppenséggel kötelessége volt.

Kohlhaas, aki közben a derék kohlhaasenbrück-i tisztartótól némi csekély kártérítés ellenében visszavásárolta majorságát, nyilván ennek az ügyletnek törvényes lebonyolítása végett, néhány napra el akarta hagyni Drezdát és vissza akart térni otthonába; ebben az elhatározásában kétségkívül kevesebb része volt az említett ügyletnek, noha a téli vetés elrendelése valóban sürgős volt, mint annak a szándéknak, hogy ily különös és elgondolkoztató körülmények között próbára tegye a maga helyzetét; lehet, hogy másfajta okok is belejátszottak a dologba, de ezeknek a kitalálását rábízjuk azokra, akik tájékozódni tudnak érzéseik között. Ennélfogva a mellérendelt őrség hátrahagyásával elment a főkancellárhoz s kezében a tisztartó levelével, előadta, hogy az esetben, ha - amint látszik - a törvényszéknél nincsen rá szükség, szeretné a várost elhagyni s nyolc vagy tizenkét napra Brandenburgba utazni, - megígérte, hogy ezen az időhatáron belül újra visszatér.

A főkancellár elégedetlen és aggályos arccal nézett a földre s azt válaszolta, hogy be kell vallania, Kohlhaas jelenléte éppen most szükségesebb, mint valaha, amennyiben a törvényszéken az ellenpárt ravasz és agyarkodó kifogásai miatt szükség van nyilatkozataira és magyarázataira ezerféle előre nem látható esetben; de minthogy Kohlhaas figyelmeztette őt ügyvédjére, aki a jogesetben teljesen tájékozott, és szerény makacssággal, most már nyolc napra korlátozva igényeit, kérése mellett kitartott, a főkancellár rövid szünet után azt mondta, elbocsátva őt: reméli, hogy az útleveleket Kohlhaas kikéri Keresztély meissen hercegtől.

Kohlhaas, aki jól kiismerte magát a főkancellár arcvonásai közt, elhatározásában csak megerősödve, azonnal leült anélkül, hogy valami okot megnevezett volna, arra kérte a meissen herceget, mint a gubernium fejét, hogy Kohlhaasenbrückbe és vissza nyolc napra szóló útlevelet adjon neki. Erre a beadványra kapott egy Wenk Szigfrid báró várkapitány által aláírt kormányshéki végzést, azzal a tartalommal, hogy Kohlhaasenbrückre szóló útlevelekért beadott kérelmét a választófejedelem elé fogják terjeszteni, s ha a legmagasabb engedélyt elnyerik, az útleveleket elküldik neki. Mikor Kohlhaas a felöl érdeklődött az ügyvédjénél, hogy miért Wenk Szigfrid báró írta alá a kormányshéki végzést, s miért nem Keresztély meissen herceg, akihez ő folyamodott, azt a választ kapta, hogy a herceg három nappal ezelőtt

birtokaira utazott, és távollétére a kormányshéki ügyeket Wenk Szigfrid báró várkapitánynak, a föntebb említett hasonnevű úr rokonának adták át.

Kohlhaas, akinek a szíve mind e körülmények között nyugtalanul kezdett kalapálni, napokon keresztül várakozott kérése elintézésére, amelyet oly riasztó hosszadalmassággal terjesztettek a tartományúr színe elé; de eltelt egy hét és eltelt annál több is, de sem a végzés nem érkezett meg, sem a törvényszék nem mondott ítéletet, noha ezt teljes határozottsággal megígérték neki; úgyannyira, hogy a tizenkettedik napon, szilárdan eltökélve, hogy a kormány szándékát vele kapcsolatban, bármi lett légyen is az, megnyilatkozásra bírja, leült és újból sürgős előterjesztésben kérte a kívánt útleveleket. De mennyire meghökkent, mikor másnap este, miután ez a nap is elmúlt a nélkül, hogy válasz érkezett volna, gondolataiban elmerülve, helyzetét fontolgatva s kivált a Luther doktor által kieszközölt amnesztián töprengve, hátsó szobájának az ablakához lépett s az udvarra néző kis melléképületben, amelyet az őrség tartózkodási helyéül jelölt ki, sehol sem látta az őrséget, amelyet a meissen herceg adott melléje megérkeztek. Tamás, az öreg házfelügyelő, akit előszólított és akitől megkérdezte, mit jelentsen ez? - sóhajtva felelt: - Uram! nem mennek rendjén a dolgok; a katonák, akik ma többen vannak, mint máskor, az éj beálltával eloszlottak a ház körül; ketten, pajzzsal és lándzsával, az elülső ajtónál állanak az utcán; ketten a hátsó kapunál a kertben; s még másik kettő hever egy köteg szalmán az előszobában, s ezek azt mondják, hogy ott is fognak aludni.

Kohlhaas, akinek fakó lett az arca, elfordult és azt válaszolta: egyre megy, a lényeges az, hogy itt vannak; s adjon világot a katonáknak, mihelyt a tornácra megy, hogy lássanak. Miután még azzal az ürüggyel, hogy kiönt egy edényt, kinyitotta az elülső ablaktáblát és meggyőződött róla, hogy amiről az öreg beszámolt, az mind igaz, sőt az őrséget éppen akkor zajtalanul leváltották, holott eddig, mióta a rendelkezés fennállott, ilyen intézkedésre senki sem gondolt: bár egyáltalán nem volt aludhatnékja, lefeküdt az ágyba és másnapi tennivalójára nézve már határozott is. Mert semmiért sem neheztelt jobban a kormányra, amellyel dolga volt, mint az igazságosság tettetéseért, holott igazában megszegték a neki ígért amnesztiát; s ha valóban fogoly, aminthogy kétségbevonhatatlanul az, rá akarta szorítani a kormányt, hogy ezt határozottan és köntörfalazás nélkül kinyilatkoztassa. Ennélfogva másnap hajnalban szolgájával befogatott és előállította a kocsit, hogy, mint mondotta, az intézőhöz menjen Lockewitzbe, aki mint régi ismerőse, néhány nappal azelőtt Drezdában megszólította és meghívta, hogy látogassa meg egyszer gyermekeivel együtt.

A katonák, akik fejüket összedugva, észrevették a házban az elrendelt úti mozgolódást, egyiküket titkon a városba küldték, mire pár percen belül egy kormányshéki hivatalnok jelent meg több poroszlónak az élén, s mintha ott volna dolga, bement a szemközt fekvő házba. Kohlhaas, aki fiacskái öltöztetésével foglalkozott, szintén észrevette ezt a mozgást és a kocsit szántszándékkal tovább állatta a kapu előtt, mint tulajdonképpen szükséges volt, s mikor látta, hogy a rendőrség befejezte intézkedéseit, azokra való tekintet nélkül, kilépett gyermekeivel a házból; s a csapat katonájának, amely a kapualjban álldogált, távozóban odaszólt, hogy kíséretükre nincs szüksége, a fiúkat pedig beemelte a kocsiba, s megcsókolta és vigasztalta a kis pityergő lánykát, akiről úgy rendelkezett, hogy otthon maradnak az öreg felügyelő leányánál. Alighogy maga is felszállt a kocsira, eléje toppant a szemközti házból a kormányshéki tisztviselő a poroszlók kíséretében s megkérdezte tőle: hova tart? Kohlhaasnak arra a válaszára, hogy barátjához, a lokewitzi tiszttartóhoz utazik, aki őt pár nappal ezelőtt a fiaival együtt meghívta falura, a kormányshéki tisztviselő azt felelte, hogy ez esetben néhány pillanatig várnia kell, amennyiben a meissen herceg parancsa szerint néhány lovaskatona el fogja őket kísérni. Kohlhaas mosolyogva hajolt le a kocsiról és megkérdezte: azt hiszi-e, hogy egy barátjának a házában, aki őt egy napra vendégül akarja látni asztalánál, nem lesz biztonságban? A tisztviselő vidáman és kellemesen azt felelte, hogy a veszély semmiesetre sem túlságos; s

hozzátette: a kíséret pedig semmikép se lesz terhére. Kohlhaas komolyan válaszolta, hogy neki a meissen herceg, mikor megjött Drezdába, tetszésére bízta, használni akarja-e az őrseget vagy sem; s mikor a hivatalnok ezen a körülményen elcsodálkozott, és óvatoskodó fordulatokkal hivatkozott a szokásra, amely ittléte alatt szüntelenül érvényben volt, a lócsiszar elbeszélte neki azt az esetet, amely miatt őrseget raktak a házába. A hivatalnok biztosította, hogy Wenk báró várkapitány parancsai - e pillanatban ő a rendőrség főnöke - neki kötelességévé tették a Kohlhaas személyéről való szakadatlan gondoskodást; s kérte a lócsiszárt, hogy amennyiben a kíséret nem volna ingyére, menjen el személyesen a kormányshékre és igazítsassa ki a kétségtelenül fennálló tévedést. Kohlhaas beszédes pillantást vetett a hivatalnokra és eltökélve, hogy kenyértörésre viszi a dolgot, azt mondta, ezt fogja tenni; dobogó szívvel szállott le a kocsirol, a felügyelővel a tornádra vitette a gyermekeket, s míg a szolga a kocsival ott maradt a ház előtt, a hivatalnokkal és őrsegével a guberniumra ment.

Wenk báró, a várkapitány történetesen éppen azzal volt elfoglalva, hogy megszemléljen egy bandát, amelyet előző este Nagelschmidt legényeiből szállítottak be, akiket Lipcse környékén fogtak el, s a nála lévő lovagok a fickókat éppen bizonyos kérdések felől faggatták, amelyekről szívesen hallottak volna tőlük egyetmást.

Ekkor lépett be a lócsiszar a terembe kíséretével együtt. A báró, mihelyt Kohlhaast megpillantotta, odasietett hozzá, s míg a lovagok hirtelen elhallgattak és abbahagyták a szolgálk kihallgatását, megkérdezte tőle: mit kíván? S mikor a lókereskedő tisztelettudóan előadta abbéli szándékát, hogy a lockewitzi intézőnél óhajtana ebédelni, s azt a kívánságát, hogy a katonákat, akikre ez alkalommal nincs szüksége, otthon hagyhassa, a báró színeváltó arccal azt felelte neki, - s mintha egyéb mondanivalóját lenyelte volna - hogy jól tenné, ha csöndben ott maradna a házában és a lockewitzi tisztartó lakomáját egyelőre elhalasztaná.

Az egész beszélgetést kettévágva odafordult a hivatalnokhoz, s azt mondta neki, hogy a parancsot, amelyet erre az emberre vonatkozólag kapott, foganatosítania kell, s hogy Kohlhaas csak hat lovaskatona kíséretében hagyhatja el a várost. - Kohlhaas megkérdezte, hogy fogolynak tekintse-e hát magát s azt higgye-e, hogy a kegyelmi ígéretet, amelyet ország-világ előtt ünnepélyesen tettek neki, megszegik? Mire a báró, akinek a képe hirtelen lángvörösre gyúlt, odafordult hozzá s szorosan elébe lépve és a szemébe nézve azt felelte, hogy: „Igen! Igen! Igen!” s aztán hátat fordított neki, magára hagyta, és visszament Nagelschmidt legényeihez.

Kohlhaas erre elhagyta a termet, s noha most már látta, hogy az egyetlen mód, amely még a menekülésre maradt, a szökés, és éppen ezt mostani lépéseivel erősen megnehezítette, mégis csak dicsérni tudta eljárását, mert most aztán a maga részéről is megszabadult mindama kötelezettségektől, amelyek az amnesztia cikkelyei alapján ráháramlottak. Mikor hazaért, kifogatta a lovakat, s a kormányhivatalnok kíséretében nagyon szomorúan és megrendülve szobájába ment; s mialatt ez az ember, a lócsiszarban undort ébresztő módon, biztosította róla, hogy mindez nyilvánvalóan félreértésből ered, s ez a félreértés hamarosan tisztázódik, a hivatalnok egy intésére a poroszlók elreteszték a lakásnak az udvarra vivő kijárait; közben biztosította róla a hivatalnok, hogy az elülső főbejárat továbbra is korlátozás nélkül rendelkezésére áll.

E közben az Érchegeység erdeiben a poroszlók és katonák minden oldalról erősen szorongatták Nagelschmidtet, aki minden segédeszközből kikopva, hogy vállalt szerepét végigjátszhassa, arra a gondolatra jutott, hogy Kohlhaast valóban érdekkörébe vonja; s minthogy a lócsiszar drezdai pörének állásáról egy utastól, aki az országúton haladt, meglehetősen pontos értesülései voltak, úgy hitte, hogy a köztük fennálló nyilvános ellenségeskedés sem lesz akadály a annak, hogy Kohlhaast új kapcsolat felvételére bírja rá. Ennek megfelelően egy alig olvasható németséggel megszövegezett levelet küldött neki egy szolgálal.

A levélnek az volt a tartalma, hogy ha Kohlhaas hajlandó Altenburgba jönni és átvenni a csapat vezetését, amely ott a feloszlatott sereg maradékaiból összeverődött, akkor Nagelschmidt készen áll a lócsiszárt lovakkal, emberekkel és pénzzel segíteni, hogy drezdai fogságából megszökjön; egyszersmind ígéretet tesz neki, hogy a jövőben engedelmesebben s általában tisztességesebben és jobban viselkedik, mint azelőtt, s hűségének és ragaszkodásának bizonyágául hajlandó maga is Drezda környékére menni, hogy Kohlhaast kiszabadítsa börtönéből. Azt a fickót, akire Nagelschmidt a levelet rábízta, az a szerencsétlenség érte, hogy közvetlenül Drezda előtt egy faluban csúnya görcsökben összerogyott - ez a betegség már ifjúkora óta gyötörte -; ez alkalommal a levelet, amelyet zekéjében vitt, a segítségére siető emberek megtalálták, őt magát pedig, mielőtt talpraállott, letartóztatták és őrséggel, nagy néptömeg kíséretében, a guberniumra szállították. Mielőtt Wenk várkapitány elolvasta a levelet, rögtön a várba sietett a választófejedelemhez, ahol ott találta Kunz és Hinz urat, akik közül az első már felgyógyult sebeiből, továbbá az államkancellária elnökét, Kallheim grófot.

Az urak azon a véleményen voltak, hogy Kohlhaast minden további nélkül börtönbe kell vetni, s a Nagelschmidtrel való titkos szövetkezés miatt pörbe kell fogni; azon bizonykodtak, hogy ilyen levél nem íródhatott meg a nélkül, hogy megelőzőleg a lócsiszár részéről ne kezdeményeztetett volna s a nélkül, hogy egyáltalán új rémtettek kovácsolására ne állott volna fenn közöttük valamely aljas és gonosztevői kapcsolat. A fejedelem állhatatosan vonakodott, hogy pusztán erre a levélre támaszkodva, visszavonja Kohlhaastól a szabad járáskelést, amelyet megígért neki; sokkal inkább úgy vélekedett, hogy Nagelschmidt levele némiképen azt valószínűsíti, hogy közöttük korábban semmiféle kapcsolat nem volt s mindössze arra volt rávehető a dolog tisztázása érdekében, - erre is csak az elnök javaslatára s hosszas vonakodás után - hogy a levelet Nagelschmidt szolgájával, mintha az még szabadon volna, kézbesíttessék Kohlhaasnak, és figyeljék meg, válaszol-e rá? Ennek megfelelően a szolgát, akit fogságra vetettek volt, másnap reggel elvitték a kormánysházákra, ahol a várkapitány visszaadta neki a levelet, s azzal az ígérettel, hogy szabadlábra kerül és büntetését, amelyre pedig rászolgált, elengedik, felszólította, hogy a levelet, mintha mi sem történt volna, adja át a lócsiszárnak. Ez a fickó minden további nélkül odaadta magát ennek a hitvány fortélynak, és titkolódzást tettetve, azzal az ürüggyel, hogy rákot árul, amivel a kormánysházai hivatal látta el a piacon, belépett Kohlhaas szobájába.

Kohlhaas, míg gyermekei a rákkal játszadoztak, elolvasta a levelet; más körülmények között bizonyára galléron fogta volna a csirkefogót és átadta volna a katonáknak, akik az ajtaja előtt állottak, de minthogy a kedélyek mostani hangulata miatt még ezt a lépést sem lehetett közönyösen magyarázni, és Kohlhaas tökéletesen meg volt róla győződve, hogy őt már semmi ez égvilágon ki nem rántja a csávából, amelybe belegabalyodott, szomorú pillantással nézett a fickó jólismert arcába, megkérdezte tőle, hol lakik, s néhány óra múlva ismét magához rendelte, hogy majd közli vele, mit határozott gazdájára vonatkozólag.

Meghagyta Sternbaldnak, aki véletlenül belépett az ajtón, hogy vásároljon rákot a szobában tartózkodó embertől; s miután a vétel megtörtént, s azok ketten, a nélkül, hogy egymást ismerték volna, eltávoztak, a lócsiszár leült és a következő tartalmú levelet írta Nagelschmidtnek: először is, elfogadja azt az ajánlatát, amely altenburgi csapatának fővezérségére vonatkozik; ennek megfelelően, hogy kiszabadítsa előzetes fogságából, amelyben őt gyermekével együtt tartják, küldjön neki Nagelschmidt egy kétlovas kocsit a Drezda melletti Neustadtba; aztán, hogy gyorsabban haladhasson, szüksége van még egy kétlovas fogatra a wittenbergai úton, mert olyan okokból, amelyeket hosszadalmas volna előadni, csak ezzel a kerülővel juthat el hozzá; az őrizetére rendelt katonákat talán meg lehetne ugyan vesztegetni, de arra az esetre, ha erőszakra volna szükség, a Drezda melletti Neustadtban néhány bátor, értelmes és jól felfegyverzett szolgát kellene készenlétben tartania. Mindezen intézkedésekkel kapcsolatos

költségek fedezésére küldjön neki a szolgával egy húsz aranykoronás tekercset, amelynek felhasználásáról, a dolog végén, elszámol vele; egyébként drezdai kiszabadításánál Nagelschmidt tulajdon jelenlétét, mint amire semmi szükség nincs, megtiltja, sőt határozottan azt parancsolja neki, hogy mint ideiglenes vezető, maradjon Altenburgban a bandánál, amely nem lehet el fej nélkül. - Ezt a levelet átadta a szolgának, mikor az estefelé visszatért; gazdagon meg is ajándékozta és lelkére kötötte, hogy a levélre jól vigyázzon.

Az volt a szándéka, hogy öt gyermekével Hamburgba megy, onnan tovább hajózik a Levantéra vagy Keletindiába, vagy oda valahová, ahol ismeretlen emberek fölött kéklik a mennybolt: mert a lovak felhízalásáról bánatsújtotta lelke már lemondott, függetlenül attól, hogy egy ize sem kívánta e célból Nagelschmidtrel összeszűrni a levelet.

Alighogy a fickó átadta ezt a választ a várkapitánynak, a főkancellárt máris leváltották, helyébe az elnököt, Kallheim grófot nevezték ki a törvényszék fejének, és Kohlhaas, akit a választófejedelem legfelsőbb elhatározásából letartóztattak és súlyosan vasra vertek, a várostoronyba került. E levél alapján, amelyet a város minden sarkán kifüggesztettek, pört indítottak ellene; s minthogy a bíróság előtt arra a kérdésre, elismeri-e a keze írását, a tanácstagnak, aki a levelet elébe tartotta, igennel, arra a kérdésre pedig, hogy fel tud-e hozni valamit védelmére, pillantását a földre szegezve, nemmel felelt, arra ítélték, hogy a sintérlegények tüzes fogókkal csípdessék, felnégyeljék és testét kerék és bitó között elégessék.

Ez volt a szegény Kohlhaas helyzete Drezdában, midőn a brandenburgi választófejedelem közbelépett, hogy kimentse őt a hatalmaskodás és önkény karmaiból, a választófejedelmi állami kancelláriánál benyújtott jegyzékben kikövetelve őt, mint brandenburgi alattvalót. Mert a derék városkapitány, Geusau Henrik úr, egy Spree-parti sétán tájékoztatta a brandenburgi fejedelmet ennek a különös és nem elvetendő férfiúnak a történetéről, s ez alkalommal, megszorítva az elbámult fejedelem kérdéseitől, nem kerülhette el, hogy meg ne említse, mily hiba terheli a fejedelem személyét is főkancellárjának, Kallheim Szigfrid grófnak visszas viselkedése miatt; a választófejedelem ezen súlyosan felháborodva s a főkancellárt felelősségre vonva, arra jött rá, hogy a főkancellár és a tronkai ház rokonsága az oka mindennek; mire a főkancellárt habozás nélkül, a kegyvesztés számos jelével, elmozdította állásából és Geusau Henrik urat nevezte ki főkancellárrá.

Történt azonban, hogy a lengyel korona éppen akkor, pörben állván a szász uralkodó házzal, - hogy a viszályt mi okozta, nem tudjuk - ismételt és sürgős előterjesztésekben hívta föl a brandenburgi választófejedelmet, hogy közösen lépjenek fel a szász uralkodóház ellen; úgyannyira, hogy Geusau úr, a főkancellár, aki ilyen dolgokban nem volt ügyetlen, bizvást remélhette, hogy urának ama kívánságát, hogy Kohlhaasnak, akármibe is kerül, igazságot szolgáltatassanak, teljesítheti a nélkül, hogy kínosabban kockáztatná az ország nyugalma, mint amennyire az egyes emberre való tekintet azt megengedi.

Ennélfogva a főkancellár nemcsak azt követelte, hogy a teljesen önkényes, istent és embert megcsúfoló eljárás miatt föltétlenül és haladéktalanul szolgáltatassák ki Kohlhaast, hogy ha valóban bűnös, brandenburgi törvények szerint ítéljenek fölötte ama vád alapján, amelyet ügyésze útján a drezdai udvar Berlinben emelhet ellene; hanem még útleveleket is követelt egy ügyész számára, akit a választófejedelem kíván Drezdába küldeni, hogy Kohlhaast, szász területen elkobzott feketéi s más égbekiáltó igaztalanságok és erőszakosságok miatt a tronkai Vencel úrfival szemben jogaiba segítse.

Kunz úr, a kamarás, akit Szászországban az államhivataloknál történt változások során az állami kancellária elnökévé neveztek ki, s aki bizonyos okok folytán a berlini udvart, a maga szorultságában, nem akarta megsérteni, ura nevében, akit a beérkezett jegyzék nagyon lehan-

golt, azt felelte, hogy csodálkozni kell azon a barátiatlan lépésen, amellyel a drezdai udvartól el akarják vitatni a jogot, hogy Kohlhaas az országban elkövetett bűnei miatt a törvényeknek megfelelően elítélje, holott köztudomású, hogy a lócsiszárnak tekintélyes ingatlana van a fővárosban, s ő maga sem tagadja, hogy a szász polgársághoz tartozik.

Minthogy azonban a lengyel korona, igényeinek kiharcolására, máris ötezer főnyi hadcsapatot vont össze Szászország határán, és a főkancellár, Geusau Henrik úr kijelentette, hogy Kohlhaasenbrück az a helység, amelyből a lócsiszár a nevét kapta, brandenburgi területen fekszik, és az ellene kimondott halálos ítélet végrehajtása a népjog megsértésének számít, a választófejedelem magának Kunz kamarás úrnak a tanácsára, aki szeretett volna kívülmaradni ezen az ügyön, magához hívatta birtokairól Keresztély meissen herceget és meghallgatván ez értelmes úr néhány szavát, úgy határozott, hogy a követelés értelmében Kohlhaast kiszolgáltatja a berlini udvarnak.

A herceg, aki meglehetősen elégedetlen volt az előfordult visszasságokkal, de szorongatott ura kívánságára kénytelen volt elvállalni a Kohlhaas-ügy irányítását, megkérdezte tőle, milyen alapon kíván vádat emeltetni a berlini kamarai bíróság előtt a lócsiszár ellen; s mert a lócsiszárnak Nagelschmidthez intézett kínos levelére a kétértelmű és tisztázatlan körülmények miatt, amelyek közt a levél íródott, hivatkozni nem lehetett, a korábbi fosztogatásokat és gyújtogatásokat pedig, amelyekre nézve Kohlhaas kegyelmet kapott, a hirdetmény miatt nem lehetett emlegetni: a választófejedelem úgy határozott, hogy a császár őfelségének jelentést tesz Bécsbe Kohlhaas fegyveres betöréséről Szászországba, panaszt tesz a császár által életbeléptetett országos béke megzavarásáért, és megkéri őfelségét, akit semmiféle amnesztia nem fessélyez, hogy Kohlhaast ezért a berlini főtörvényszéken birodalmi vádló útján vonja felelősségre.

Egy hét múlva a lókereskedőt Malzahn Frigyes lovag, akit a brandenburgi választófejedelem hat lovassal Drezdába küldött, úgy ahogy volt, megvasalva, kocsira rakta és öt gyermekével együtt, akiket kérésére lelenc- és árvaházakból újra összekerestek, Berlinbe szállította. A szász választófejedelem történetesen Kallheim Alajos gróf tartományi főnök meghívására, akinek akkor Szászország határán jókora birtokai voltak, Kunz úrnak, a kamarásnak és feleségének, Heloiz úrnőnek, a tartományi főnök leányának és az elnök nővérének a társaságában - más ragyogó urakról, úrnőkről, vadászúrfikról és udvari emberekről, akik jelen voltak, nem is szólva - a mulattatására rendezett nagy szarvasvadászatra Dahmeba utazott; úgy hogy a felzászlózott sátrak árnyékában, amelyeket egy dombon az úton keresztbe vontak föl, az egész társaság, még azon porosan a vadászattól, egy tölgyfa alól odacsengő vidám zeneszó hangjai mellett, apródoktól és nemesifjaktól kiszolgálva, az asztalnál ült, mikor a lócsiszár lassan arra vonult Drezdából az országúton lovasfedezetével.

Ugyanis Kohlhaas egyik gyöngye kis gyermekének a megbetegedése az őt kísérő Malzahn lovagot arra kényszerítette, hogy három napig Herzbergben maradjon; erről az intézkedésről - egyedül urának, a fejedelemnek lévén felelős - a lovag nem tartotta szükségesnek a drezdai kormányt tudósítani. A választófejedelem, aki félignyitott blúzzal, tollaskalapját vadász-módra fenyőgallyakkal díszítve, ott ült Heloiz úrnő mellett, aki ifjúsága éveiben első szerelme volt, a körötte zsongó ünnep vidám hangulatában azt mondotta: „Menjünk oda, s akárki is a boldogtalan, kínáljuk meg ezzel a serleg borral!” Heloiz úrnő ragyogó pillantást vetve a fejedelemre, tüstént felállott és kifosztva az egész asztalt, egy ezüst edényt, amelyet egy apród nyújtott át neki, színültig töltött gyümölccsel, kaláccsal és kenyérrel; s már mindenféle frissítőkkel megrakva, az egész társaság zsi bongva elhagyta a sátrat, mikor zavart arckifejezéssel elébük jött a tartományi főnök, s kérte, hogy maradjanak ott.

A választófejedelem meglepett kérdésére, hogy mi történt, ami így lesújtotta, a tartományi főnök a kamarás felé fordulva hebegve válaszolta, hogy Kohlhaas van a kocsin; erre a hírre, amelyet senki sem értett, hiszen ország-világ úgy tudta, hogy a lócsiszár már hat nappal ez előtt elutazott, Kunz úr, a kamarás, fogta a boros serlegét és a sátor felé fordulva, a homokba loccsantotta. A választófejedelem a fejbúbjáig elvörösödve tette le serlegét egy tányérra, amelyet a kamarás intésére egy nemesifjú e célból elébe tartott; s miközben Malzahn Frigyes lovag, az ismeretlen társaságot teljes tisztelettel üdvözölve, az úton keresztbefutó sátorköteleken át lassan tovább vonult Dahme felé, a tartományi főnök felhívására az uraságok, napirendre térve az ügy felett, visszatértek a sátorba.

A tartományi főnök, mihelyt a választófejedelem letelepedett, titokban Dahméba szalajtott valakit, hogy a városi tanácsnál intézze el a lócsiszár azonnali továbbszállítását; minthogy azonban a lovag, későre járván az idő, úgy nyilatkozott, hogy az éjszakát ott akarja tölteni a helységben, be kellett érniök azzal, hogy Kohlhaast egy tanácsi tulajdonban lévő majorságban, amely oldalvást, a cserjésben feküdt, csöndben elrejtették. Most az történt, hogy estefelé, amikor az uraságok a bortól és a dús csemege élvezése közt már régen megfeledkeztek az egész esetről, a tartományfőnök azt a gondolatot vetette fel, hogy álljanak újból lesre egy frissen feltűnt szarvasfalkára.

Az indítványt az egész társaság örömmel fogadta, s puskára kapva, árkon-bokron keresztül párosával siettek a közeli erdőségbe; s úgy esett, hogy a választófejedelmet és Heloiz úrnőt, aki a fejedelem karján csüngött s úgy óhajtott résztvenni a látványosságon, egy fullajtár, akit melléjük rendeltek, csodálkozásukra egyenesen annak a háznak az udvarán vezette keresztül, amelyben Kohlhaas tartózkodott a brandenburgi lovasokkal. Heloiz úrnő, mikor ezt meghallotta, így szólt: „Jöjj, kegyelmes uram, jöjj!” és huncutul selyem mellénykéjébe rejtve nyakláncát: „Mielőtt a többiek ideérnek, lopózzunk a majorságba és nézzük meg ezt a csodálatos embert, aki ott tölti az éjet!” A fejedelem elvörösödve ragadta meg a hölgy kezét és azt mondta: „Heloiz! Mi jut eszedbe?” De midőn az meglepetten ránézett és azt felelte, hogy hiszen senki rá nem ismer a fejedelemre ebben a vadászházban, és magával vonta őt, s éppen ebben a pillanatban lépett ki a házból egy pár vadászúrfi, aki már kielégítette kíváncsiságát s megerősítette, hogy a tartomány főnök intézkedése következtében valóban úgy áll a dolog, hogy sem a lovag, sem a lócsiszár nem tudja, miféle társaság gyűlt össze Dahme környékén: a választófejedelem mosolyogva a szemébe húzta a kalpagját s így szólt: „Balgaság, te kormányzod a világot, s egy szép asszonyi száj az uralkodói széked!”

Történt pedig, hogy Kohlhaas éppen egy köteg szalmán ült, háttal a falnak, és Herzbergben megbetegedett gyermekét zsemlével és tejjel etette, midőn az uraságok a majorságba léptek látogatására; s mikor az úrnő, hogy beszélgetést kezdjen, megkérdezte tőle, hogy kicsoda és mi baja a gyermeknek, s hogy mi bünt követett el, s hova viszik ilyen fedezet mellett? a lócsiszár megemelte előtte börsipkáját s dolgát folytatva, mindezen kérdésekre szűkszavú, de kielégítő választ adott.

A választófejedelem, aki a vadászúrfiak mögött állott, és észrevett egy kis ólomszelencét, amely selyemszálon csüngött a lócsiszár nyakában, megkérdezte tőle, egyéb szórakoztató beszéd tárgy híján: mire jó ez a szelence és mi van benne? Kohlhaas válaszolt: „Igen, nemzeti uram, ez a szelence!” - azzal leakasztotta nyakáról kinyitotta s egy ostyával lepecsételt kis cédulát vette ki belőle. - „Ennek csodálatos története van! Vagy két hónapja lehet, éppen a feleségem temetése után való napon történt; amint talán tudod, Kohlhaasenbrückből nekivágtam, hogy kézrekerítsem a tronkai várúrfit, aki sok igaztalanságot követett el rajtam, amikor nem tudom, miféle tárgyalás kedvéért a szász választófejedelem és a brandenburgi választófejedelem összeháldozott Jüterbogban, egy kis mezővárosban, amelyen engem is keresztül

vezetett portyázó utam; s miután estefelé úgy ahogy kívánták, létrejött köztük a megegyezés, barátságosan beszélgetve mentek át a város utcáin, hogy szemügyre vegyék a vásárt, amely épp ott zajlott nagy vigalommal. Ekkor egy cigányasszonyra akadtak, aki egy zsámolyon ülve, a kalendáriumból jövőndőt mondott a köréje gyülekező népnek, s a két fejedelem tréfálkozva kérdezte tőle: nem jósólna-e nekik is valami kellemeset? Én, aki csapatommal éppen megszálltam egy fogadóban, s jelen voltam a téren, ahol ez az eset lejátszódott, a tömeg mögött egy templom bejáratába állva, nem hallhattam, mit felelt az uraknak ez a különös asszony; úgyannyira, hogy mikor az emberek nevetgélve suttozták egymásnak, hogy az asszony nem akárkinek osztogatja a tudományát, s a készülő látványosság miatt nagy tolongás támadt, én, voltaképpen nem annyira kíváncsiságból, mint inkább hogy helyet adjak a kíváncsiaknak, felálltam egy padra, amely mögöttem a templom bejáratában volt kivésve. Innen szabadon végigláttam, s alighogy megpillantottam az uraságokat és az asszonyt, aki előttük ült a zsámolyon s úgy látszott, firkál valamit: egyszer csak az asszony, mankójára támaszkodva, hirtelen feláll, körülnéz a népen, rámszögezi a szemét, aki soha vele szót nem váltottam, soha életemben a tudományára kíváncsi nem voltam, keresztülfurakodik hozzám az egész sűrű csödületen és így szól: „Tessék! ha az úr tudni akarja, tőled megkérdezheti!” S ezzel, nemzetes uram, kiaszott, csontos kezével idenyomta nekem ezt a cédulát. S mikor az egész nép felém fordul és én elképedve mondom, hogy: „Öreganyám, mit kínálsz itt nekem?” a cigányasszony tücskötbogarat érthetetlenül összezagyválva, amiből azonban nagy meghökkenésemre a nevemet is kihallom, azt feleli: „Egy amulettet, Kohlhaas lócsiszár; jól vigyázz rá, valamikor ez fogja megmenteni az életedet!” s azzal eltűnik.

- Nos! - folytatta kedélyesen Kohlhaas - őszintén szólva, Drezdában, ahol nagyon a torkomra tették a kést, nem hagytam ott a fogamat; hogy Berlinben mi lesz a sorsom, s hogy vajjon ott is megúszom-e, az a jövő titka!

A választófejedelem ezeknél a szavaknál leült egy padra; s bár az úrnő meghökkent kérdésére, hogy: mi baja? még azt felelte, hogy: „Semmi, egyáltalán semmi!”, máris ájultan bukott a földre, mielőtt még a hölgynek ideje lett volna odaugrani és karjával fölfogni. Malzahn lovag, akinek valami dolga volt a szobában és éppen ebben a pillanatban lépett be, felkiáltott: „Szent Isten! Mi baja ennek az úrnak?” A hölgy rászólt: „Gyorsan vizet!” A vadászúrfiak fölemelték a fejedelmet s egy oldalszobában egy ágyra fektették; s a megdöbbenés akkor ért a tetőpontra, amikor a kamarás, akit egy apród hívott oda, hasztalan élesztési kísérletek után kijelentette: minden jel arra mutat, hogy a fejedelmet szélhűdés érte!

A tartományfőnök, mialatt a pohárnok lovasküldöncöt indított Luckauba, orvosért, a beteget, mikor az felnyitotta a szemét, kocsiba emeltette s lépésben elvitette a környéken fekvő vadászkastélyába; de az út következtében a fejedelem a megérkezés után kétszer megint elájult: olyannyira, hogy csak másnap késő reggel, a luckai orvos megérkezése után tért kissé magához, de a fenyegető idegláz határozott tünetei között. Mihelyt eszméltre tért s félig felült az ágyban, már első kérdése az volt: hol van Kohlhaas? A kamarás a kérdést félreértve, miközben megragadta ura kezét, azt mondta, hogy nyugodt lehet efelől a szörnyű ember felől, mert azt rendelkezése szerint, ama különös és megfoghatatlan eset után ott hagyták a dahme-i majorságban brandenburgi fedezet alatt. Megkérdezte a fejedelemtől, biztosítva azt legélénkebb részvételéről, s bizonygatva, hogy a feleségét a legkeserűbb szemrehányásokkal illette, amiért a fejedelmet oly felelőtlen könnyelműséggel összehozta azzal az emberrel: mi hatott rá olyan csodálatosan és oly szörnyű módon a Kohlhaasszal való beszélgetésben? A fejedelem azt mondta: be kell vallania, hogy az egész kellemetlenséget egy jelentéktelen cédulának a megpillantása okozta, amelyet az az ember egy bádogszelencében hord magánál. Ennek a körülménynek a magyarázatául még mondott egyet-mást, amit a kamarás nem értett meg; majd hirtelen erősködni kezdett, miközben a kamarás kezét két kézzel szorongatta, hogy

ennek a cédulának a birtoka ránézve rendkívüli fontosságú; kérte a kamarást, haladéktalanul üljön lóra, nyargaljon Dahme-ba és szerezze meg neki Kohlhaastól a cédulát minden áron.

A kamarás csak nehezen palástolta zavarát s biztosította a beteget, hogyha ez a cédula értékes számára, ezt a körülményt Kohlhaas előtt föltétlenül el kell hallgatni; mert ha a lócsiszár valamely meggondolatlan nyilatkozatból erről tudomást szerez, a fejedelem minden kincse sem lesz elég, hogy a cédulát megszerezzék ennek az ádáz, bosszúvágyában telhetetlen fickónak a markából. Ura megnyugtatóására hozzáfűzte, hogy más utat-módot kell kieszelni, s talán furfanggal, egy teljesen elfogulatlan harmadiknak a segítségével, lehetne a fejedelemnek oly fontos cédula birtokába jutni, amelyhez az a gazember talán nem is ragaszkodik olyan föltétlenül.

A választófejedelem fölszárogatta verejtékét és megkérdezte: nem volna-e lehetséges e célból rögtön Dahme-ba küldeni és a lócsiszár továbbszállítását, akárhogyan is, egyelőre, míg az írásnak birtokába nem jutnak, megakasztani? A kamarás, aki nem akart hinni a fülének, azt felelte, hogy sajnos, valószínűnek látszik, hogy a lócsiszár már elhagyta Dahme-t s ezidőszerint már a határon túl, brandenburgi területen tartózkodik, ahol a vállalkozás, hogy továbbszállítását megakadályozzák, vagy éppen visszafordítsák, a legkellemetlenebb és körülményesebb, sőt, olyan nehézségeket okozna, amelyeket semmiképpen sem szabad figyelmen kívül hagyni. S minthogy a fejedelem némán és a teljes reménytelenség mozdulatával hanyatlott vissza a párnára, megkérdezte tőle: mit tartalmaz hát az a cédula? s mily furcsa és érthetetlen véletlen folytán jutott tudomására, hogy ez a tartalom rá vonatkozik? Erre azonban a fejedelem, tétova pillantásokkal méregetve a kamarást, akinek készségében ez esetben nem bízott, nem válaszolt: mereven, nyugtalanul dobogó szívvel feküdt ott, lenézett a zsebkendője csücskére, amelyet tűnődve tartott a kezében; s hirtelen arra kérte a kamarást, hogy Stein vadászúrfit, egy fiatal, derék és ügyes urat, aki bizalmas ügyekben már többször tett neki szolgálatot, hívja a szobába, azzal az ürüggyel, hogy más dologban van vele beszélőnivalója.

A vadászúrfit, miután feltárta előtte a dolgot, és felvilágosította a Kohlhaas birtokában levő cédula fontosságáról, megkérdezte, akar-e örökjogot szerezni barátságára s megszerezni számára a cédulát, mielőtt még az Berlinbe kerül? S mikor az úrfi, mihelyt némiképpen átlátta a különös helyzetet, biztosította róla, hogy minden erejével szolgálatára áll: meghagyta neki a választófejedelem, hogy nyargaljon utána Kohlhaasnak s minthogy pénzzel valószínűleg semmire sem megy nála, egy okosan rendezett beszélgetésben ajánlja föl szabadságát és életét, sőt ha Kohlhaas ehhez ragaszkodnék, óvatosan ugyan, de rögtön járjon kezére lovakkal, emberekkel és pénzzel, hogy megszökhessen a brandenburgi lovasok kezéből, akik kísérik.

A vadászúrfi, miután írásos igazolást kért a választófejedelemtől, néhány szolgálattal rögtön nekivágott, s nem kímélve a lovak párját, egy határfalunál még szerencsésen elérte Kohlhaast, aki ott Malzahn lovaggal és öt gyermekével egy ház ajtaja előtt éppen ebédjét fogyasztotta a szabadban. Malzahn lovag, akinek az úrfi úgy mutatkozott be, mint egy idegen, aki átutaztában szemügyre szeretné venni azt a különös embert, akit a lovag visz magával, megismertette őt Kohlhaasszal, tüstént udvariasan kényszerítette, hogy mellételepedjék az ebédhez; s míg a lovag az utazás ügyes-bajos dolgaiban jött-ment, a lovagok pedig a ház túlfelén ebédeltek egy asztalnál, csakhamar alkalom adódott, hogy az úrfi feltárja a lócsiszárnak, kicsoda is ő, s mily különös megbízással jön hozzá?

A lócsiszár, aki már tudta annak az úrnak a nevét és rangját, aki a dahme-i majorban a szóbanforgó szelence megpillantásakor elájult, s betetőzni a szédülést, amelybe ez a fölfedezés ejtette, egyéb se kellett volna, mint bepillantani a cédula titkaiba, de aki több okból eltökélte, hogy a szelencét merő kíváncsiságból nem fogja felnyitni: a lócsiszár, visszagondolva arra a nemtelen és fejedelmietlen bánásmódra, amelyet Drezdában tapasztalt, szemben az ő minden

áldozatra kész magatartásával, azt mondta, hogy „a cédulát magának akarja megtartani”. A vadászúrfinak arra a kérdésére, hogy miért e különös vonakodás, mikor nem kevesebbet, mint szabadságot és védelmet ajánl a céduláért, Kohlhaas azt felelte: „Nemes uram! ha idejönne tartományurad és azt mondaná, hogy meg akarja magát semmisíteni mindazokkal együtt, akik segítenek neki a kormányzás terheiben, - érted, megsemmisíteni, ami lelkem legmélyebb kívánsága: akkor sem adnám oda neki ezt a cédulát, amely számára többet jelent az életénél, hanem azt mondanám: »Vérpadra hurcolhatsz, de nekem módomban van fájdalmat okozni neked, s én azt meg is teszem!«, S azzal halálraszánt arccal odahívott egy lovast, s felszólítva azt, hogy a tálban maradt jókora porciót fogyassza el, - ami még hátra volt az órából, amelyet a faluban töltöttek, az alatt hátat fordított az asztalnál ülő úrfinak, mintha az ott se lett volna, s csak akkor fordult meg újra, búcsúpillantással üdvözölve azt, mikor a kocsira szállt.

A választófejedelem állapota, mikor ennek hírért vette, oly mértékben rosszabbodott, hogy az orvos három baljós napon keresztül a legnagyobb gondban volt betege életéért, amelyet egy időben oly sokfelől ért támadás. Természetes életerejére azonban néhány heti kínos betegség után ismét talpraállította; legalább is annyira, hogy kocsiba tudták emelni s párnák és takarók közé bugyolálva, visszavihették Drezdába kormányzati teendőihez.

Mihelyt a városba érkezett, hivatta Keresztély meissen herceget és megkérdezte tőle, mi van Eibenmayer törvényszéki tanácsos dolgával, akit a Kohlhaas-pör ügyészeként Bécsbe szándékoztak küldeni, hogy öfelségének panaszt tegyen a császári közbéke megszegése miatt? A herceg azt felelte neki, hogy a tanácsos, a herceg dahme-i útja idején, a hátrahagyott parancs értelmében rögtön Zäuner jogtudós megérkezése után, akit a brandenburgi választófejedelem küldött ügyészül Drezdába, hogy panaszát a tronkai várúrfi, Vencel ellen a feketék dolgában a bíróság elé terjessze, elutazott Bécsbe. A választófejedelem, miközben elvörösödve íróasztalához lépett, elcsodálkozott ezen a gyorsaságon, mert hisz úgy tudta, olyan kijelentést tett, hogy Eibenmayer végleges elutazását, mivel előbb még beszélni akar az ügyről Luther doktorral, aki Kohlhaasnak az amnesztiát kieszközölte, egy közelebbi és határozottabb paranccsal fogja elrendelni. Közben néhány írást és ügydarabot, amely az asztalon hevert, fojtott bosszankodással összedobált.

A herceg, némi szünet után, amely alatt tágranyílt szemmel nézte a fejedelmet, azt felelte, hogy sajnálná, ha ebben az ügyben nem nyerte volna el a fejedelem melegekedését; megmutathatja az államtanács határozatát, amelyben kötelességévé tétetett, hogy az államügyészt a kitűzött időpontban útnak indítsa. Hozzáfűzte, hogy az államtanácsban a Luther doktorral való megbeszélésről szó sem esett; hogy korábban talán célszerű lett volna tekintettel lenni erre az egyházi úrra, aki közbenjárt Kohlhaas érdekében, most már azonban, amikor az amnesztiát ország-világ előtt megszegték, Kohlhaast letartóztatták és elítélés és kivégzés céljából kiszolgáltatták a brandenburgi bíróságoknak, ez nem volna helyes.

A választófejedelem azt mondta, hogy az Eibenmayer elküldésével elkövetett hiba lényegileg nem súlyos; mindazáltal az a kívánsága, hogy a tanácsos egyelőre, míg új parancsot nem kap, vádlói minőségben ne szerepeljen Bécsben, s kérte a herceget, hogy ez irányban gyorsfutár útján haladéktalanul küldje meg neki a szükséges utasításokat. A herceg azt felelte, hogy ez a parancs, fájdalom, egy nappal elkészt, amennyiben Eibenmayer egy éppen ma befutott jelentés szerint már föllépett ügyészi minőségében és benyújtotta panaszát a bécsi állami kancelláriánál. A fejedelemnek arra a megütközött kérdésére, hogyan történhetik meg ez oly rövid idő alatt, azt tette még hozzá, hogy a tanácsos elutazása óta már három hét telt el és hogy a kapott utasítás kötelességévé tette haladék nélkül elintézni az ügyet, mielőtt Bécsbe megérkezik. A huzavona, jegyezte meg a herceg, ez esetben annál kevésbé kívánatos, mert Zäuner brandenburgi ügyész a legdacosabb nyomatékkal jár el Vencel, tronkai várúrfi ellen, s a törvényszék-

hez már olyan indítványt adott be, sőt az ellenpárt kifogásait semmibe véve, keresztül is vitte, hogy egyelőre vegyék vissza a feketéket a sintértől, hogy később feltáplálhassák őket. A választófejedelem meghúzta a csengőt és így szólt: Egyre megy, nincs semmi jelentősége! S miután olyan közönyös kérdésekkel, hogy: Mi újság egyébként Drezdában? Mi történt távollétében? Újra a herceghez fordult, nem bírva eltitkolni kedélyállapotát, kézlegyintéssel üdvözölte és elbocsátotta őt.

Még ugyanaznap írásban kérte be tőle a Kohlhaas-ügy összes aktáit, azzal az ürüggyel, hogy a dolgot, politikai fontossága miatt, személyesen kívánja feldolgozni; s minthogy kibírhatatlannak érezte a gondolatot, hogy romlásba döntse azt az embert, akitől egyedül kaphat felvilágosítást a cédula titkáról, sajátkezű levelet intézett a császárhoz, amelyben azt szívélyes és sürgető módon arra kérte, hogy fontos okokból, amelyeket talán hamarosan konkrétan is kifejtethet a császár előtt, legyen szabad a panaszt, amelyet Eibenmayer Kohlhaas ellen benyújtott, egyelőre további döntésig visszavonnia. A császár egy, az állami kancellária által fogalmazott jegyzékben azt válaszolta, hogy a változás, amely lelkében, mint látszik, hirtelen végbement, őt rendkívül meglepi; a szász részről hozzájuttatott jelentés Kohlhaas ügyét az egész római szentbirodalom ügyének tüntette fel; ennek megfelelően a császár, mint a birodalom feje, kötelességének érezte, hogy ez ügyben a Brandenburg-háznál vádlóként lépjen föl; ilyenformán, mivel Müller Ferenc udvari ülnök ügyészi minőségben már Berlinbe utazott, hogy ott Kohlhaast az országos béke megsértése miatt felelősségre vonja, a panasz most már semmikép sem vonható vissza, s a pör törvényszerűen tovább folytatandó.

Ez a levél teljesen lesujtotta a választófejedelmet; s mivel legnagyobb bánatára egy idő múlva magánleveleket kapott Berlinből, amelyek a pörnek a főtörvényszéknél való megindulását jelentették és azt a megjegyzést is tartalmazták, hogy a mellérendelt ügyvéd minden fáradozása ellenére is, Kohlhaas valószínűleg a verpadon végzi: a boldogtalan fejedelem elhatározta, hogy még egyszer kísérletet tesz, és sajátkezű levélben kegyelmet kért a lócsiszár számára a brandenburgi fejedelemtől. Azt adta elő, hogy a Kohlhaasnak ígért amnesztia nem vág össze egy halálos ítélet jogszerű végrehajtásával; biztosította a fejedelmet, hogy a látszólagos szigor ellenére is, amellyel Kohlhaas ellen eljárnak, neki sohasem volt szándékában ezt az embert a halálba küldeni s leírta, mily vigasztalhatatlan volna, ha az a védelem, amelyben - mint mondták - Berlin akarja részesíteni a vádlottat, végül is váratlan fordulattal, nagyobb hátrányára ütne ki, mintha Drezdában maradt volna és ügye szász törvények szerint kerül döntésre.

A brandenburgi választófejedelem, akinek ebben az előadásban egy és más bizonytalannak és homályosnak tetszett, azt válaszolta neki, hogy az a nyomaték, amely ő császári felsége ügyészenek eljárását jellemzi, egyáltalán nem engedi meg, hogy nyilvánított kívánsága szerint a törvény az előírástól eltérjen. Megjegyezte, hogy az előadott aggodalom valójában túlméretezett, mert hiszen nem ő nyújtotta be a panaszt a berlini főtörvényszéknél a Kohlhaasnak amnesztiában megbocsátott bűntettek miatt, nem ő, aki a bűnösnek a kegyelmet adta, hanem a birodalom feje, akit az amnesztiarendelet semmikép se kötelezhet. Ezzel kapcsolatban előadta, mennyire szükséges volna Nagelschmidt tartós erőszakoskodásai miatt, amelyek hallatlan vakmerőséggel, már brandenburgi területre is átsaptak, elrettentő példának a statuálása, s kérte a fejedelmet, hogy ha minderre nem lehetne tekintettel, forduljon a császár öfelségéhez, mert ha szó lehet a Kohlhaas javára döntő hatalmi szóról, ez csak onnan elhangzó nyilatkozatra történhetik meg.

A választófejedelmet a sikertelen kísérleteken érzett bánat és bosszúság új betegségbe döntötte; s midőn a kamarás egy reggel meglátogatta, megmutatta neki a leveleket, amelyeket a bécsi és berlini udvarhoz intézett, hogy Kohlhaas életét megnyújtsa s így legalább időt nyerjen, hogy a Kohlhaas birtokában levő cédulát megszerezze. A kamarás térdre borult előtte s

mindenre, ami drága és szent neki, könyörögve kérte, mondja meg, miről szól az a cédula. A választófejedelem azt mondta, reteszelve el a szobát, s üljön az ágya szélére; s kezét megragadva s egy sóhajással a szívére szorítva, így kezdte el: „A feleséged, mint hallom, már elbeszélte neked, hogy a brandenburgi választófejedelem és én jüterbogi összejövetelünk harmadik napján egy cigányasszonyra akadtunk; s minthogy a választófejedelem, amelyen kedélyes természet, elhatározta, hogy a kalandornő hírnevét, akinek művészetéről éppen ebéd alatt érdemtelenül sok szó esett, egy tréfával az egész nép jelenlétében tönkreteszi, keresztbefont karral odalépett a cigányasszony asztala elé, felszólította, hogy jövendőljön neki, és egy olyan jelet kért tőle, amelyet még aznap ki lehet próbálni, mert különben sajnálja, de nem hisz a szavaiban, még ha maga a római Sibylla volna is. Az asszony, futólag végigmérve őt tetőtől-talpig, azt mondta, az lesz a jel, hogy az a nagy, agancsos őzbak, amelyet a kertész fia nevelt a parkban, a piactéren, ahol mi tartózkodtunk, szembejön velünk, mielőtt eltávoztunk volna. Nos, tudnod kell, hogy ezt az őzbakot a drezdai konyhának szánták és hét lakat alatt, egy lécekkal magasan elkerített ketrecben őrizték, amelyet a park tölgyei árnyékolnak be, úgyannyira, hogy mivel mindezek tetejében az apróbb vadak és szárnyasok miatt a park, de kiváltképp a hozzávezető kert, gondosan el volt zárva, el sem lehetett képzelni, hogy a furcsa bejelentés szerint, hogyan kerülhetne az állat elébünk a piactérre, ahol állottunk; mindazáltal a választófejedelem, hogy elejét vegye valami rejtett szélhámosságnak, velem való rövid megbeszélés után, eltökélve, hogy a tréfa kedvéért mindazt megcsúfolja, amit csak a cigányasszony előad, valakit a kastélyba szalasztott és meghagyta, hogy az őzbakot azonnal ölje le, és a legközelebbi napok valamelyikén készítsék el ebédre. Aztán az asszonyhoz fordult, aki előtt hangosan tárgyalták ezt a dolgot, s így szólt: „No nézzük, mi mondanivalód van a jövendőmről?” Az asszony a fejedelem tenyerébe nézett és így válaszolt: „Üdv az én választófejedelmeknek és uramnak! Felséged soká fog uralkodni, a ház, amelyből származol, sokáig fenn fog állani, s utódaid nagyok, dicsők lesznek és hatalomra jutnak, minden fejedelmei és urai előtt a világnak!” A választófejedelem némi szünet után, amely alatt eltűnődve nézett az asszonyra, hozzám lépve, félhangosan azt mondta: majdnem sajnálja már, hogy a követet elküldte, hogy a jóslatot semmissé tegye; s mialatt a fejedelmet követő lovagok kezéből a pénz hangos ujjongások között csak úgy záporozott a cigányasszony ölébe, a fejedelem, maga is zsebébe nyúlva s egy aranyat dobva a többihez, megkérdezte tőle, hogy az a köszöntő, amelyet nekem szánt, szintén olyan ezüstcsengésű-e, mint az övé? Az asszony, miután kinyitotta a mellette álló ládát és fajta és mennyiség szerint hosszadalmasan és aprólékosan elrakosgatta benne a pénzt, s a ládát újra bezárta, nap ellen tartotta a kezét, mintha bántaná a fény, és reámnézett; s mikor én megismételtem a fejedelem kérdését, s mialatt az asszony a tenyeremet vizsgálta, tréfásan odaszóltam a fejedelemnek: „Számomra, úgy látszik, nincs valami kellemes közlendője.” A cigányasszony fogta a mankóit, azokon lassan fölemelkedett a számolyról s titokzatosan, előrenyújtott kézzel egész közeljött hozzám, s kivehetően a fülembe súgta, hogy: „Nincs!” - Úgy, mondtam én zavartan s egy lépést hátráltam előle, ő pedig hideg és élettelen, márványszemű pillantással visszaült a mögötte álló számolyra: - merről fenyegeti veszély a családomat? Az asszony egy darab szent és papirost véve elő s keresztbe rakva térdét, megkérdezte: fölírja-e a választ?, s amikor én, igazán zavarban, merőben azért, mert ama körülmények között egyebet nem is tehettem, azt feleltem: írd fel!”, ő így válaszolt: „Jól van! Három dolgot írok itt fel neked: házaid utolsó uralkodójának a nevét, azt az évszámot, amikor el fogja veszíteni birodalmát, és annak a nevét, aki azt fegyveres hatalommal magához ragadja.” Ezt az egész nép szemeláttára meg is teszi, aztán fölemelkedik, leragasztja a cédulát ostyával, melyet lefedt ajkán nedvesít meg, s rányom egy ólomból való pecsétgyűrűt, amelyet a középső ujján hordott. S mikor én a cédulát, ez könnyen érthető, kimondhatatlan kíváncsisággal át akarom venni, megszólal az asszony: „Dehogy, felség!” s azzal megfordul és fel emeli egyik mankóját: „Ha tetszik, attól az embertől, aki ott áll egy padon, tollas kalpagban,

hátral a nép mögött, a templom bejáratánál, attól kiválthatod a cédulát!” S azzal, mielőtt még igazában fölfoghattam volna, mit is mond, a csodálattól némán otthagyt engem a poros álláson; s a mögötte álló ládát becsukva és hátára véve, a nélkül, hogy tovább szemmel kísérhettem volna, mit csinál, elvegyül a körülöttünk tolongó népben. Ebben a pillanatban, igazán vigaszomra, feltűnt az a lovas, akit a fejedelem küldött volt a várba, és mosolyogva jelentette urának, hogy az őzbakot levágták és két vadász a szemeláttára cipelte a konyhába. A választófejedelem még vidáman belémkarolt, hogy elvigyen a piactérről, s így szólt: „Nos, menjünk! a prófécia közönséges szélhámosság volt, nem érte meg az időt és a pénzt, amit rávesztgettünk!” De mennyire elcsodálkoztunk, mikor, még e szavak közben, szerte a téren kiáltózás támadt, s minden szem odafordult egy nagy mészároskutya felé, amely a konyhában az őzbakot, mint jó prédát felkapta s most, szolgálktól és szolgálóktól kergetve, lerohant a várudvarból s az állatot három lépéssel előttünk leejtette a földre: olyformán, hogy az asszony jövődölése, mindannak zálogául, amit csak megjósolt, valójában teljesült, és az őzbak, ha ki is múlt már, de elébünk jött a piactérre. A téli égből lecsapó villám nem sujthat megsemmisítőbben, mint ahogy engem lesujtott ez a látvány, s mihelyt megszabadultam társaságomtól, első dolgom volt, hogy nyomára akadjak annak a tollaskalpagú embernek, akit az asszony nekem megjelölt; de egyetlen emberem sem volt képes akár a legparányibb hírt is hozni róla, noha három napig szakadatlan hajszoltam őket hírek után; és most, Kunz barátom, pár héttel ezelőtt a dahme-i majorban - akár hiszed, akár nem, - a saját szememmel láttam azt az embert.”

Azzal eleresztette a kamarás kezét; s míg verítékét letörölte, ismét visszahanyatlott fekvőhelyére. A kamarás, aki haszontalan fáradságnak tartotta, hogy véleményével keresztezze és helyreigazítsa a választófejedelemnek az esetről formált véleményét, arra kérte urát, próbálja meg még, amit lehet, hogy a cédula birtokába jusson, s aztán engedje sorsára a fickót; de a választófejedelem azt felelte, hogy erre semmiféle módot nem lát, noha az a gondolat, hogy nem jut hozzá a cédulához, vagy hogy el kell néznie, amint a följegyzés értelme elmerül azzal az emberrel együtt, szinte a siralomba és kétségbeesésbe kergeti. Barátjának arra a kérdésére, hogy megpróbálta-e felkutatni magának a cigánynőnek a személyét, a választófejedelem azt felelte, hogy koholt okkal kiadott parancsára a kormánysház egész a mai napig eredménytelenül nyomozott az asszony után; s bizonyos okokból, amelyeket azonban vonakodott közelebbről kifejteni, a fejedelem abban is kételkedett, hogy az asszony egyáltalán föltalálható-e Szászországban.

Történt pedig, hogy a kamarás, több tekintélyes birtok ügyében, amely az elmozdított és röviddel azután elhunyt főkancellárnak, Kallheim grófnak a hagyatékából, Numarkban maradt a feleségére, el akart utazni Berlinbe; s minthogy a fejedelmet voltaképpen szerette, némi gondolkodás után megkérdezte tőle, szabad kezét ad-e neki ebben az ügyben? S mikor a fejedelem, kezét melegen a szívére vonva, azt felelte: „Gondold azt, hogy te vagy én, és szerezd meg a cédulát!”, a kamarás, ügyeit másnak adva át, pár nappal siettetten útját, s feleségét is otthon hagyva, inasai kíséretében elutazott Berlinbe.

Kohlhaas, aki, mint már mondtuk, e közben Berlinbe érkezett, s akit a választófejedelem különparancsára egy lovagi börtönbe vittek, ahol őt gyermekével együtt a lehetőség szerint kényelmesen elhelyezkedett, rögtön azután, hogy Bécsből a császári ügyész megjelent, azon az alapon, hogy a császártól elrendelt országos közbékét megsértette, felelősségre vonták a főtörvényszék előtt; s noha védekezésében azt az ellenvetést tette, hogy ő a szászországi fegyveres betörésért és az ezzel kapcsolatban elkövetett erőszakosságokért a szász választófejedelemmel Lützenben kötött megállapodás értelmében felelősségre nem vonható: okulására tudomást kellett szereznie arról, hogy ő császári felsége, akinek az ügyésze itt a vádat képviseli, erre nem lehet tekintettel: s Kohlhaas, mikor feltárták neki a helyzetet és megmagyarázták,

hogyan viszont Drezdában a tronkai Vencel úrfival szemben teljes elégtételt fog kapni, nem is igen törődött tovább az üggyel.

Így történt aztán, hogy éppen a kamarás megérkezése napján, kimondták rá az ítéletet, és pedig, hogy - pallos által veszítse el életét; olyan volt ez az ítélet, hogy végrehajtásában, a dolgok bonyolult állására tekintettel, még enyhesége mellett sem hitt senki, sőt az egész város azt remélte, éppen annál a jóindulatnál fogva, amellyel a választófejedelem Kohlhaas iránt viseltetett, hogy hatalmi szó révén pusztá, bár talán súlyos és hosszas börtönbüntetésre változik.

A kamarás, aki rögtön átlátta, hogy nincs vesztegetni való ideje, ha teljesíteni akarja ura megbízását, azzal fogott a dologhoz, hogy egy reggel, amikor Kohlhaas odaállt a börtönablakba és jámborul nézegette az arramenőket, ő maga rendes udvari viseletében, pontosan és kitartóan odaplántálta magát vele szembe; s mikor a fogoly fejének egy hirtelen mozdulatából azt következtette, hogy a lócsiszár észrevette őt, s kivált mikor nagy örömeire azt is megállapíthatta, hogy önkéntelenül odakapott, ahol a mellén a szelence csüngött: a kamarás elegendő előkészületnek tartotta azt, ami ebben a pillanatban a Kohlhaas lelkében végbement, ahhoz, hogy cédula-megszerző kísérlétében egy lépéssel tovább menjen.

Magához rendelt egy vén, mankón döcögő zsidóasszonyt, akin a berlini utcán egy csomó más, ronggyal kereskedő aljanép közt akadt meg a szeme, s aki korra és öltözködésre meglehetősen egybevágott azzal a képpel, amelyet a választófejedelem rajzolt neki a cigányasszonyról, s abban a föltevésben, hogy Kohlhaas nem vészhette valami mélyen emlékezetébe az asszony arcvonásait, aki csak futólag jelent meg előtte, hogy átnyujtsa a cédulát, úgy határozott, hogy az említett asszonyt csempészi amannak a helyébe, s ha csak lehetséges, eljátszatja vele Kohlhaas előtt a cigányasszony szerepét.

Ennek megfelelően, hogy szerepére kitanítsa, körülményesen tájékoztatta mindenről, ami a fejedelem és a cigányasszony között Jüterbogban lejátszódott, s mint hogy nem tudhatta, mi mindent is közölt az asszony Kohlhaasszal, nem feledkezett meg róla, hogy kivált a cédulán olvasható három titokzatos pontot jól az asszony fejébe vesse; s miután alaposan megmagyarázta neki, hogy mi mindent kell szakadozottan és értelmetlenül elmotyognia, bizonyos intézkedések miatt, amelyeket fogatosítottak, hogy a cédulát, amely a szász udvar számára rendkívüli fontosságú, akár csellel, akár erőszakkal megkaparintsák, azt a feladatot adta neki, hogy kérje el Kohlhaastól a cédulát, és pedig azzal az ürüggyel, hogy néhány végzetes napra adja át neki megőrzés végett, mert nála - Kohlhaasnál - nincs immár biztonságban.

A zsidóasszony jókora jutalom ellenében, amelyből kérésére a kamarás egy részt előre kifizetett, elvállalta a jelzett feladat keresztülvitelét; s minthogy a Mühlbergnél elesett szolgának, Hersének az anyja egyszer-mászor kormányengedéllyel meglátogatta Kohlhaast, s néhány hónap óta ismerte ezt a másik asszonyt, a porkolábnak juttatott némi ajándék révén sikerült a zsidóasszonynak a legközelebbi napok egyikén bejutnia a lócsiszárhoz.

Kohlhaas pedig, midőn ez az asszony belépett hozzá, az ujján hordott pecsétgyűrűről és a nyakában függő korall-láncról azt a régi vén cigányasszonyt vélte benne fölismerni, aki Jüterbogban átadta neki a cédulát; s minthogy a valószínűség nem mindig áll az igazság oldalán, itt valami olyasmi történt, amiről beszámolunk ugyan, de amire nézve mindenkinek, akinek csak úgy tetszik, megadjuk a jogot, hogy kételkedjék a dologban. A kamarás elkövette a legszörnyűbb hibát és a vén zsidóasszonyban, akit a berlini utcán szedett fel, hogy a cigányasszony szerepét játszassa el vele, magát a titokzatos cigányasszonyt találta meg, éppen azt, akit utánoztatni akart. Legalább is az asszony, miközben mankójára támaszkodva, a gyermekek arcát cirógatta, akik a furcsa nénitől megszeppenve, apjukhoz húzódtak, úgy adta elő a dolgot,

hogy már régecskén visszatért Szászországból Brandenburgba, s mikor a kamarás a berlini utcán óvatlanul kérdezősködött arról a cigányasszonyról, aki tavaly tavasszal Jüterbogban járt, ő mindjárt közelférközött hozzá és álnéven ajánlkozott a feladatra, amelyet a kamarás el akart végeztetni. A lócsisár, aki az asszony és elhalt felesége, Erzsí között különös hasonlóságot figyelt meg, olyannyira, hogy majdnem megkérdezte tőle, nem nagyanyja-e a feleségének, - mert nemcsak hogy arcvonásai, keze, amely csontos mivoltában is szép volt még, s kivált, ahogy beszédközben használta, a legélénkebben emlékeztette elhunyt feleségére - hanem észrevett a nyakán egy anyajegyet, amely a feleségén is ott volt; a lócsisár furcsán kavargó gondolatok között egy székre ültette az asszonyt s megkérdezte tőle, ugyan mifajta ügye lehet a kamarásnak, hogy őt hozzá küldi?

Az asszony, miközben Kohlhaas öreg kutyája körülszaglásztta térdét s mikor a vendég megvakargatta, megcsóválta a farkát, azt felelte, hogy a megbízás, amelyet a kamarástól kapott, abban áll, hogy fedje föl Kohlhaas előtt, milyen három, a szász udvarra nézve fontos kérdésre tartalmaz titokzatos választ a cédula, és óvja őt egy Berlinben tartózkodó küldöttől, aki a cédulát meg akarja szerezni s azzal az ürüggyel, hogy a cédula immár nincs biztonságban az ő mellén, ahol hordja, kérje el azt tőle. Ő azonban azzal a szándékkal jön hozzá, hogy megmondja neki: az olyan fenyegetés, hogy a cédulát csellel vagy erőszakkal elveszik tőle, ízetlen s üres csalás. A brandenburgi választófejedelem védelme alatt, akinek őrizetében van, a legkevésebbé sem kell ilyesmitől tartania; s hogy az írás Kohlhaasnál sokkal nagyobb biztonságban van, mint ő nála, s vigyázzon, hogy senki, semmiféle ürüggyel ki ne csalja tőle.

Azzal fejezte be, hogy mindazáltal helyesnek tartaná arra használni fel a cédulát, amire ő annak idején a jüterbogi vásárban adta neki: hallgatni az ajánlatra, amelyet Stein úrfi tett a határon, és az írást, amelynek ő maga ezután nem veheti hasznát, élete és szabadsága ellenében kiszolgáltatni Szászország választófejedelemének. Kohlhaas, aki ujjongott a hatalomnak, amely megadatott neki, hogy ellensége sarkát abban a pillanatban, amikor az porba taposta őt, halálosan megsebezze, így válaszolt: „A világért se, öreganyám, a világért se!” és megszorította a vénasszony kezét s csak azt szeretne volna tudni, milyen válaszokat tartalmaz a cédula a szörnyű kérdésekre?

Az asszony ölébe emelve a legfiatalabb gyermeket, aki a lábához kuporodott, így szólt: „A világért nem, Kohlhaas lócsisár; de ezért a csinos, kis szőke fiúért igen!” s azzal rákacagott a gyermekre, ölelgette, csókolgatta, az meg nagy szemet meresztett rá, s az anyóka odanyújtott neki aszott kezével egy almát, amelyet a zsebében hozott.

Kohlhaas zavartan megjegyezte, hogy ha nagyok lennének, a gyermekek is dicsérnék őt ezért a tettéért, s hogy ő - Kohlhaas - nem is tehetne üdvösebbet gyermekei és unokái számára, mint-hogy megtartja a cédulát. Ezután megkérdezte, hogy mostani tapasztalatai után ki biztosíthatná őt arról, hogy újból nem csalják-e lépre, s hogy végül is nem hiába áldozná-e föl a cédulát a választófejedelemnek, mint legutóbb hadcsapatát, amelyet Lützenben toborzott. „Aki nekem egyszer megszegte a szavát”, mondotta, „azzal én többet szóba nem állok; és csak a te határozott és világos kívánságodra válnék meg, anyókám, ettől az írástól, amely oly csodálatos módon elégtételt adott nekem mindenért, amit elszenvedtem.”

Az asszony, miközben a gyermeket letette a földre, azt mondta, hogy némely tekintetben igaza van, s hogy úgy tesz, ahogy jónak látja! S azzal fogta a mankóját s el akart menni. Kohlhaas megismételte kérését a csodálatos cédula tartalmára vonatkozólag; s mikor az anyó futólag azt felelte, hogy módjában áll fölnyitni a szelencét, noha ez nem volna egyéb pusztán kíváncsiságnál, szeretett volna még ezer más dologról érdeklődni nála, mielőtt elhagyná: kicsoda is ő tulajdonképpen, honnan nyerte rejtélyes tudományát, miért tagadta meg a cédulát a választó-

fejedelemtől, akinek a számára voltaképen írta, s miért éppen neki adta át annyi ezer ember közt a csodálatos írást, neki, aki sohasem volt kíváncsi a tudományára?

Történetesen éppen ebben a pillanatban valami zaj hallatszott, amelyet a lépcsőn felhaladó rendőrtisztek okoztak, úgyhogy az asszonyt hirtelen aggodalom fogta el, hogy azok itt találják ezekben a szobákban, s így felelt: „Viszontlátásra, Kohlhaas, viszontlátásra! Ha újra találkozunk, mindezt meg fogod tudni!” S azzal az ajtónak fordulva, odakiáltott: „Minden jót, gyerekek, minden jót!” és sorra csókolta a pulyákat s azzal elment.

Ezenközben a szász választófejedelem, telve siralmas gondolatokkal, magához rendelt két asztrológust, névszerint Oldenholmot és Oleariust, akik akkor szász földön nagy tiszteletben állottak, és a titokzatos, rá és utódainak egész nemzetségére nézve oly fontos cédula tartalmáról tanácsukat kérte; s minthogy a csillagászok a drezdai vártoronyban folytatott többnapig tartó, mélyenszántó kutatás után sem tudtak egyetérteni a felől, hogy vajjon a jóslat a késő évszázadokra, vagy pedig a jelen korra vonatkozik-e, s vajjon céloz-e a lengyel koronára, amellyel kapcsolataik még mindig nagyon harciasak: ez a tudományos vita nemhogy eloszlatta volna, inkább még fokozta azt a nyugtalanságot, hogy ne mondjuk, kétségbeesést, amelyben ez a boldogtalan fejedelem leledzett, s amely végül is úgy elhatalmasodott, hogy lelkileg képtelen volt elviselni.

Ehhez járult még, hogy ezidőtájt a kamarás azt a megbízást adta Berlinbe utána készülő feleségének, hogy elutazása előtt ügyesen adja tudtára a választófejedelemnek, hogy egy sikertelen kísérlet után, amelyet egy asszonnyal hajtott végre, aki azóta se mutatkozott, nincsenek valami rózsás kilátásai, hogy a Kohlhaas birtokában lévő cédulát megszerezze, amennyiben a meghozott halálos ítéletet az akták alapos átvizsgálása után a brandenburgi választófejedelem is aláírta, s már a kivégzés napját is kitűzték a virágvasárnapot követő hétfőre. Erre a hírre a fejedelem, akinek a szívét szomorúság és megbánás marta, mint akinek már nincs mit remélnie ezen a földön, szobájába zárkózott, s torkig telvén az étellel, két napon keresztül ételt nem vett magához, s a harmadik napon hirtelen, rövid átiratban értesítve a kormányzókat, hogy a dessau-i herceghez utazik vadászatra, Drezdából eltűnt. Hogy voltaképp hova ment, s hogy vajjon Dessau felé indult-e, azt egyelőre ne kutassuk, amennyiben a krónikák, amelyeknek összevetéséből szerkesztjük jelentésünket, ezen a ponton nyugtalanítóan ellentmondanak egymásnak és cáfolják egymást. Annyi bizonyos, hogy a dessau-i herceg ezidőben vadászatra képtelenül, betegen feküdt Braunschweigban nagybátyjánál, Henrik hercegnél, és hogy Heloiz úrnő másnap este egy Königstein gróf társaságában, akit nagybátyjának mondott, megérkezett Berlinbe férjéhez, Kunz kamarás úrhoz.

Közben a választófejedelem parancsára Kohlhaas előtt kihirdették a halálos ítéletet, levették róla a láncokat és visszaadták neki a vagyonára vonatkozó írásokat, amelyeket Drezdában elkoboztak tőle: s minthogy a tanácsosok, akiket a törvényszék melléje rendelt, megkérdezték tőle, hogyan rendelkezik vagyonával halála esetére, gyermekei javára egy közjegyző segítségével végrendeletet készített és derék barátját, a kohlhaasenbrück-i tiszttartót nevezte meg gyámjokul.

Utolsó napjait hasonlíthatatlan nyugalomban és békességben töltötte; ugyanis a fejedelemnek egy sajátos különparancsára csakhamar börtönét is megnyitották és minden barátjának, pedig sok barátja volt a városban, engedélyezték hozzá éjjel-nappal a szabad bejárást. Még az elégtétele is megvolt, hogy láthatta, amint börtönébe lép Freising Jakab teológus, Luther doktor követé, Luthernek egy kétségkívül igen figyelemreméltó levelével, amely azonban később elkallódott, s hogy ez az előkelő egyházi személy két brandenburgi esperes jelenlétében, aki segédkezett neki, a szent áldozás jótéteményében részesítette.

Ezekután a város általános nyugtalansága között, mert a város még mindig nem tudott lemondani a hatalmi szóról, amely Kohlhaas megmenthetné, érkezett a virágvasárnapra következő végzetes hétfő, amelyen a lócsiszárnak ki kellett engesztelnie a világot az elsietett kísérlet miatt, amelynek során maga akart önmagának igazságot szolgáltatni.

Erős őrség kíséretében két fiával a karján (mert ehhez a kedvezéshez ragaszkodott a törvényszék előtt) Freising Jakab teológus vezetésével éppen kilépett börtöne kapuján, midőn az ismerősök fájdalmas jajveszékelése közben, akik kezét szorongatták és búcsúzkodtak tőle, zavart képpel hozzálépett a fejedelmi kastély felügyelője, s egy írást adott át neki, amelyet, mint mondotta, egy vénasszony küldött. Kohlhaas, mialatt megütközve nézte ezt a számára félig-meddig ismeretlen embert, kinyitotta az írást, amelynek ostyára nyomott pecsétgyűrűje rögtön a régi cigányasszonyra emlékeztette. De ki írhatná le csodálkozását, amely elfogta, mikor a levélben a következő értesítést találta: „Kohlhaas, a szász választófejedelem Berlinben van; már odament a vesztőhelyre, s ha érdekel, kék és fehér tollbokrétás kalapjáról felismerhető. Hogy miért jött, nem kell hogy neked elmondjam; mihelyst téged bekapartak, ki akarja ásatni a szelencét s el akarja olvasni a benne található cédulát. - *Erzsébeted!*”

Kohlhaas, miközben a végsőkéig megrendülve a felügyelőhöz fordult, azt kérdezte, ismeri-e a csodálatos asszonyt, aki a cédulát átadta neki? De mikor a felügyelő azt felelte, hogy: „Kohlhaas, az az asszony...” - és beszéd közben furcsa módon dadogni kezdett, Kohlhaas, akit a hirtelenében újra meginduló menet magával sodort, nem volt képes megérteni, mit is mondott ez az ember, aki minden tagjában remegni látszott.

Mikor a vesztőhelyre ért, óriási embertömeg közepette ott találta kíséretével, lóháton a brandenburgi választófejedelemet, vele a főkancellárt, Geusau Henrik urat is - a fejedelem jobbján Müller Ferenc, a császári ügyész állt, kezében a halálos ítélet másolatával; balján a drezdai udvari törvényszék döntésével a fejedelem saját ügyésze, Zäuner Antal jogtudós; a nép által alkotott félig nyitott kör közepén ott állott egy herold egy tele batyuval és két egészségtől ragyogó, patkójával a földet kapáló feketével. Mert a főkancellár, Henrik úr, a panasznak, amelyet ura nevében emelt Drezdában, pontról pontra és a legcsekélyebb korlátozás nélkül érvényt szerzett a tronkai Vencel úrfival szemben; úgyannyira, hogy a lovakat, miután zászlót lobogtattak fölöttük, s így visszaiktatták őket becsületükbe, s a sintér kezéből, aki táplálta, visszavették őket, a várúrfi emberei felhizlalták s egy e célból kirendelt bizottság jelenlétében a drezdai piactéren átadták az ügyésznek.

Most a választófejedelem, amint Kohlhaas az őrség kíséretében elébe lépett a dombra, ezt mondta: „Nos, Kohlhaas, eljött a nap, mely igazságot szolgáltat neked! Nézz ide, átadok neked mindent, amitől a tronkai várban erőszakosan megfosztottak, s amit én, mint a te tartományurad, köteles voltam számodra visszaszerezni: itt vannak a feketék, a nyakbavaló, a birodalmi aranyak, a fehérenemű, s még a Mühlbergnél elesett szolgának, Hersének a gyógyítási költségei is. Meg vagy velem elégedve?”

Kohlhaas, miközben nagy, ragyogó szemmel átolvasta a főkancellár intésére kezébe adott döntést, két gyermekét, akiket a karján hozott, letette maga mellé a földre; s minthogy az iratban egy olyan pontot is talált, amelynek értelmében Vencel várúrfit kétesztendei börtönbüntetésre ítélték, messziről, teljesen átadva magát az elhatalmasodó érzéseknek, a mellén keresztbefont karral leborult a választófejedelem előtt. Majd fölállva s kezét ölébe téve, vidáman biztosította róla a főkancellárt, hogy legforróbb kívánsága teljesült e földön; odalépett a lovához, mustrálgatta őket s megveregette duzzadó nyakukat; s derűsen közölte a kancellárral, miközben ismét visszatért hozzá, hogy a feketéket két fiának, Henriknek és Lipótnak ajándékozza!

Geusau Henrik úr, a kancellár, lováról nyájasan hozzáfordulva, a választófejedelem nevében megígérte neki, hogy végakarátát szentnek fogják tartani; s felszólította, hogy tetszése szerint rendelkezék a batyuban lévő egyéb holmijával is. Kohlhaas erre odaszólította Herse öreg édesanyját, akit észrevett a téren, s átadva neki a holmikat, így szólt: „Nesze, anyókám, ez a tied!” - s mellétette még azt a summát is, ajándékképpen, agg napjai támogatására és enyhítésére, amit kárpótlásul tettek a batyuban talált pénzhez.

A választófejedelem felkiáltott: „Nos, Kohlhaas lócsiszár, ilyenképpen te most már megkaptad az elégtételt, készülj fel, hogy ő császári felségének, akinek az ügyésze itt áll, a közbéke megszegéséért a magad részéről is elégtételt adj!” Kohlhaas levette kalapját, ledobta a földre és azt felelte, hogy készen áll reá! Gyermekeit, miután még egyszer fölemelte és mellére szorította őket, átadta a kohlhaasenbrück-i tiszttartónak, s mialatt az a kicsiket zokogva elvezette a térről, a lócsiszár a vérpadra hágott.

Éppen kioldozta a nyakbavalóját és felnyitotta mellényét, mikor futó pillantással végignézve a körön, amelyet a nap alkotott, kis távolságra két lovag közt, akik testükkel eltakarták, a jól ismert férfiút vette észre, a kék és fehér tollbokkrétával. Kohlhaas megindult s egy hirtelen, még a körötte sorakozó őrséget is meghökkentő lépéssel közvetlenül a fejedelem előtt termett, mellén a szelencével; kivette belőle a cédulát, feltörte a pecsétet és elolvasta: aztán szemét rendületlenül a kék és fehér tollbokkrétás férfira szegezve, aki már édes reményeknek kezdte magát átengedni, a szájába dugta és lenyelte. A kék és fehér tollbokkrétás férfiú ebben a pillanatban ájultan, görcsök közt zuhant a földre. Kohlhaas pedig, mialatt az ájult férfi felindult kísérői lehajoltak s urukat a földről felemelték, a vérpad felé fordult s ott feje a bakó bárdja alatt lehullott.

Ezzel végződik Kohlhaas története. A holttestet a nép általános siráma között koporsóba tették; s miközben a koporsóvivők fölemelték, hogy a külvárosi temetőben tisztességesen elhantolják, a választófejedelem magához hívatta az elköltözöttnek a fiait s rendelkezést adva a főkancellárnak, hogy a fiúkat apródiskolájában neveljék, lovaggá ütötte őket. A szász választófejedelem testben-lélekben összetörve csakhamar visszatért Drezdába, s a továbbiak már a történelemben olvashatók. Kohlhaasnak pedig még a múlt században is élt Mecklenburgban néhány kedélyes és jóra való ivadéka.

-&-